This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

A 468433

878
Sc
G37

Sallustius Crispus, C.

CAI SALUSTI CRISPI

CATILINA IUGURTHA

ET

HISTORIARUM FRAGMENTA.

AD FIDEM

OPTIMORUM CODICUM BAS. PARIS. EINSIED. LEID.
VATICC. TUR. DENUO RECENSUIT ATQUE
ACCURATIUS AUCTIUSQUE

EDIDIT

F. D. GERLACH.

BASILEÆ,
IN LIBRARIA SCHWEIGHAUSERIANA.
MDCCCXXXII.

Latin
Thornton
11-15-27
15698
12-8-27 R.H.

FR. DOR. GERLACH IOANNI CASPARO ORELLIO S. P. D.

Cum tibi potissimum novam Salustii editionem probatam vellem, has ad te dedi litteras, quibus et totius operis rationem et meum qualecunque de hoc studiorum genere iudicium exponerem. Sed primum omnium maximæ tibi sunt agendæ gratiæ, quod in duobus Codicibus, Einsiedelensi et Turicensi (e. t.) iterum atque iterum examinandis, præclara illa, qua adsoles, et diligentia et humanitate me adiuvisti. Tibi enim debetur, quod multæ istorum librorum lectiones, quas equidem aut consilio omiseram, aut errore oculorum lapsus, parum recte notaveram, iam summa religione exscriptæ sunt, ita ut haud facile quisquam hos libros tertio inspicere cupiat, nisi cui acta agere lubet. Accedit quod parte laboris me

levare voluisti et maiora Historiarum fragmenta seiunctim in usum scholarum edidisti; qua de editione quid statuam mox videro.

Sed ut eo revertar, unde deflexit oratio, id potissimum egi, ut hæc editio optimorum librorum scripturam quam accuratissime exprimeret.

Præter Codices igitur, de quibus supra memoratum est, (cfr. Edit. mai. Vol. I. p. XXII. et Vol. III. p. 371.) usus sum Basileensi I.mo (b) (cfr. Edit. mai. Vol. I. p. XXI.) Parisino cui numerus 1576 est inscriptus (p) (cfr. l. l. Vol. III. p. 334.) Leidensi L, (l) quem Havercampius suorum librorum optimum iudicat sed negligentius excussisse videtur, denique Vaticanis (v. 1. 2. 3.) de quibus vide Comment. in Sal. Fasc. I. p. 17. sqq. Ceterum memorare non attinet, Basileensem, Parisinum, Einsiedelensem, Leidensem, Turicensem Catilinam et Iugurtham continere, Vaticanum primum præter maiora Historiarum fragmenta Orationes et epistolas e Catilina et Iugurtha excerptas; Vaticanum secundum et tertium (ita lectiones a Carrione notatas nomino) ad sola Historiarum fragmenta pertinere. His quidem etiam varietas Editionis Principis adscripta, cuius inspiciendæ copia Parisiis mihi facta est. Lectiones a Bongarsio Carrionis editioni adscriptas, quas tuo beneficio mihi inspicere licuit, cum a Vaticanis libris quos equidem contuli, vix uno

alterove loco discrepent, non novum librum sed eundem cum Vaticano primo habeo. Quibus ex libris summa est auctoritas Basileensis et Vaticani primi; ad eorum igitur scripturam hæc editio proxime accedit. Qua in re id secutus sum, ut quorum librorum lectio expressa est, de iis nihil monerem, et tantummodo scripturæ discrepantias notarem. Id quod ideo factum, ne inutili variantium lectionum farragine librum onerarem. Hac ab norma aliquoties recessi, cum nonnunquam non indignum videretur scire quam quisque liber lectionem tueretur. Ubi propter apertum errorem codicis Basileensis auctoritas erat deserenda, plurimum tribui Parisino; ad quem proxime accedit Einsidelensis; paulo deterior Leidensis; minimum apud me valuit Turicensis. Sed ubi omnes, quos modo diximus, libros corruptela invaserat, adscripsi, quo ex fonte emendatio petita esset, ita ut ne unum quidem verbum reciperem, quod non aut boni libri auctoritate, aut emendatione necessaria firmatum esset, et cuius rationem non redderem. Sed rarius utique ad aliorum librorum subsidia erat confugiendum, quod libri, quos secutus sum, haud dubie omnium sunt præstantissimi. Ipse Turicensis, quamvis passim librariorum incuria vel pravo quodam corrigendi studio corruptus, melioribus libris adnumerandus est, quod sæpius

Fabricii primi et Tegernseensis Codd. scripturam expressit. Iam Vaticanus primus, cum sit antiquissimus, antiquius aliquod exemplum tam accurate et diligenter expressit, ut sæpius nulla sit vocum distinctio, ipsaque vetustate corrupta inmutata remanserint. Ceteri omnes libri, qui adhuc propter vetustatem et præstantiam celebrabantur, tam parum sunt cogniti, ut de iis iudicium fieri non possit! Quare Rivii Codex, ex quo aliquoties et optimas lectiones et antiquioris scripturæ exempla laudavit, suspectæ est fidei. Imo Palatini illi celebratissimi, Commelianus atque Nazarius, quos Gruterus vetustate exesos dicit, plane amissi esse videntur. Nam neque in bibliotheca Vaticana adservantur, si Angelo Maio fides habenda, neque Heidelbergam relati sunt.

Accedit ut ex paucis, quæ laudantur, lectionibus ne cognosci quidem possit, quantum pretii istis libris statuendum sit. Ne Guelferbytani V. quidem, eum a pluribus librariis sit exaratus, magna est auctoritas. Iure igitur meritoque libris quos secutus sum, plurimum tribuitur. Neque tamen is sum, qui stulta credulitate captus membranarum et chartarum auctoritate mentis iudicium tollam; sed libri pondus habent in quantum a veritate non abhorrent. Id quod exquirere critici est. Quare non uno loco, omnium librorum testimoniis reiectis, aut aliorum

aut meas coniecturas recepi, sed multo sæpius Codicum ope scriptorem ab imperitorum hominum depravationibus defendi. Præterea librorum vestigia legens priscam illam scribendi rationem passim oblitteratam restitui. Genitivum singularem substantivorum in *ius* et *ium* desinentium uno *i* scripsi; accusativum pluralem omnium substantivorum, quæ gen. plur. in *ium* terminant, in *is* exprimendum curavi, non quod a priore iudicio cfr. Edit. mai. p. XI. et Vol. III. p. 112 et 113. recesserim, sed quod nostrarum aurium iudicium his in rebus nimis lubricum est et in Codicum vel optimorum inconstantia nulla certa est norma, ad quam hæc dirigantur. Genitivum sing. pronominis relativi codicis Vaticani auctóritate permotus, qui uno loco scripturam *quoius* servavit, ubique ita exprimendum esse iudicavi; eademque est ratio adiectivorum in *us* ubi *v* præcedit; quam terminationem *os* scriptam fuisse et Parisinus Cod. comprobat, et nummorum, quos plurimos examinavi, testimonium cfr. Schneid. de Elem. L. L. Vol. I. p. 31 *quom* optimo quoque Codice consentiente ubique scribendum est; sed discriminis causa, præpositio *cum* expressa est. Verba composita ita scripta, ut etymologiæ ratio et optimi cuiusque Codicis auctoritas postulabat. Mihi enim Lindemannus non persuasit, hæc mera grammaticorum esse inventa, neque

tantum antiquariis tribuo, quantum multi faciunt. Præterea *causa*, *paulum*, *belua*, *mile*, *oportunus* ubique Codd. exhibent; etiam *litera* Cod. Einsiedelensis sæpius tuetur, cæteri autem *littera*, idque probabilius, quod *reppulit*, *repperit*, *quattuor*, *relligio*, *Iuppiter* in optimis libris est; de reliquis vide Edit. mai. Vol. III. p. 308. sqq.

Sed quærat aliquis, cum iam quinque optimorum eorumque antiquissimorum Codicum, (nam Turicensis et Vaticanus secundus recentiores sunt) lectiones sint diligentissime exscriptæ, annon inde aliquis duo diversa genera vel familias, quas dicunt, efficiat? Non dubito fore plerosque, quibus hoc verisimillimum videatur. Primam enim classem eorum constituent, qui in fine manci sunt; quos admodum multos invenies, iisque omnes nostri adnumerandi sunt. Alterum genus est eorum, qui tantummodo orationes et epistolas ex Catilina, Iugurtha et Historiarum libris excerptas continent. Quorum est Vaticanus primus. Ab hoc differunt libri quibus sola Historiarum fragmenta maiora insunt Vatt. II. et III. Reliqui sunt, in quibus et Catilina et Iugurtha integri sunt. Sed hæc discrimina, quibus aliquis multum tribuat, accuratius examinata, admodum infirma esse intelliguntur. Pars quidem librorum in fine Iugurthæ, nescio quo vitio, mutilata esse videtur. Nam in Basileensi I.

septem integra capita 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111 et pars 103 (quod in verbo *necessariorum* desinit) et CXIImi ubi initium capitis usque ad verba: *pacem vellet* desideratur, desunt; nam cap. CX. in fine totius libri ex alio, ut videtur, codice exscriptum. In Codice Parisino eadem omissa, nisi quod etiam cap. 110 vetustate oblitteratum. In Turicensi quoque cap. 103—112 recentiore manu exarata, (tr) antiquioris (ta) pauca vestigia restant.

Iam cum multi libri in cap. 103 post verbum *reputans*, solemnem formulam in fine librorum, *feliciter* exaratam habeant, admodum est probabile, partem librorum in fine Iugurthæ fuisse mutilam. Leidensis L. desinit in verbis: *sed ego comperior* cap. 108 incendio læsus, ut videtur, teste Havercampio, cfr. eius Edit. Vol. I. p. 384. Sed Einsiedelensis, maiore etiam parte libri truncata, extrema verba sunt: *vestra consilia accusantur.* Igitur si quis est, qui inde concludat, duo genera codicum fuisse, alterum mutilum, alterum integrum, facile patior eum his nominibus uti, sed ipsius scripturæ diversitatem inde effici nego. Primum enim sunt libri boni iique integri, præterea optimi codices ita inter sese consentiunt, ut unum omnium πρότυπον fuisse manifestum sit. Multæ autem quæ occurrunt scripti varietates inde fluxerunt, quod vix ullus unquam scriptor depravationi

magis obnoxius fuerit, quam novator verborum Salustius; quippe cuius orationis elegantia cum multa prorsus invidia fuerit omniumque studia ad emendandum et corrigendum accenderit. Cuius rei plura exempla notat Gellius (I. 15. XX. 6. IX. 14.) Quare iam ille libros summæ fidei et reverendæ vetustatis præ ceteris laudat, quos Grammatici manibus triverant. Neque Valerium Probum unum tantummodo Salustii locum mutasse crediderim, neque satis certum est, quantum Asperi iudicio Salustius, qui nunc est, debeat.

Fieri enim non potuit, quin Grammatici ex quo tempore, libros scriptorum antiquorum in pueris instituendis adhibuere, nonnulla mutarent, emendarent, corrumperent. Ne tamen quis iudicet, nimis multas librorum depravationes inde ortas fuisse. Multa enim sunt testimonio, antiquos illos Criticos, qui hoc in studio versabantur, religiosius et circumspectius egisse quam hodie fieri solet. Nihilo minus tamen ab eo inde tempore Codicum quædam diversitas cœpta, cum imperiti librarii, quæ ad sermonis insolentiam explicandam adnotata fuerunt, aut scriptoris verbis interponerent, aut iis expunctis glossas reciperent. Sed hæc initio pauca fuerunt, postea vero plurima accessere, crescente litterarum ignorantia Criticorumque temeritate. Sed mihi quidem maxime ridiculi videntur, qui diversas inde

quas dicunt, librorum recensiones fingunt, istosque librarios et correctores consilio potius quam inscitia egisse existimant. Omnis enim ista familiarum diversitas eo redit, quod deteriores libri longius a genuinis Salustii verbis recedunt. In multis autem corruptelis vel difficilioribus lectionibus tanta omnium librorum consensio, ut nulla iudicii diversitas in scriptoris verbis aut defendendis aut restituendis cernatur. cfr. Catil. cap. 7 *per laborem, usu* 57. *expeditus.* Jug. 105 *baleatorum.* 99. *vectigales.* 71. *ex perfugis.* 73. *Sed senatus.* 46. *temptare* multaque alia sunt, quæ idem comprobant.

Non me fugit meum iudicium hac in re a tuo dissentire, quippe qui tantum studii in Codicum similitudinibus indagandis ponere soles; sed quod plurimorum Codd. Salustianorum accurata collatione edoctus sum, dissimulare nolui. Imo pro certo habeo, multorum somnia, qui, cum Mss. familias finxerint, nescio quid præclari egisse sibi videntur, mox ad nihil esse recasura. Quod enim in Homeri carminibus et in sacra, quæ dicitur, scriptura locum habet, id non temere ad omnes scriptores referendum, neque diversissima quæque eadem norma dirigenda.

Restat ut tibi, summo Critico, paucis exponam, ubi librorum Mss. ope Salustium ab imperitorum hominum coniecturis defenderim, et,

si quæ contra librorum testimonia emendaverim, quibus rationibus putem posse evinci, a librorum Mss. auctoritate esse recedendum.

Catil. c. 3. fin. '*Ac me, cum ab reliquorum malis moribus dissentirem, nihilo minus honoris cupido eadem, qua ceteros, fama atque invidia vexabat.* Hanc optimorum Codd. lectionem nuperrimus quoque Salustii editor, Kritzius, ita pervertit, ut *relicuis* et *eademque quæ* scriberet. *Relicuis* enim dici non potest, quia sic honoris cupido malis artibus adnumeratur, quod ab ipsius auctoris iudicio abhorret, (cfr. cap. 11.) neque necesse erat ut *ceterorum* scriberet, quod Kr. iussit, cum eadem vox paulo infra rediret, et discrimen, quod Beierus statuit, si modo verum est, servatur, quia scriptor omnium, se uno excepto, mores malos fuisse iudicat, neque singulorum diversitatem notare curat. Accedit quod *mali mores* absolute dictum est, ut supra *malæ artes,* quæ notio epitheton *relicuis* respuit; lectio *eadem qua*, quam primus Gronovius bene defendit, librorum Mss. auctoritas tuetur, vide Variet. lectionis in editione minore. Neque quisquam erit, qui verborum structuram impugnet, cum *probris et maledictis aliquem vexare*, bene dicatur. Eius loco Kr. substituit *eademque quæ* et *que* valere vult *et propterea!!* Ceterum *fama* atque *invidia* non Hendiadyn esse facile conces-

seris, sed inde non sequitur, optimam lectionem esse reiiciendam. Sed mirum videri non debet, ipsam veritatem ab eo impugnari, qui ut nova quædam excogitasse videatur, bene composita turbat, et ad alienissimas interpretationes confugit.

Cap. 3. Indicativum *sequitur* restitui et Codd. auctoritati obtemperans et propter sensus ἐνάργειαν. Accedit Charisii testimonium ap. Putschium p. 192. Eandem ob causam etiam *actorem* pro *auctorem* rescribendum duxi. Id solum antecedentibus respondet, *et qui fecere — et qui-scripsere.* Neque *scriptor* et *auctor* ἐκ διαμέτρου opposita sunt, quod hoc loco necessarium. Quin imo ne loquendi quidem usus abhorret cfr. Cic. pro Coelio: *Dux, auctor, actor illarum rerum fuit*; consentiunt nonnulli Codd. apud Gellium IV. 15. 2. cfr. Iug. 1. ubi itidem ex Codd. *actor* restitutum est; scilicet Salustius usurpando verbum paulo insolentius tritius fecisse videtur. Quæ contra disputantur infirma sunt; *actorem* et *auctorem* in Codd. sæpe mutari facile credideris. Sed vellem Kr. laudasset locum ubi auctor rerum is dicitur, qui rem gessit. Nam apud Velleium II. 120. (ille cap. 10 laudat) *præclari facinoris auctor* non est *effector*, non magis quam *exempli, legis, novarum rerum* auctor; rectius utique laudasset Vellei. 1. 11. *talium operum auctor*, sed ob-

sed obstat *operis auctor* Vellei. 1. 5. neque ex Velleio petenda, quæ Salustium illustrent.

Cap. 7. *in castris*, *per laborem*, *usu* etiamnum verum esse iudico, quicquid obloquitur Kr. Asyndeton reiecit, quia *usu* minorem habeat gravitatem, quam præcedens, quasi hæc esset quæstio; non enim graviora desiderantur, sed quæ antecedentia complectuntur atque confirmant. Iam hoc unusquisque intelligit, in *usu* et *in castris* et *per laborem* contineri; ita *magnus in castris usus*, et *belli usus* dicitur.

Cap. 8. *Ex lubidine quam ex vero*, ita Kr. *magis* omisso, nonnullis libris adsentientibus. Hoc fieri posse (cfr. Böttiger Lex. Tacit. p. 39) neque abhorrere a Salustiano dicendi genere nemo negat, sed mihi quidem *magis* librariorum potius negligentia quam auctoris iudicio sæpius omissum esse videtur. Vellem tamen hoc loco melioris libri auctoritas accederet, quia oppositorum vis ut cap. 9 *beneficiis quam metu*, omisso *quam* augetur.

Cap. 8. *sicut ego æstumo* utique retinendum. Nam etiamsi concesseris, recte distinxisse grammaticos inter *æstumo* et *existumo*, quod tamen admodum dubium est, cfr. infra cap. 31 *ne æstumarent*, tamen *æstumo* bene se habet, quia ad *amplæ* et *magnificæ* refertur. Sed Kritzio teste dubium esse nequit, quin *existumo* reponendum sit.

Eod. cap. *quantum ea verbis* ita Codd. *ea, eos, eum* dicere licuit, sed plurimum ponderis in rebus gestis positum voluit auctor, neque virtutis magnitudinem ex eiusdem laude ponderandam esse censet, sed ex rei præclare gestæ præconio; ipsam enim virtutem laudare est hominum otiosorum, sed clarorum facinorum præconium in historiis est. Præterea cum *ea* legitur, verba factis opponuntur, quod utique rectius fit, quam virtuti opponere eloquentiam.

Cap. 9. *In amicos fideles*, optimorum Codd. lectio, haud dubie retinenda; primum quod Sal. in anthitetis orationem variare solet, tum quia mutatio in abblativũm propter antecedentia et sequentia fuit facillima, tertio quod accusativo posito verba arctius cohærent eoque vis Romanæ virtutis magis illustratur; eadem est ratio lectionis *civis* cap. 11 quæ forma cum non intelligeretur a librariis, *civibus* correxere, ut Iug. 85. init. *suppliciis* pro *supplicis* scripsere; et recte animadversum est, hostilem animum civilis exercitus accusativo significantius exprimi; quare hic quoque *civis* retinendum puto.

Eod. cap. *bello excesserant* ita Kritzius contra optimorum Codd. fidem; quo loco mihi quidem dormitasse videtur: quæ enim coniectura excusari et probabilis reddi poterat, eam reiecit, qua et usus loquendi et meliorum librorum auctoritas

tollitur, eam recepit. Verba enim *in bello* salvo sensu omitti posse nemo non concedit, cum supra legerentur *audacia in bello*, sed *bello excedere* numquis dixerit, equidem quam maxime dubito. Multa loca quæ afferunt interpretes, ut *bellum* pro *prœlio* dictum esse demonstrent, sunt alienissima v. c. Tac. Ann. 1. 45. *bello certaturus* nemo pro *prœlio* dictum esse iudicet; item Liv. 3. 61. *fortuna belli* proprie dictum; his locis ille usus est, ut Cortii coniecturam *bello excedere* confirmaret. Sed præterea Oudendorpium laudavit, cuius verba ad Cæsarem de bello Gallico I. 1. 4. hæc sunt: Rarissime tamen Cæsaris et vetustiorum scriptorum ætate in usu fuit hæc τοῦ belli significatio. Imo verisimillimum videtur, librarios sui sæculi lingua abreptos ubique fere *bellum* pro *prœlio* scripsisse uti egregie docebit Celeb. Drakenb. ad Livium 3. 61. 2." vix putaverim enim, qui hæc laudavit, ut *bello excedere* defenderet, auctorum, quorum testimoniis utitur, verba legisse.

Cap. 10. *Optandæ aliis* Cod. hæc cum non intelligeret, corrupit Kritzius et *optandæ alias* scripsit; primum non vidit *optandæ* ad solas divitias pertinere; tum in animum sibi induxit, ipso Salustio iudice, qui virtutis Romanæ originem ex domesticæ vitæ castitate et frugalitate repetat, Romanis quoque divitias esse optandas; *aliis*

significantur alii populi, quorum gloria non parsimonia et morum simplicitate continetur.

Ne illi corruptis ita optimi Codd. *nedum* Kr. qui ut suam sententiam confirmaret, altero Prisciani loco usus est, de XII. versibus Aen. p. 342. Kr. alterum eiusdem locum lib. XVI. p. 642. Ed. Kr. ubi Sal. laudatur, ut usus particulæ *ne* illustraretur, corruptum dicit. En critici iudicium!! *victores reliquerant* cap. 12. ita Codd. hoc loco iterum Kr. corrupit Salustium, ubi optimo quoque codice repugnante, obloquente Cortio, manifestam glossam recepit. Præterea egregie fallitur, quod auctoritatem meliorum Palatinorum pro sua coniectura facere putat, cum tantummodo plusquamperfecti *reliquerant* causa Gruterus illos laudaverit, neque facile quisquam eius testimonio nisi necessitate coactus utatur. Accedit glossa *victis*, quod nihil aliud nisi repetitio vocis, quæ in antecedentibus fuerat; iam sciolus quidam accessit, qui oppositionem in verbis non in sententiis quærens, *hostibus* adscripsit, quod sententiæ vim frangit, et verborum numerum pervertit. Quam enim probabilem causam adferet Kritzius, cur hæc vox in optimis libris omissa sit?

Cap. 14. *In tanta tamque corrupta civitate* ita Codd. Paris. Einsied. Leid. Tur. In Bas. *in tanta itaque tamque;* scilicet ut iunctura verborum paulo durior leniretur, alii *itaque* alii *igitur* interpo-

suerunt; sed longe aliter Kr. qui, «ne *itaque* confunderetur cum *igitur*, librarios superscripsisse *tamque* vel *et tam*» iudicat. En doctos librarios! Ergo *in tanta itaque corrupta* scribit, *ita* ad antecedentia refert. Sed vellem unum locum laudasset, ubi hæc verba sese excipiunt; eiusmodi iuncturas verborum fingere, id est omnem usum loquendi pervertere.

Cap. 15. Inter *adultum ætate* et *adulta ætate* Codd. fluctuant; utrumque Latinum esse nemo negabit. Nam quod Kr. dixit, *adultum* per se satis manifestum, *ætate* superfluum esse, id in multis dicere licet, quæ ornandi causa adiiciuntur v. c. *sollertia ingenii*, *munificentia animi*, *pauci numero*, *natione Medus*, *domo Batavus*; imo *robustis ætas adolevit viribus* apud Lucretium, *adolescere annis* apud Ovidium; simillimum est *ætate provectus*, et *ætate provecta*; sed plurimum me movere dictiones *senecta ætate*, *senecto corpore*, quæ itidem Salustii sunt.

Cap. 18. *Coniuravere pauci contra rempublicam*, *in quibus Catilina fuit. De qua quam verissume potero dicam.* Ita omnes fere libri. Quod enim Kr. Leidenses laudat, non intellexit, Havercampium, ut sæpius fieri solet, eorum librorum varietatem non notasse. Wassio autem quam parum credendum sit, sciunt, qui accuratius eius testimonia examinarunt. Igitur tantum non omnes

Codd. lectionem *de qua* confirmant; accessit Diomedis testimonium p. 440 Ed. Putsch. cuius verba hæc sunt: «Est et secunda anaphora per quam elocutio non convenienter respondens, aliud refert occulto, ut est apud Salustium, *sed antea item* etc. *de qua.*» Qua de figura dicendi egerunt Poppo de elocut. Thuc. p. 92. 93. Herm. ad Viger. p. 714. 55. Ed. sec. et quos ibi laudat; Vechner Hellenolex. c. 15. Mathiæ Gr. Gr. Synt. p. 603. Ceterum nullus locus ab iis laudatus plane quadrat; sed omnium simillimus est Eurip. Iphigen. Aul. 1418. *τὸ θεομαχεῖν γὰρ ἀπολιποῦς', ὃ σου κρατεῖ, ἐξελογίσω κ. τ. λ.* ubi itidem ex verbo antecedenti notio substantivi intelligitur, nisi quod neutrum sequitur, quod sane his in rebus est usitatissimum. Sed Salustius si *de quo* posuisset, hoc utique ad Catilinam referendum erat. Quare hanc structuram, quamvis sit insolentior, tamen exterminare non ausim, cum ne ullum quidem probabile argumentum afferas, cur librarii *quo* in *qua* mutaverint. Nam ex compendio scripturæ hanc lectionem ortam esse nemo putabit, qui vel leviter libros antiquos oculis perlustraverit.

Cap. 20. *Neque ego per ignaviam aut vana ingenia.* Hanc omnium Codd. lectionem vel post *graviores* Kritzii curas retinendam duxi. Negavit ille *per ignaviam* aliter quam adverbii potestate dici posse: multaque exempla congessit, quibus

non opus erat, cum hæc res, quantum equidem scio, non sit dubia. Quamquam non ubique eandem vim habet particula *per*, sed sæpius ut Græcum *διὰ* c. acc. *ope*, *auxilio* alicuius rei vel personæ aliquid factum esse demonstrat. cfr. Cic. de Or. 3. 3. *depulsus per invidiam tribunatu*, ubi invidia non ad subiectum refertur, sed ad alios, neque est idem quod *cum invidia* vel *invidiose* sed prope idem quod *per homines invidos*. Jam hæc est quæstio, num hoc loco abstractum pro concreto ponere liceat? id quod eo facilius fieri potuit, quod iam *vana ingenia* dictum pro *vanos homines*. Hoc igitur additamento satis erat consultum, ne quis *per ignaviam* adverbii loco positum crederet. Scilicet scriptor *per ignaviam aut vana ingenia* antecedentibus *virtus fidesque vestra* opposuit quidem, sed ita ut ad vim sententiæ augendam singula oppositionis membra seiungeret; non modo *aut* interposuit, sed pro adiectivo substantivum posuit. Quamvis igitur sint aliena *per vim et scelus plurimum posse* et *per me stat*, *per leges licet*, *per ætatem posse*, *per naturam fas est* et id genus alia, tamen hoc verborum positu vel duriorem structuram, quæ nostro est loco, satis explicari putaverim.

Cap. 18. *Nequiverit* Codd. optimis consentientibus retinui, de perfecto Coni. cum temporibus historicis coniuncto cfr. Ramshorn

p. 794. sub fin. Edit. 2.dæ Cap. 18. *urbem Romam pessumum* ita optimi et plurimi Codd. pauci *Romanam*, alii *tam pess.* exhibent. *Urbem Romanam* passim apud scriptores occurrere Cortius docuit. Et Nepotis quidem, Flori, atque Iustini minor in his rebus auctoritas, sed etiam Livius VII. 1. *quem secundum a Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent.* IX. 41. *se urbem Romanam oppugnaturos* cfr. Drakenb. ad h. l. et XXI. 57. et haud immerito aliquis dixerit, *U. Romana* gravius dictum videri quam *U. Roma.* Nihilominus tamen hoc loco librorum meliorum auctoritatem secutus sum. *Romanam* enim facile oriri potuit, quod lineola superscripta esset, (*Romā*) et *tam* quod aliquot libri habent, inde ortum, quod librarii ex more sæculi sui *tam* ante superlativum scriberent.

Cap. 23. Reieci lectionem *conventione* quam præter Nonium IV. 202. etiam Eins. tuetur, ita ut non sit dubium iam antiquitus h. l. varietatem lectionis fuisse; paulo infra *cœpit et minari*, omnibus Codd. adsentientibus retinui, præterea ex Basileensi *ni sibi obnoxia foret* revocavi, quod et *ni* insolentius est, et *sibi* additum Curii insolentiam magis illustrat.

Cap. 30. *Circumque ea loca* pronomen *ea* omnes libri retinent, et bene se habet, quod *loca* et ad Fæsulas et ad Apuliæ regionem bene refertur; quare quid absurdi in hac lectione

neque antecedentibus, neque sequentibus respondere. Scriptor antea de novarum rerum studio locutus erat, cunctamque plebem eo incensam dixerat. Transit ad urbanam plebem, quam magis etiam Catilinæ partium studiosam fuisse iudicat, hac de causa, quod pessimus quisque plebi urbanæ accesserat. Nil igitur hoc loco de corruptis moribus; nam *ea vero* quæ initio orationis posita sunt, aperte demonstrant, plebem urbanam cum reliqua plebe comparatam iisdem artibus magis etiam excellere. Præterea quæ sequuntur bene quidem explicant, cur plebes urbana rerum novarum fuerit studiosissima, quippe huic hominum generi, in pace turbæ, in bello quies et præmia sunt, sed non satis declarant, cur plebs præceps abierit. Ita enim dicendum erat. Neque mihi persuasit Kritzius, *præcipitem ire* absolute dictum et *præcipitem abire* et *dari re aliqua* idem esse. Accedit demum reliqua pars capitis, ubi tantummodo de rerum novarum studio agitur, et de moribus mutatis tantum ea de causa, quod eo flagrantiores etiam hominum cupiditates factæ sunt. De significatione vocis *præceps* cfr. Cic. Phil. 5. 13. *homo amentissimus et in omnibus consiliis præceps.* Ovid. Amor. II. 25. *præceps amensque*; *præceps audacia* Val. Max. I. 6. 7.

Cap. 38. *Post illa tempora* ita Codd. fere omnes; *per* quod in paucis est Kr. unice verum

iudicat, illudque ex compendio scripturæ non intellecto ortum esse contendit; falso si quid video. *Per* enim si dixisset auctor, nil aliud quam eandem sententiam aliis verbis repetivisset; id quod alienissimum a Salustii oratione. Sed novam sententiam incipere declarant primum verba orationi præposita, *ut paucis verum absolvam*, quibus aperte significatur, ad altius quoddam et gravius scriptorem assurgere; tum *illa tempora* dixit non *ea*, ut debuit; denique, quod rem absolvit, *utrique victoriam crudeliter exercebant*; quod de partium studiis inter Pompeii et Ciceronis consulatum haud facile quis dixerit, sed id ad omnes seditiones usque ad Augustum pertinet.

Cap. 39. *Quo plebem* ita longe plurimi libri Mss.; unus Parisinus *quod*, qua quidem lectione omnes interpretum hariolationes concidunt; meam quoque explicationem retracto, iam enim omnia clara atque manifesta; *ceteri* sunt et ipsi magistratus, qui partium studiis non obtemperantes, æquius iustiusque in magistratibus administrandis egere; his quidem infesti fuere nobiles, timentes, ne plebs, cuius potestas Sullanis legibus imminuta erat, novas vires reciperet. Eodem capite paulo infra *novandi* Gruteri coniecturam recepi, quippe quam Kr. bene defendit.

Cap. 46. Participia *intelligens* et *dubitans* eo consilio adiecit scriptor, quod lætitiæ curæque

quam supra dixerat, rationem explicare studuit; quod nisi spectasset, haud dubie omisisset illa participia. Sed ut iudicium de diversis animi motibus, quos in consule fuisse dixerat, confirmaret, exposuit, qua re factum esset, ut lætitia cura mixta esset. Quomodo igitur *lætitia curaque* opposita, ita *lætabatur* — *anxius*, — *intellegens* — *dubitans*; oppositis enim ter repetitis sensus expressior fit.

Eod. cap. *Ipse manu tenens in senatum perducit*, omnium Codd. lectionem eo retinui, quod infirmis argumentis mihi quidem impugnata esse videtur. Primum quidem haud facile aliquis affirmaverit, *perducere* nullo casu addito dici posse, tum *in senatum perducere* in universum dictum, ut morem magistratus interrogandi explicaret et illustraret. Et quis est, qui hoc recte dici negaverit, sive senatus convenerit, sive postea convocetur? Quamvis igitur postea demum locum significet, in quem senatus convenerit, nemo hoc cum prioribus pugnare contendat.

Cap. 49. *Animi nobilitate* b. *mobilitate* pelt. *mobilitatis* nullus est locus, nisi antea equites Cæsari amici fuisse cogitantur; id quod ne verbo quidem significatum est. Iam vero plane ridiculum est, quod Kr. dixit: «Iam vero si equites periculi magnitudine impulsi Cæsari gladio minitabantur, id sine animi quadam mobilitate fieri non poterat, eoque id quod *sive* — *sive* particulis

tanquam diversum enunciatur, re ipsa unum idemque reperitur.» Scilicet periculi magnitudine metum vel iram aliquis moveat, sed animi nobilitas natura hominibus insita est. Igitur recte opponuntur, *ira* et reipublicæ amor libertatisque studium, quo impulsi equites nulla suæ salutis cura, hominis popularis atque potentissimi inimicitias suscipiebant.

Cap. 51. p. 42. l. 5. *quid in illos iure fieri posset*, et Codd. auctoritati obtemperans, et iisdem quibus supra rationibus motus retinui, cfr. cap. 9. — Ibid. p. 46. l. 14. *Placet igitur eos dimitti et augeri exercitum Cat.* Vix quemquam fore putaverim, qui Kritzii argumentis persuasus, infinitivum activi hoc loco probet. Recte quidem ille monuit, inf. act. et pass. sæpius ab auctoribus componi, sed hoc utique notandum erat, sæpissime inf. pass. a librariis in Salustio quidem esse corruptum, ita supra *circumveniri* et Iug. 46.

Cap. 52. p. 49. l. 24. Inter *misereminì* et *misereamini* fluctuant Codd., optimi vbl. et p. m. II. priorem, te. et p. m. I. alteram lectionem tuentur. Qua re non moventur, qui Codd. testimoniis non utuntur, nisi ut perversas opiniones defendant. Sed mihi Codicum Basil. Leid. Parisini auctoritas gravissima, maxime cum in Paris. docti emendatoris manus *a* puncto notaverit. Sed cum mea explicatio in hominis importunissimi

reprehensionem incurrisset, hunc locum iterum atque iterum examinavi. Iam libenter ex te audierim, quid tu de hominis iudicio statuas, qui Cic. Cat. IV. cap. 6. §. 13. *veremini censeo* pro imperativo habuit; licuit ei monere variantem lectionem ibi esse *vereamini*, sed hoc nimis molestum gravissimo illi iudici, quem ut accuratius de hoc usu loquendi cognoscat, ad Ramshornium Edit. 2dæ p. 908 sqq. ablegandum censeo. Sed quamvis tu ipse l. l. indicativum meliorem lectionem esse iudicasti, tamen nostro loco coniunctivum præfero ob sequens *dimittatis*, sed nihilominus *misereminі* scribo; scilicet *miseror* huic loco multo melius convenit, quia *misereor* vix ullo loco absolute dicitur et accusativus sequitur, *miseror* contra sæpissime ita occurrit. cfr. Liv. 2. 23. 5. 42. 9. 8. Nam parum firma esse, quæ Festus et Nonius de vocum *miserari* et *misereri* differentia tradidere, cfr. Fest. s. v. Non. 5. 69. et auct. inc. apud Putsch. p. 2206. iam in confesso est.

Cap. 53. *Ac sicuti effeta parentum, multis tempestatibus haud sane quisquam Romæ virtute magnus fuit.* Hanc omnium Codd. lectionem veram esse cum antea iudicassem, tum maxime me confirmavit infelicissima illa Kritzii coniectura, qui cum summos viros ea qua solet insolentia vituperasset, ipse risum de se posteris tradidit, quod vulgatum ullo modo explicari

posse negavit. Scilicet hoc manifestum, rempublicam Romanam magnis et egregiis viris carentem cum muliere partubus exhausta comparari. Id quod ita exprimere licuit: «Qualis mater effeta esse solet, talis urbis Romæ condicio, quippe quæ per longum temporis spatium magnos viros non genuerit.» Jam cum utriusque membri idem verbum esset, id in priore omisit. Præterea duas partes alterius membri in unum contraxit, ne id, in quo cardo sententiæ verteretur, secundo loco positum omni vi careret, ita ut non ipsius urbis et parentis conditio inter se comparatæ viderentur, sed altero membro causa quoque exprimeretur, cur similes viderentur. Inde factum, ut alterum membrum priori non respondere videretur, quod sensum potius quam verba scriptor spectavit. Sed consilio id fecisse putandus est; quod in secundo membro multo plura inerant; comparatio ad solam notionem *effeta* pertinet, cetera omnia fuere diversa. Contra si eadem verborum compositio prioris membri fuisset, omnia quæ in secundo inerant, facile etiam ad prius aliquis rettulisset, quod ne fieri posset, mutata verborum structura provisum est. Iam etiam intelligitur, cur genitivus *parentum* positus sit. Ne enim παραλληλισμὸς ille sive παρίσωσις τῶν κώλων plane periret, etiam in priore membro genitivum posuit sed alio sensu, qua quidem re et mem-

brorum forma fit inter se similior, et notio *effeta* a *parentum* magis seiungitur simulque significatur, omnem contentionem ad prius verbum spectare. Multus in hac re illustranda fui, sed postulabat et singularis loci elegantia et VV. DD. varia iudicia disputationem paulo prolixiorem.

Cap. 56. *Venerat* — *distribuerat* — *expleverat*, ita Codd. sed Kr. *distribuebat* scripsit, quia plusquamperfectum locum habere posse negavit; fieri enim non posse, ut duæ actiones quarum altera præcesserit alteram, eodem tempore verbi exprimerentur. Tanquam duæ actiones, quarum altera alteram necessario sequitur, si quidem utraque præteritæ esse dicuntur, non in idem temporis spatium cadere viderentur. Non igitur Latinum erit dicere: *Ut quisque profectus erat, ab hostibus captus erat.* Sed nolim tibi molestiam creare et auctori novæ doctrinæ de temporibus verbi suadeo, ut Krügerum adeat, ne diutius dubius hæreat.

Eodem cap. paulo infra, *modo Galliam vorsus* ita vbt. iam cum in e *ad in* scripta sint, tibi, credo, probabitur mea ratio, quod præpositionem eiecerim, scilicet ab iis adiectam, qui *versus* pro participio habuerant.

Cap. 58. *Licuit nobis* vpelt. *libeat vobis* b. spreta priore lectione, quam optimi libri tuentur, Kr. alteram amplexus est contentionis studio

credo, nam quæ attulit argumenta, tam infirma sunt, quibus ne ipsum quidem multum tribuisse putaverim, scilicet quia in sequentibus socios alloquatur, etiam hoc ad illos referendum; neque ei de sua condicione fuisse agendum; quasi *nobis* non ad omnes pertineret. Haud male igitur egisset Kr., si Cortii iudicium secutus esset.

Cap. 59. *Nam uti planities erat inter sinistros montis et ab dextera rupe aspera.* Codd. lectionem, quamvis me non fugerit structuræ verborum insolentia, expressi. Meliores tamen auctores mihi quidem secutus esse videor, quam si Kritzio duce coniecturis locum dedissem; *rupem asperam* vellem et ipse in aliquo bono libro scriptum esset, sed *rupis aspera* a manu auctoris profectum fuisse nego; primum enim offendit poetica dicendi ratio in loci descriptione, ubi orationis planitatem potius quam sententiarum ornamenta scriptor spectasse videtur; tum hæc dictio hic plane locum habere non posse videtur, quod non *aspera* est notio primaria, sed potius *rupes*; planities enim non asperitate rupis coarctata erat, sed rupe aspera. Hæc in diligentissimo scriptore Salustio non negligenda. Præterea *inter* ubi ad duo substantiva refertur, priori fere postponitur; quod cum hoc loco non factum sit, recte inde concludas, non ad remota verba *rupe aspera* vim præpositionis pertinere. Quodsi igitur accu-

sativo uti noluit Salustius, casus sextus ad loci naturam illustrandam erat maxime conveniens; quare etsi aliud exemplum non suppetit, mihi quidem talis verborum structura neque inconcinna neque a Salustiana oratione aliena esse videtur.

Paulo infra, *reliquarum signa* Codd. bpl. consentientibus retinui. Quemadmodum enim *Latinorum, equitum peditumque signa* dicuntur, ita etiam *cohortium* dicere licuit, quia plura eiusdem cohortis fuere; ita signi unius milites pro manipulo dicuntur Liv. 25. 23. 27. 14. 33. 1.

Quæris fortasse ex me, cur cap. 57 Cortii coniecturam *expeditus* reiecerim et antiquam scripturam *expeditos* restituerim. Facilis est responsio; quod nonnisi coactus Codd. auctoritatem desero et lectio *expeditos*, ut iam in Commentario monui, defendi posse videtur. Primum enim minus accurate dictum, quod ipse dux, non exercitus dicitur expeditus, quod equidem nullibi legi. Tum quomodo magnus exercitus consularis per totum iter expeditus esse possit, equidem non assequor; expeditæ legiones quidem apud Livium, quæ relictis impedimentis, tamen sarcinas retinent cfr. Liv. 9. 31. Sed Salustium non totam sententiæ vim in *expeditus* positam voluisse, iam inde colligitur, quod non initio orationis hanc vocem posuit. Neque facile quisquam *æquioribus locis expeditus* coniunxerit. Falso

præterea Prisciani testimonio utuntur, quo in loco L. XVIII. cap. 25 p. 236 Krehlius contra Mss. *expeditus* scripsit, quod *expeditos* regulæ a Prisciano propositæ parum congruere statuit. Sed ad regulam explicandam sola verba *utpote et sequeretur* pertinent, reliqua aliena sunt. Imo ne necesse quidem est, ut hoc orationis membrum ad Antonii consulis celeritatem explicandam adiectum esse statuas, sed tantum explicationis causa addita videntur. Contra si *expeditos* a Salustio scriptum iudicas, omnia bene cohaerent. Antonius opponitur Metello, qui ipsis montium saltibus hosti obviam duxit; ille autem locis æquioribus et consulari quidem exercitu Catilinæ socios fugientes secutus est, cuius rei difficultatem ut significaret Sal. fugientes *expeditos* dicit, quippe nil præter arma secum ferentes; iam *expeditos in fuga* non iungenda sunt, sed verba *in fuga* potius ad verbum *sequeretur* pertinent.

Quod cap. 59. Cortianum *cernere* non receperim, tibi probabitur, credo; qui enim ex omnibus Codd. ea conquirunt, quæ a vulgari usu dicendi maxime abhorrere videntur, eos et perperam de Codd. testimoniis iudicare et male de Salustio mereri putaverim.

Hæc fere habui dicere, ut tibi probarem me non inconsulto multis locis Codd. lectiones retinuisse; quod si tibi probabitur, hunc non mini-

Vaticani I. accederet auctoritas. Præterea in Orat. Lic. præclare emendasti *quid*, quod unice verum esse unusquisque intelligit. Sed longe a vero abesse videtur lectio *post memoriam humani* ubi tu *generis* ex coniectura reposuisti, quod in libris Mss. *humani* est. Ingeniosa est medela, qua loco difficillimo succurrere voluisti in Orat. Lepidi §. 9 *quam raptum ire licet ei, quem haud pudeat tam videri felicem*, et vix habeo, quæ contra moneam, sed quæ tua est humanitas, æquo animo feres, quamvis infirma sint, quæ tibi opponantur.

Primum enim bene intelligis *raptum ire socordiam* Latine dici vix posse; quæ quidem *capitur*, sed *rapitur* nullo modo; tum mihi quidem quam maxime languere videtur *socordiam capere licet ei quem haud pudeat tam videri felicem;* quid enim pudoris est, socordiam capere? quænam felicitas? verba *felicem videri*, quamvis ad Sullæ cognomen *Faustus* pertineant, tamen nonnisi de rebus præter exspectationem cadentibus dicitur. Quare quamvis meliora non habeam, tamen ne hæc quidem Salustiana esse putaverim; locus corruptus haud dubie est, sed hoc modo eum sanatum esse negaverim; plura videntur deesse. *)

---

*) Quod etiam Debrossius sensisse videtur, qui ita vertit: »Je crains fort que vous regardant les uns les autres

Sub orationis finem: *ad populum Romanum* reposui, contra Codd. Quamvis enim ipse Cicero dicat, *amisimus succum et sanguinem civitatis*, tamen *rem publicam sui sanguinis mercede circumvenire*, vix dici posse videtur; quam facilis sit mutatio litterarum P. R. et R. P. neminem fugit.

In Oratione Cottæ consulis loco sæpius tentato medelam adhibuisti, quam parum abfuit, quin reciperem; tam parum illa a litterarum ductibus recedit, et tam concinne Salustianam dictionem exprimit; scilicet *ingenio corporis* in *senio corporis* mutas. Iam *ingenium corporis* ut dici Latine posse non negaverim, ita a Salustio alienum esse nullus dubito. Sed in particula *mox* etiamnum offendo. Pro *facile* enim positum esse nemo dixerit, et si primariam vocis vim retinet, ut *paulo post* significet, hic ei non locus est. Quare nescio an etiamnum coniecturam a me propositam *morbis ægro corpore* præferendam ducam? — In fine eiusdem orationis me invito *per vos igitur* expressum est, *igitur* iam olim eiiciendum censueram. Sed eodem loco mihi

dans l'attente de celui qui commencera, vous ne succombiez à la fin, non sous les forces qui ne sont plus ce qu'elles étoient, mais sous votre propre découragement, qui chaque jour vous affoiblit d'avantage et qui a contribué plus que son audace, à lui valoir ce nom d'heureux, qu'il s'attribue."

pergratum fuit, quod *et* ante *gloriam* non eiecisti, unde intelligo te iam recessisse a præcepto illo Garatonii, quod in fine Plancianæ proponit, quod tu eo loco exemplis confirmasti. Sed non omnia scriptorum loca ad legem illam esse conformanda, facile est ad demonstrandum. Scilicet variæ sunt iurandi formulæ et ea quidem, quam Garatonius in Cicerone et Salustio inveniri sibi visus est rationem, poetis inprimis usurpata.

Sed varia mihi miscuisse videntur, qui adhuc de hoc usu loquendi egerunt. Scilicet eleganter Latini in precandi et obtestandi formulis inter præp. *per* et casum quem regit, aliud vocabulum interponunt, in quo Græcos imitantur, qui πρός a casu suo distinguunt interposito pronomine. cfr. Plaut. Bacchid. 4. 8. 64. *Per te here, obsecro, deos immortales* Tib. 4. 5. 6. *Per te dulcissima furta* etc. *rogo.* Liv. 23. 9. *Per ego te fili, quæcunque iura liberos iungunt parentibus precor quæsoque* cfr. Terent. Andr. 3. 3. 6. 5. 1. 14. Cuius quidem structuræ ratio manifesta; scilicet pronominibus subiecto et obiecto conponendis et oratio fit multo vehementior et gravior animi affectus exprimitur. Iam cum hæc verborum positio in his precandi formulis esset usitatior, facile factum est, ut verbum precandi quod ad pronomen personale pertinebat, omitteretur, præsertim ubi oratione longius pro-

ducta notio verbi facilius periret; (de Græcis cfr. Pors. ad Eurip. Med. 325.) v. c. Lucan. Phars. 10. 370. *Per te quod fecimus una perdidimusque nefas per fas perque ictum sanguine Magni fœdus, ades.* Sil. Italic. 1. 658. *Per vos culta diu Rutulæ primordia gentis, Laurentemque Larem et genetricis pignora Troiæ, conservate pios* etc. Stat. Theb. 11. 708. *Felicia per te regna, verende Creon, sanctasque Menœceos umbras, da veniam adflicto* cfr. Quinct. Declam. 4. 22. et 23. Perperam Virgilii locum Aen. 10. 369. sqq. huc retulerunt: *Per vos et fortia facta, per ducis Evandri nomen devictaque bella* etc. *fidite ne pedibus* ubi per metrum fieri non potest, ut per coniecturas auctoris verba corrumpantur. Multo minus tales loquendi formulæ Livio, Ciceroni et Salustio invitis Codd. obtrudendæ v. c. Liv. 29. 18. ubi omnes Codd. *per vos fidemque vestram* ita idem 40. 9. *per te patriumque nomen*, ubi Gronovius *que* delet. Scilicet hæc est quæstio num in obtestandi formulis etiam ipsas personas, quas alloquimur, testes facere possimus. Hoc cum dubitari non possit, cfr. Ovid. Lib. Amor. II. 16. *At mihi te comitem iurabas usque futurum per me perque oculos, sidera, nostra tuos.* Ita Iug. 14. fin. *per vos, per liberos atque parentes vestros* etc. nescio cur plurimos scriptorum

locos interpretes corrumpere quam hunc loquendi usum illustrare maluerint.

In Orat. Licinii p. 211 l. 25. nescio quibus rationibus adductus vocem *gravitate* eieceris; *probitati* nullus est locus; *gravitate* quid significet sequentia declarant, scilicet *vis*, *vehementia*, et quomodo *gravitas morbi* ita gr. *iniuriæ* bene dicitur; iam cum nobiles hoc cognoscerent, iniuriam quo graviorem eo tutiorem esse, artius habebant plebem.

Paulo infra ad locum, quem sæpius tentarunt interpretes, sanandum, Gronovii coniecturam amplexus es, qui ita scribi iussit, *et ignari cuiusque tenuissimas spes frustratur*, quam quidem cum ipse in Commentario proposuerim, quod propius ad litterarum ductus accedat, et verbum passivum *frustrari* tollat, tamen recipere non ausus sum, his quidem rationibus ductus. Primum ni fallor, lectionem a me receptam tuetur Vatic. I. Præterea dictio cum *quisque* composita mihi quidem quam maxime infirmari videtur, si genitivum *cuiusque* positum statuis. Denique pluralis *tenuissimas spes* a scriptoris sensu mihi plane alienus esse videtur. Quæ enim sunt illæ spes? Scilicet quæ frumentaria lege nituntur. Quod quidem ad designandum cur scriptor plurali numero usus sit, equidem non video. Quo quidem posito non magis aliquis hoc ad frumentariam

legem, quam ad omnia alia referat. Recte igitur sequitur singularis: *quæ quamvis ampla* etc. Neque auctoris erat dicere, plebem iam nunc spes tenuissimas fovere, sed eam hac re decipi. Nam non modo plebis ignaviam sed etiam nobilium fraudem incusat, quæ ut expressius notarentur, alteram alteri opponit. Positivum *ignarus quisque* posuit, quod non unum præ ceteris, sed omnes undique ignavos notat, tenuissimam spem dicit propter exiguitatem congiarii, qua plebem corrumpere nobiles studebant. Iam vide quam concinne omnia posita inter sese respondent: *parva res* — *ignavus quisque*, — *cura familiari* — *tenuissima spe* — *absolvit* — *frustratur.* Quare equidem nullus dubito, sive Codd. addicunt, sive Vatic. 1. quoque eandem, quam Vatic. 2. lectionem tuetur, præclare hunc locum a Putschio esse emendatum. In minoribus fragmentis plurima a me sunt emendata; multa ex Grammaticis hausi, quos Lindemannus non minore cum diligentia atque eruditione quam ingenii acumine edidit; alia coniectura sanavi. Ita *Curubis* L. 1. p. 184. l. 22. *Ucurbis* esse scribendum recte docuit Lindemanus, quare hoc in fragmentis Libb. incc. p. 240. l. 4. exprimendum curavi; ita alterum fragmentum bis expressum, quod apud Arrusium auctum exstabat. cfr. Lib. II. p. 205. l. 16. et Lib. III. p. 215. l. 24. cfr. præterea L. IV.

p. 230. l. 19. et Frag. incc. libb. p. 239. l. 21. et p. 240. l. 4. *auctumni frumenta* cum p. 223. l. 10 ubi eadem leguntur. Aliquoties ubi locum probabili coniectura sanari posse desperaveram, corruptas lectiones nullo verbo mutato aliis emendandas reliqui. cfr. lib. 1. p. 202. l. 23.

Nonnullis fragmentis, quæ inter incerta numeravi, certum locum in prioribus libris posse assignari probe intelligo. Sed in nova fragmentorum compositione fieri non potuit, quin nonnulla transponerentur. Quare in pluribus numerum libri, ad quem pertinerent, adscripsi. Sed hæc omnia tibi, iudici æquissimo, satis excusata esse puto speroque fore, ut et alii hanc opellam in Salustii libris accuratius edendis positam, non male locatam esse existiment.

Iam Vale Carissime! meque ut adsoles ama.

Dabam Basileæ Idibus Maiis.

CAI SALUSTI CRISPI

CATILINA IUGURTHA

ET

HISTORIARUM FRAGMENTA.

SIGLA: b. Basileensis I.
p. Parisinus.
v. Vaticanus.
l. Leidensis L.
e. Einsiedelensis.
t. Turicensis.
tr. Tur. recentior.
ta. Tur. antiquior.
px. Paris. x.
pr. Edit. Princeps.
o. omisit, eiecit, delevit.
† erasum.
irs. in rasura scriptum.
spl. super lineam.
∞ probabilis lectio.

NB. In margine Varietas lectionis Cortianæ adscripta.

C. SALUSTI CRISPI

CATILINA.

1. Omnis homines, qui sese student præstare
ceteris animalibus, summa ope niti decet, ne
vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ na- vit. sil. ne tr.
tura prona atque ventri obedientia finxit. Sed
nostra omnis vis in animo et corpore sita est; est o.
animi imperio, corporis servitio magis utimur;
alterum nobis cum dis, alterum cum beluis com-
mune est. Quo mihi rectius videtur ingeni quam
virium opibus gloriam quærere, et quoniam vita
ipsa qua fruimur brevis est, memoriam nostri
quam maxume longam efficere. Nam divitiarum
et formæ gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara est o.
æternaque habetur. Sed diu magnum inter mor-
talis certamen fuit, vine corporis an virtute ani-
mi res militaris magis procederet. Nam et prius
quam incipias consulto, et ubi consulueris mature
facto opus est. Ita utrumque per se indigens,
alterum alterius auxilio eget.

1 *Omnes* e. et t. sed hic in marg. *is.* 2 *cat. præst.* t. 4 *obœdientia* t. 5 *in corp.* t. 8 *esse vid.* ept. *vid. esse* bl. *esse* o bas. 3. 9 voces: *quoniam — efficere* in t. in marg. adscripta hac varietate: *ipsa* v. *efficere debemus.* 12 *fr. est* plte. — *est* † b. 14 *mortales* bpetl. 15 *magis* o. b. 18 *veget* l?

2. Igitur initio reges (nam in terris nomen imperi id primum fuit), divorsi, pars ingenium, et iam alii corpus exercebant; etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur; sua cuique satis placebant. Postea vero quam in Asia Cyrus, in Græcia Lacedæmonii et Athenienses cœpere urbis [atque] nationes subigere, lubidinem dominandi causam belli habere, maxumam gloriam in maxumo imperio putare, tum demum periculo atque negotiis compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quodsi regum atque imperatorum animi uti virtus in pace ita ut in bello valeret, æquabilius atque constantius sese res humanæ haberent, neque aliud alio ferri, neque mutari ac misceri omnia cerneres. Nam imperium facile his artibus retinetur, quibus initio partum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continentia et æquitate lubido atque superbia invasere, fortuna simul cum moribus inmutatur. Ita imperium semper ad optumum quemque a minus bono transfertur. Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti ventri atque somno, indocti incultique vitam transegere sicuti peregrinantes transiere; quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. Eorum ego vitam mortemque iuxta æstumo, quoniam de utraque siletur. Verum enim vero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit. Sed

3 *et iam tum* te 6 *atque* † b. ∽ 9 *in per.* l. 10 *ing. i. b plur. p.* t. (m. I.) 15 *namque* t. 16 *et quib. in.* e. *quib. ab. in.* t. 19 *inm.* b. p. *imm.* elt. 21 *omnes* pet. 23 *atque inc.* b. sed vl. *que* sup. lin. 24 *transiere* e. *transire* p. *transegere* btl. et p. sup. lin. 27 *utroque* l.

in magna copia rerum aliud alii natura iter ostendit.

3. Pulchrum est bene facere rei publicæ; etiam bene dicere haud absurdum est; vel pace, vel bello clarum fieri licet; et qui fecere, et qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequitur scriptorem et actorem rerum, tamen in primis arduum videtur res gestas scribere; primum quod facta dictis exæquanda sunt, dehinc quia plerique, quæ delicta reprehenderis, malivolentia et invidia dicta putant, ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisque facilia factu putat, æquo animo accipit, supra ea veluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adulescentulus initio, sicuti plerique, studio ad rem publicam latus sum, ibique mihi multa advorsa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largitio, avaritia vigebant. Quæ tametsi animus aspernabatur, insolens malarum artium, tamen inter tanta vitia inbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur: ac me, quom ab reliquorum malis moribus dissentirem, nihilo minus honoris cupido eadem qua ceteros fama atque invidia vexabat.

tamen etsi auct.
sunt exæq.
dicta o.
et gl.
advorsa multa
quæ

4. Igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit, et mihi reliquam ætatem a re publica procul habendam decrevi, non fuit

3 *reip. ben.* t. 5 *et qui fecere* t. (m. II.) sup. lin. 8 *sequitur* eplt. *atur* b. *in* pt. var. lect. 8 *actorem* bpet. *auct.* l. 10 *exæq. sunt* bte. ex. *sint* l. *exequenda a* spl. p. 10 *factis a* spl. *dicta is* spl. p. 14 *facto* tep. *u* spl. 14 *putant* b. (m. I.) 17 *studio. a* spl. tpl. 18 *multa mihi ad.* l. 23 *at me* t. spl. *reliquis* t. spl. 25 *qua* b. t. spl. *qua* pl. t. (m. I.) *eademque* e.

*

sec. consilium socordia atque desidia bonum otium conterere; neque vero agrum colendo aut venando, servilibus officiis intentum ætatem agere; studio me sed a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicæ animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione, quam verissume potero, paucis absolvam. Nam id facinus in primis ego memorabile existumo, sceleris atque periculi novitate. De quoius hominis moribus pauca prius explananda sunt, quam initium narrandi faciam.

fuit o. 5. Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere, ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens vig. alg. cuique inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, varius, quoius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupidiloquentiæ tatibus; satis eloquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus inmoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem Luci Sullæ lubido maxuma invaserat rei publicæ capiundæ, neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scele-

4 *studioque. que* in litura † l. 4 *mala amb.* t. 20 *cuiquam* † p. 21 *est* o. l. 22 *cuius rei libet* ept. *cuiuslibet rei* bl.

rum, quæ utraque his artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant. Res ipsa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, supra repetere ac paucis instituta maiorum domi militiæque, quomodo rem publicam habuerint quantamque reliquerint, ut paulatim inmutata ex pulcherruma pessuma ac flagitiosissuma facta sit, disserere.

6. Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Aenea duce profugi sedibus incertis vagabantur, cumque his Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum. Hi postquam in una mœnia convenere, dispari genere, dissimili lingua, alius alio more viventes, incredibile memoratu est quam facile coaluerint. Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, satis prospera satisque pollens videbatur, sicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta est. Igitur reges populique finitumi bello temptare, pauci ex amicis auxilio esse; nam ceteri metu perculsi percussi a periculis aberant. At Romani domi militiæque intenti festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obviam ire, libertatem, patriam parentesque armis tegere. Post, ubi pericula virtute propulerant, sociis atque amicis auxilia portabant, magisque dandis, quam accipiundis bene-

4 *mala moribus luxuria* l. 8 *relinquerint* b. 9 *et ut paul.* bp. 9 *imminuta* et. vel *immutata* t. spl. 11 *sicut* te. 12 *habitavere* vl. *habuere* spl. b. 12 *in initio* l. 14 *cum his* l. 14 *aborigenes* bt. 17 *alii alio* l. b. (m. I.) t. ex correct.

ficiis amicitias parabant. Imperium legitumum, nomen imperi regium habebant; delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia erat o. validum erat, rei publicæ consultabant; hi vel ætate, vel curæ similitudine patres adpellabantur. Post, ubi regium imperium, quod initio conservandæ libertatis atque augendæ rei publicæ se o. fuerat, in superbiam dominationemque [se] convortit; inmutato more, annua imperia binosque imperatores sibi fecere; eo modo minume posse putabant per licentiam insolescere animum humanum.

magis o. 7. Sed ea tempestate cœpere se quisque magis extollere magisque ingenium in promptu habere. Nam regibus boni quam mali suspectiores sunt, semperque his aliena virtus formidolosa est. Sed civitas, incredibile memoratu est, adepta libertate, quantum brevi creverit; tanta cupido sim.lab. ac belli gloriæ incesserat. Iam primum iuventus, simul p. e. i. c. ac belli patiens erat, in castris per laborem usu per usum militiam discebat, magisque in decoris armis et militaribus equis quam in scortis atque conviviis lubidinem habebant. Igitur talibus viris non labos insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus; virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maxumum sese certamen inter ipsos erat: sic se quisque hostem quisque ferire, murum adscendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat; eas divitias, eam

7 *libertatis causa* l. 8 *se convertit* bpelt. 13 *quisque extollere magis magisque ing.* e. 14 *inpromptum.* (*sed m. not.*) *p.* 16 *hi . . s* b. 19 *simul juv. ac belli* e. 20 *pro labore usu* l. 21 *usu militiæ* t. 21 *discebant* sed *n* not. b. 23 *habebat* l. 23 *talibus viribus* e. 24 *labor* bet. 27 *sic quisque* e. l. (m. I.) 29 *faceret facinus* e.

bonam famam magnamque nobilitatem putabant; laudis avidi, pecuniæ liberales erant, gloriam ingentem, divitias honestas volebant. Memorare possem, quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbis natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. nos o,

8. Sed profecto fortuna in omni re dominatur, ea res cunctas ex lubidine magis quam ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium res gestæ, sicuti ego æstumo, satis amplæ magnificæque fuere, verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maxumis celebrantur. Ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, ea o. quantum ea verbis potuere extollere præclara verbis eam ingenia. At populo Romano nunquam ea copia fuit, quia prudentissumus quisque maxume ne- negot. max. gotiosus erat, ingenium nemo sine corpore exercebat, optumus quisque facere quam dicere, sua ab aliis benefacta laudari quam ipse aliorum narrare malebat.

9. Igitur domi militiæque boni mores colebantur, concordia maxuma, minuma avaritia erat, ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat. Iurgia, discordias, simultates cum hostibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant, in suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. amicis Duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax

9 *ex lubidine quam* l. 10 *ecelebrat* p. 11 *sicut* bep. *sic. existimo* t. l? 12 *al. tam. min.* t. 16 *eor. virt.* t. 17 *verbis ea* l. 23 *nar. alier.* t.

evenerat, æquitate seque remque publicam curabant. Quarum rerum ego maxuma documenta in bello o. hæc habeo, quod in bello sæpius vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pu- belloex. gnaverant, quique tardius revocati prælio excesserant, quam qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. In pace vero, quod beneficiis quam metu imperium agitabant, et accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant.

10. Sed ubi labore atque iustitia res publica crevit, reges magni bello domiti, nationes feræ et populi ingentes vi subacti, Carthago, æmula imperi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terræque patebant; sævire fortuna ac miscere omnia cœpit. Qui labores, pericula, dubias at- iis que asperas res facile toleraverant, his otium, divitiæ optandæ aliis oneri miseriæque fuere. Igitur primo pecuniæ, deinde imperi cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem ceterasque artis bonas subvortit, pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re, sed ex commodo æstumare, magisque voltum quam ingenium bonum habere. Hæc primo paulatim crescere, interdum vindicari, post, ubi contagio quasi pestilentia invasit,

2 *max. ego* t. 5 *qui tardius* l. 5 *rev. tar.* e. 6 *signa linquere. re* spl. t 7 *quod* o. l. 9 *magis quam* ep. 10 *sed u. rp. i. cr. atque lab.* et. 11 *magni reg.* et. 12 *ingentes* o. bl. 12 *cartago* e. 13 *a stirpe* l. 14 *misceri* b. 15 *labore* e. 16 *iis ot.* l. 17 *divitiaque* b. 18 *dein imp.* l. 23 *et ambitio* et. 29 *contagio* spl. *um* bt.

civitas inmutata, imperium ex iustissumo atque optumo crudele intolerandumque factum.

11. Sed primo magis ambitio quam avaritia animos hominum exercebat, quod tamen vitium propius virtutem erat. Nam gloriam, honorem, imperium bonus et ignavos æque sibi exoptant; bonus, ign. sed ille vera via nititur, huic quia bonæ artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. Avaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupivit; ea quasi venenis malis inbuta corpus animumque virilem effeminat, semper infinita, insatiabilis est, neque copia neque inopia est o. minuitur. Sed postquam L. Sulla, armis recepta re publica, bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neque modum neque modestiam victores habere, fœda crudeliaque in civis fa- civibus cinora facere. Huc accedebat, quod L. Sulla exercitum, quem in Asia ductaverat, quo sibi Asiam fidum faceret, contra morem maiorum luxuriose nimisque liberaliter habuerat; loca amœna, voluptaria facile in otio ferocis militum animos molliverant. Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa cælata mirari, ea privatim et publice ac p. rapere, delubra spoliare, sacra profanaque omnia polluere. Igitur hi milites, postquam victoriam adepti sunt, nihil reliqui victis fecere. Quippe

1 *immutata. est* spl. t. *inmut.* b. 2 *fact. est* spl. t. 5 *propius virtuti* t. (e. ex correct.) 6 *bonus ignavus* l. 7 *via vera* e. 8 *desint* spl. *u* b. 8 *falliciis* spl. *a* b. 14 *rep. recepta* t. 17 *in civibus* vl. cives spl. t. *civis* bpl. *cives* e. 18 *Syllaba* bis p. 19 *in Asia* plet. (b. m. I.) 20 *fidum sibi* e. 21 *nimis lib.* t. 22 *voluptuaria* t. 22 *feroces animos* t. 25 *et publice* bte. *ac pub.* lp. 27 *igitur ii* l.

secundæ res sapientium animos fatigant; ne illi corruptis moribus victoriæ temperarent.

12. Postquam divitiæ honori esse cœpere et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere virtus, paupertas probro haberi, innocentia pro malivolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis iuventutem luxuria atque avaritia cum superbia invasere; rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi atque mod. neque moderati habere. Operæ pretium est, quom domos atque villas cognoveris in urbium modum exædificatas, visere templa deorum, quæ nostri maiores religiosissumi mortales fecere. Verum illi delubra deorum pietate, domos sua suas gloria decorabant, neque victis quicquam præter iniuriæ licentiam eripiebant. At hi contra ignavissumi homines per summum scelus omnia ea sociis adimere, quæ fortissumi viri victores reliquerant; proinde quasi iniuriam facere id demum esset imperio uti.

iis 13. Nam quid ea memorem, quæ nisi his qui videre nemini credibilia sunt, a privatis conpluribus subvorsos montis, maria constructa esse. Quibus mihi videntur ludibrio fuisse divitiæ; quippe quas honeste habere licebat, abuti per turpitudinem properabant. Sed lubido stupri, ganeæ ceterique cultus non minor incesserat; viros pati mul. viri muliebria pati, mulieres pudicitiam in propatulo habere; vescendi causa terra marique

2 *obtemperarent* t. *ne* spl. vl. *nedum* vl. *nec ut* t. 11 *nihilque mod.* pt. (m. II.) in ras. *neque — atque mod.* e. *nil pensi* l ? 13 *temp. deor. vis.* t. 15 *domos* vel *us* spl. b. 17 *at hii* c. p. 22 *nisi iis* l ? 24 *constrata* bpte. *constructa* e. in b. *glossa: extenta* 29 *viri* t. (m. II.) *viros* bpel. 29 *pati muliebria* l.

omnia exquirere, dormire prius quam somni cupido esset, non famem aut sitim neque frigus neque lassitudinem operiri, sed ea omnia luxu antecapere. Hæc iuventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus inbutus malis artibus haud facile lubidinibus carebat; eo profusius omnibus modis quæstui atque sumptui deditus erat.

14. In tanta tamque corrupta civitate Catilina, id quod factu facillumum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum se tamquam stipatorum catervas habebat. Nam quicunque inpudicus, adulter, ganeo manu, ventre, pene bona patria laceraverat, quique alienum æs grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret, præterea omnes undique parricidæ, sacrilegi, convicti iudiciis aut pro factis iudicium timentes, ad hoc quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat, postremo omnes, quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat: hi Catilinæ proxumi familiaresque erant. Quodsi quis etiam a culpa vacuus in amicitiam eius inciderat, cotidiano usu atque inlecebris facile par similisque ceteris efficiebatur. Sed maxume adulescentium familiaritates adpetebat; eorum animi molles et ætate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Nam ut quoiusque studium ex ætate flagrabat, aliis scorta præbere, aliis canes atque equos mercari,

4 *antec. luxu* l. 5 *accendebant* b. vel *inc.* spl. 7 *profusius . . . . modis omnib.* b. 9 *in tanta itaque tamque* b. *in tanta tamque* plte. 10 *flagitiorum. so* spl. ț. 13 *adulter manu* l. (*ganeo om.*) *alea manu* p. *manu . . . alea ventre* b. *ganeo manu ventre* te. 21 *ii cat.* l. *hii* p. *hi* b. 23 *cottidiano* pte. 26 *molles* (*animi* spl.) *atque* t. *molles atate et* b.

postremo neque sumptui neque modestiæ suæ parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos qui ita existumarent, iuventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeste pudicitiam habuisse; sed ex aliis rebus magis quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat.

15. Iam primum adulescens Catilina multa nefanda stupra fecerat, cum virgine nobili, cum sacerdote Vestæ, alia huiuscemodi contra ius fasque. Postremo captus amore Aureliæ Orestillæ, quoius præter formam nihil unquam bonus laudavit, quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adulta ætate, pro certo creditur necato filio vacuam domum scelestis nuptiis fecisse. Quæ quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinoris maturandi. Namque animus inpurus, dis hominibusque infestus, neque vigiliis, neque quietibus sedari poterat; ita conscientia mentem excitam vastabat. Igitur colos exsanguis, fœdi oculi, citus modo, modo tardus incessus; prorsus in facie voltuque vecordia inerat.

16. Sed iuventutem, quam, ut supra diximus, inlexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testes signatoresque falsos commodare; fidem, fortunas, pericula vilia habere, post, ubi eorum famam atque pudorem adtriverat, maiora alia imperabat; si causa peccandi in præ-

4 *frequentabant* (sed *n* not.) e. 6 *quam cuiquam* (*quod* †) te. 6 *quod* o. l. 10 *cum Vestæ sacerdote cum virg. nobili* t. 14 *adultum ætate* te. p. spl. 10 *huiuscemodi* l. 17 *animus imp.* t. (*eius* spl.) 18 *dis* tp. *diis* ble, 19 *sedari potuit* t. 20 *color ei exsanguis* bpe. *eius* et. sed in t. *ei* spl, (m. II.) *colos exsanguis* Probus Ed. Lind. p. 124. 24 *multa* (irs.) *fac*, b. *docebat* t. 25 *commendabat* spl. *commodare* t.

sens minus suppetebat, nihilo minus insontis sicuti sontis circumvenire, iugulare; scilicet, ne per otium torpescerent manus aut animus, gratuito potius malus atque crudelis erat. His amicis sociisque confisus Catilina, simul quod æs alienum per omnis terras ingens erat, et quod plerique Sullani milites, largius suo usi, rapinarum et victoriæ veteris memores civile bellum exoptabant, obprimundæ rei publicæ consilium cepit. In Italia nullus exercitus; Gn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat; ipsi consulatum petenti magna spes; Senatus nihil sane intentus; tutæ tranquillæque res omnes; sed ea prorsus oportuna Catilinæ.

17. Igitur circiter Kalendas Iunias, L. Cæsare et G. Figulo Consulibus, primo singulos adpellare, hortari alios, alios temptare, opes suas, inparatam rem publicam, magna præmia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt quæ voluit, in unum omnis convocat, quibus maxuma necessitudo et plurimum audaciæ inerat. Eo convenere Senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, G. Cethegus, P. et Servius Sullæ, Servii filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Læca, L. Bestia, Q. Curius, præterea ex equestri ordine M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, G. Cornelius, ad hoc multi ex coloniis et municipiis, domi nobiles. Erant præterea conplures

3 *aut man.* te. 4 *Is amicis. h.* (m II.) b. 8 *memores vet.* te. 12 *petendi* bte. *petundi* l. *petenti* p. 15 *Kl. Iuni* t. *iun.* e. *et gaio* te. 16 *primos sing.* e. 21 *primum audacia* bp. item e. sed *plurimum* spl. 24 *p. servus* (i spl.) *sillæ* b. 24 *varguntens* b. 25 *m. portius lecca* b. *leca* te. *laça. c* spl. p. 28 *ad hoc. hos* spl. t. 29 *nob. erant. Prat.* ep.

paulo occultius consili huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur
alia quam inopia aut aliqua necessitudo. Ceterum iuventus pleraque, sed maxume nobilium, Catilinæ inceptis favebat; quibus in otio vel magnifice vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum quam pacem malebant. Fuere item ea tempestate qui crederent M. Licinium Crassum non ignarum eius consili fuisse; quia Gn. Pompeius invisus ipsi magnum exercitum ductabat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere, simul confisum, si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.

18. Sed antea item coniuravere pauci contra
fuit o. rem publicam, in quibus Catilina fuit; de qua quam verissume potero, dicam. L. Tullo et M. Lepido Consulibus, P. Autronius et P. Sulla
des. c. o. designati consules, legibus ambitus interrogati pœnas dederant. Post paulo Catilina, pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat consulatum petere, quod intra legitimos dies profiteri nequiverit. Erat eodem tempore Gn. Piso, adulescens nobilis, summæ audaciæ, egens, factiosus, quem ad perturbandam rem publicam inopia atque mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina
c. N. D. o. et Autronius circiter Nonas Decembris consilio communicato parabant in Capitolio Kalendis Ianuariis L. Cottam et L. Torquatum Consules

3 *aliqua nec.* bp. spl. te. *alia* l. 5 *quibus initio. otio* spl. t. 5 *quibus erat. copia* spl. e. 8 *lucinium* t. 11 *ductabat et cuiusvis* t. 12 *simul — se fore.* hæc in b. in margine. 14 *apud eos* tb. (m. I.) 17 *l. tullio et* bt. *tullo et* ep. 18 *antonius. autron.* spl. b. 20 *dederunt* et. (m. I.) *rant.* spl. 23 *nequiverit* bpel. (t. m. I.) (*rat.* in t. spl.) 28 *Kl. Ian.* be. *Ianuarii* l.

interficere, ipsi fascibus conreptis Pisonem cum exercitu ad optinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in Nonas Februarias consilium cædis transtulerant. Iam tum non Consulibus modo, sed plerisque Senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturasset pro curia signum sociis dare, eo die post conditam urbem Romam [Romanam] pessumum facinus patratum foret. Quia nondum frequentes armati convenerant, ea res consilium diremit.

19. Postea Piso in citeriorem Hispaniam Quæstor pro Prætore missus est, adnitente Crasso, quod eum infestum inimicum Gn. Pompeio cognoverat. Neque tamen Senatus provinciam invitus dederat; quippe fœdum hominem a re publica procul esse volebat; simul quia boni conplures [quamplures] præsidium in eo putabant, et iam tum potentia Pompei formidolosa erat. Sed is Piso in provincia [provinciam] ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequivisse pati; alii autem equites illos Gn. Pompei veteres fidosque clientis voluntate eius Pisonem adgressos; nunquam Hispanos præterea tale facinus fecisse, sed imperia sæva multa ante perpessos. Nos eam rem [antea] in medio relinquemus. De superiore coniuratione satis dictum.

20. Catilina, ubi eos, quos paulo ante memoravi, convenisse videt, tametsi cum singulis multa

3 *Februarii* l. 7 *signum dare* e. 12 *Crasso eo quod* t. 17 *complures* bl. *quamplures* tep. 17 *etiam tum* e. 18 *pompei* te. *pompeii* bpl. 19 *provincia* t. b. (m. I.) *provinciam* elp. 19 *hispaniis* b. 21 *dicant.* *u* spl. b. 26 *ante* t. *antea* bpel. 27 *superiori* lt. 28 *dictum.* *est* spl. t. 29 *commem.* e. 30 *singulis multa eg.* e.

sæpe egerat, tamen in rem fore credens universos adpellare et cohortari, in abditam partem ædium secedit, atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit. „Ni virtus fidesque vestra spectata mihi forent, nequicquam oportuna res cecidisset; spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent. Neque ego per ignaviam aut vana ingenia incerta pro certis captarem. Sed quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortis fidosque mihi, eo est o. animus ausus est maxumum atque pulcherrumum facinus incipere, simul quia vobis eadem quæ o. esse o. quæ mihi bona malaque esse intellexi; nam atque nolle idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ègo quæ mente agitavi omnes iam antea divorsi audistis. Ceterum mihi in dies magis animus accenditur, quom considero, quæ condicio vitæ futura sit, nisi nosmet ipsi vindicamus in libertatem. Nam postquam res potentium o. publica in paucorum potentium ius atque dicionem concessit, semper illis reges, tetrarchæ vectigales esse, populi, nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles volgus fuimus sine gratia, sine aucto- his ritate, iis obnoxii, quibus, si res publica valeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiæ apud illos sunt, aut rep. nob. rel. per. iud. ubi illi volunt; nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quæ quousque tandem

1 *in re* l. 3 *secessit* l. e. in marg. b. irs. *secedit* pt. 4 *huiuscem. orat.* t. 7 *dominatioque* t. 12 *eademq.* e. *esse int.* bpvl. *int. esse* e. *esse* o. t. 14 *idem nolle* bpvl. *idem* o. te. 17 *magis magisque an.* v. 18 *condicio* v. *conditio* tlep. 18 *nosmetipsi* v. *ipsos* bptel. 20 *dition. discessit* spl. *cdition. conc.* in ctex. t. 21 *tetrarchæ terrarum* t. *tetrarce* b. 25 *iis ob.* vb. *his* plte. 23 *boni atque nob. ignob.* t. *boni atque str. nob. et ign.* v. *boni* o. b. 28 *repulsas n. rel.* e. *repulsiones n.* vt.

patiemini fortissumi viri? nonne emori per virtutem præstat, quam vitam miseram atque inhonestam, ubi alienæ superbiæ ludibrio fueris, per dedecus amittere? Verum enim vero pro Deum atque hominum fidem! victoria in manu nobis est, viget ætas, animus valet; contra illis annis atque divitiis omnia consenuerunt; tantum modo incepto opus est, cetera res expediet. Etenim quis mortalium, cui virile ingenium, tolerare potest, illis divitias superare, quas profundant in extruendo mari et montibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse? illos binas aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nusquam ullum esse? Quom tabulas, signa, toreumata emunt, nova diruunt, alia ædificant, postremo omnibus modis pecuniam trahunt, vexant; tamen summa lubidine divitias suas vincere nequeunt. At nobis est domi inopia, foris æs alienum, mala res, spes multo asperior; denique quid reliqui habemus præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? En illa, illa, quam sæpe optastis, libertas, præterea divitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt! fortuna omnia ea victoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos hortantur. Vel imperatore, vel milite me utemini; neque animus, neque corpus a vobis aberit. Hæc ipsa, ut spero, vobiscum

nobis inmanu
est o.
ea o.
oratio hortentur. mea o.
utimini

9 *ingen. est* bpvt. *est* o. l. in e. spl. 10 *tollerare* p. 11 *profundunt* te. sed in e. *a* spl. 18 *divit. suas* bpvte. *suas* o. l. 22 *en illa, quam* pt. in e. alterum *illa* eras. in b. spl. *en* o. v. 24 *ea omnia* el. 27 *hortantur* v. *hortentur* bptel. 28 *utemini* v. in *e* correct. *utimini* bplt. *aberit a vobis* e.

una o. me o. magis o.

una Consul agam, nisi forte me animus fallit, et vos servire magis quam imperare parati estis.

tamen etsi postulare circumv; eo cons.

21. Postquam accepere ea homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res, neque spes bona ulla, tametsi illis quieta movere magna merces videbatur, tamen postulavere plerique, uti proponeret, quæ condicio belli foret, quæ præmia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ bellum atque lubido victorum fert. Præterea esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauretania cum exercitu P. Sittium Nucerinum, consili sui participes; petere consulatum G. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem et familiarem et omnibus necessitudinibus circumventum; cum eo se Consulem initium agundi facturum. Ad hoc maledictis increpat omnis bonos, suorum unumquemque nominans laudare; admonebat alium egestatis, alium cupiditatis suæ, compluris periculi aut ignominiæ, multos victoriæ Sullanæ, quibus ea prædæ fuerat. Postquam omnium animos alacris videt, cohortatus, ut petitionem suam curæ haberent, conventum dimisit.

22. Fuere ea tempestate qui dicerent, Catili-

1 *ni forte* te. *nisi* bpvl. 4 *in quibus* t. 7 *postulavere* bplt. in e *ve* spl. 8 *ut prop.* bte. *uti* lp. 9 *armis præmia* te. 14 *mauretanea* b. (m. I.) *i* utroque loco (m. II.) correxit. *mauretania i* spl. p. *mauritania* tel. 16 *Ad hac petere* t. sed *ad hæc* irs. *præterea petere* e. 17 *et* † t. 19 *cum eo consule* l. *se consule* te. *se* in b. spl. atramento recentiore. 20 *increpabat* blte. *increpat* p. 23 *complures* b. *i* spl.

nam, oratione habita, quom ad iusiurandum popularis sceleris sui adiceret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse; inde quom post exsecrationem omnes degustavissent, sicuti in sollemnibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum, atque eo, dictitare, fecisse, quo inter se magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conscii. Nonnulli ficta et hæc, et multa præterea existumabant ab his, qui Ciceronis invidiam, quæ postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui pœnas dederant. Nobis ea res pro magnitudine parum comperta est.

23. Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus, quem Censores Senatu probri gratia moverant. Huic homini non minor vanitas inerat quam audacia; neque reticere, quæ audierat, neque suamet ipse scelera occultare, prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi habebat. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, stupri vetus consuetudo; cui quom minus gratus esset, quia inopia minus largiri poterat, repente glorians maria montisque polliceri cœpit et minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret, postremo ferocius agitare quam solitus erat. At Fulvia, insolentiæ Curii causa cognita, tale periculum rei publicæ haud occultum habuit, sed

adigeret
fidi magis
et - et a. iis
conventione
inerat o.
et o. nisi ob.

2 *adiceret* bplte. 4 *execrationem* b irs. 4 *degustassent* e. 5 *sicut* e. 5 *sollempnibus* b. 7 *dictitare* in t. eras. *eo dicto* e. 7 *magis fidi* b. (ceteri *fid. mag.* 9 *ab his* bpet. *ab iis* l. 14 *conventione* e. *haut* t. 17 *amoverant* ble. in pt. *a* spl. 19 *sua et ipse* aliq. eras. b. *suametipse* ple. *ipsa* t. ex correct. 21 *nobili mul.* t. 23 *quod in.* l. 25 *ni sibi* b. *nisi ob.* plte. 27 *insolentia* bpte. *insolentia* l. *viri* spl. *curii* t. 28 *ocultum* e.

*

sublato auctore de Catilinæ coniuratione quæ quoque modo audierat compluribus narravit. Ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia æstuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum, novus quamvis egregius homo novos adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.

24. Igitur comitiis habitis Consules declarantur M. Tullius et G. Antonius, quod factum primo popularis coniurationis concusserat. Neque tamen Catilinæ furor minuebatur, sed in dies plura agitare, arma per Italiam locis oportunis parare, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam Fæsulas ad Manlium quendam portare, qui postea princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos cuiusque generis homi- sibi o. nes adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentis sumptus stupro corporis toleraverant, post ubi ætas tantummodo quæstui neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant. Per eas se Catilina credebat posse servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adiungere sibi vel interficere.

25. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe virilis audaciæ facinora conmiserat. Hæc mulier præterea o. genere atque forma, præterea viro [atque] liberis fuit o. atque satis fortunata fuit; literis Græcis et Latinis docta,

2 *quæ quomodo* tl. *et quom.* b. *quæ quoq. modo* ep. 5 *invidiam æstimabat* pb. (m. I.) *æstuabat quasi* e. 7 *homo novos. u* spl. p. 16 *Fæsolas* t. 19 *ascivisse* spl. *adiunxisse* t. *descivisse sibi* p. 23 *conflaverant. sibi* spl. e. 27 *iniserat. h* spl. b. 29 *viro liberis. atque* spl. b.

psallere et saltare elegantius, quam necesse est probæ, multa alia, quæ instrumenta luxuriæ sunt. Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit; pecuniæ an famæ minus parceret, haud facile discerneres; lubidine sic accensa, ut sæpius peteret viros quam peteretur. Sed ea sæpe antehac fidem prodiderat, creditum abiuraverat, cædis conscia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum; posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci; prorsus multæ facetiæ multusque lepos inerat.

et o. — sunt o. — decerneres: lubido

26. His rebus comparatis Catilina nihilo minus in proxumum annum consulatum petebat, sperans, si designatus foret, facile se ex voluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni. Neque illi tamen ad cavendum dolus aut astutiæ deerant. Namque a principio consulatus sui multa pollicendo per Fulviam effecerat, ut Q. Curius, de quo paulo ante memoravi, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione provinciæ perpulerat, ne contra rem publicam sentiret, circum se præsidia amicorum atque clientium occulte habebat. Postquam dies comitiorum venit, et Catilinæ neque petitio, neque insidiæ, quas Consuli [in

Consulibus

1 *ps. et cantare* p. in marg. *saltare* debet legi. *eligantius* t. *quia.* spl. *quam* t. 2 *erat probæ* Eutych. ap. Lind. p. 186. 3 *sed et cariora.* in marg. *ei* p. 4 *pud. fuit* bpt. *fuere* l. e. ex correct. 5 *lubidine* bpl. in te. ex correct. 8 *creditum. sibi* spl. e. 10 *locum movere* t. 11 *facetiæ sales multusq.* t. *multiæ facetiæ* p. 22 *commemoravi* t. 25 *desentiret* b. *dis* spl. e. 28 *petitiones* t. 28 *consuli fecerat* b. et ex correct. in p. *consuli* ex cor. e. *consulibus*

campo] fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere et extrema omnia experiri, quoniam quæ occulte temptaverat aspera fœdaque evenerant.

27. Igitur G. Manlium Fæsulas atque in eam partem Etruriæ, Septimium quendam Camertem in agrum Picenum, G. Iulium in Apuliam dimisit; præterea alium alio, quem ubique

sibi fore o. oportunum sibi fore credebat. Interea Romæ multa simul moliri, Consuli insidias tendere, parare incendia, oportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cum telo esse, item alios iubere, hortari, uti semper intenti paratique essent, dies noctesque festinare, vigilare, neque insomniis neque labore fatigari. Postremo ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes convocat per M. Porcium Læcam, ibique multa de ignavia eorum questus, docet se Manlium præmisisse ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat, item alios in alia loca oportuna, qui initium belli facerent, seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset; eum suis consiliis multum obficere.

28. Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris, G. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Vargunteius Senator constituere ea nocte paulo post cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Cicero-

in campo lt. p. (m. I.) 1 *concessere* b. 8 *apulia misit* b. *dimisit* plte. sed in p. *di* punctis not. 9 *fore sibi cr.* e. *sibi cr. f.* t. 10 *multas simultates moliri* t. 10 *consulibus ins.* bpt. *consuli* l. et *e* ex emd. 15 *insomnis* p. et e. ex emend. in p. i. spl. (m. II.) 17 *convocans* e. 18 *leccam* b. *legam* spl. *c* p. *portium lecam* te. 19 *manslium.* spl. *l.* p. 23 *Cic.* (*ferro* spl.) *oppr.* t.

nem ac de inproviso domi suæ inparatum con-
fodere. Curius ubi intellegit, quantum periculum periculi
Consuli inpendeat, propere per Fulviam Cice- Ciceroni o.
roni dolum, qui parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tantum facinus frustra susceperant. Interea Manlius in Etruria plebem sollicitare, egestate simul ac dolore iniuriæ novarum rerum cupidam, quod Sullæ dominatione agros bonaque omnia amiserat, præterea latrones cuiusque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Sullanis colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant.

29. Ea quom Ciceroni nunciarentur, ancipiti malo permotus, quod neque urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manli quantus aut quo consilio foret satis compertum habebat, rem ad Senatum refert, iam antea volgi rumoribus exagitatam. Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, Senatus decrevit, darent operam consules, ne quid res publica detrimenti caperet. Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque civis, domi militiæque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi iussu nulli earum rerum Consuli ius est.

30. Post paucos dies L. Sænius Senator in Se-

1 *hac improvise domui* p. *u* puncto not. 1 *domusua i* spl. e. 2 *periculum* telb. 6 *manilius. i* pn. p. 11 *exillanis s* spl. *coloniis* b. etiam p. *i* spl. 13 *fecerat. n* spl. ead. m. b. 18 *in senatum* t. 21 *darent. ut* spl. t. 27 *nulli* bl. in p. (m. II.) t. ex correctione. *nullius* e. (pt. m. I.) 29 *L. Senius* blte.

natu literas recitavit, quas Fæsulis adlatas sibi dicebat, in quibus scriptum erat, G. Manlium arma cepisse cum magna multitudine ante diem
IV Kal. VI. Kalendas Novembris. Simul id quod in tali re solet, alii portenta atque prodigia nunciabant, alii conventus fieri, arma portari, Capuæ atque in Apulia servile bellum moveri. Igitur Senati decreto Q. Marcius Rex Fæsulas, Q. Me-
ea o. tellus Creticus in Apuliam circumque ea loca
ii missi; hi utrique ad urbem Imperatores erant, inpediti ne triumpharent calumnia paucorum, quibus omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat. Sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam,
iisque Q. Metellus Celer in agrum Picenum; hisque permissum, uti pro tempore atque periculo exercitum compararent; ad hoc, si quis indicavisset de coniuratione, quæ contra rem publicam facta erat, præmium servo libertatem et sestertia cen-
sestertia ducenta. tum, libero inpunitatem eius rei et sesteritiorum ducenta milia; itemque decrevere, uti
item[decrevere] gladiatoriæ familiæ Capuam et in cetera municipia distribuerentur pro cuiusque opibus, Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur, iisque minores magistratus præessent.

31. Quibus rebus permota civitas atque inmu-
erat o. tata urbis facies erat; ex summa lætitia atque lascivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnis tristitia invasit; festinare, trepidare, ne-

1 *ablatas* b. (m. I.) *adl.* correctum. 4 *Kl. novembrium* ble. *simul quod* t. 5 *re solet. fieri* spl. t. 8 *senat. d.* b. *senatus* lte. 10 *missi. sunt* spl. t. *missi; utrique* b. 10 *ab urbe* spl. *ad urbem* t. 11 *calumpnia* b. 13 *capuam* o. t. 15 *ut pro* e. 16 *indicasset* t. 16 *orta* spl. *facta* t. 18 *pramium decrevere servo* t. in e. *decr.* spl. 18 *et sestertia centum* o. lt. in e. † et in margine *duc. mil. sextert.* 19 *sestertia ducenta milia* lbp. 23 *hisque* bte. 28 *trep. festin.* e.

que loco, neque homini cuiquam satis credere, neque bellum gerere, neque pacem habere, suo quisque metu pericula metiri. Ad hoc mulieres, quibus rei publicæ magnitudine belli timor insolitus incesserat, adflictare sese, manus supplices ad cælum tendere, miserari parvos liberos, rogitare, omnia pavere, superbia atque deliciis omissis sibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametsi præsidia parabantur et ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo. Postremo dissimulandi causa aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus foret, in Senatum venit. Tum M. Tullius Consul, sive præsentiam eius timens, sive ira conmotus, orationem habuit luculentam atque utilem rei publicæ, quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille adsedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso voltu, voce supplici postulare, «Patres conscripti ne quid de se temere crederent; ea familia ortum, ita se ab adulescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet; ne æstumarent, sibi, patricio homini, quoius ipsius atque maiorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita re publica opus esse, quom eam servaret M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ.» Ad hoc maledicta alia quom adderet, obstrepere omnes, hostem [atque] parricidam vocare. Tum

neo · incesserat o. · tollere. · tamen etsi · erat o. · atque sui · seu ir. · se o.

1 *neque homini* btel. 5 *manus ad calum sup.* e. 6 *parvulos* e. 8 *ommissis* p. t. *plauticia* b. (m. I.) 12 *et ut sui ex.* lte. *sicut* eb. *quasi iurgio* l. 13 *m. tullius cicero consul* t. 15 *luculentem* b. 19 *postulare patres cœpit* l. *patribus c.* ep. sed e *patres* spl., p. *cœpit* spl. *patribus cœpit* bt. sed t. *a* vel *patres* spl. 21 *ita se* ble. *se ita* t. *salvaret* spl. *servaret* l. 28 *hostem parricidam. atque* spl. b.

ille furibundus: «Quoniam quidem circumventus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguam.»

secum ipse

factum

multa o.

legatos o.

32. Dein se ex curia domum proripuit; ibi multa ipse secum volvens, quod neque insidiæ consuli procedebant, et ab incendio intellegebat urbem vigiliis munitam, optumum factu credens, exercitum augere, ac prius quam legiones scriberentur, [multa] antecapere quæ bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego atque Lentulo ceterisque, quorum cognoverat promptam audaciam, mandat quibus rebus possent opes factionis confirment, insidias Consuli maturent, cædem, incendia aliaque belli facinora parent, sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, G. Manlius ex suo numero legatos ad Marcium Regem mittit, cum mandatis huiuscemodi:

homini f.

33. «Deos hominesque testamur, Imperator, nos arma neque contra patriam cepisse, neque quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate feneratorum plerique patriæ, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus; neque cuiquam nostrum licuit more maiorum lege uti, neque amisso patrimonio liberum corpus habere, tanta sævitia fenerato-

2 *ager præceps* b. 3 *restringam* p. *restinguam* l. *extinguam* bet. 4 *deinde se.* et. 5 *secum ipse* t. *ipse secum* bple. 7 *optum. factu* bpte. *factum* l. 9 *multa* in e. spl. *ea quæ bello usui* tl. *scriberentur multa antecapere legiones quæ* p. 10 *intemp. nocte* t. 13 *possunt* e. 17 *geruntur, Manl.* e. 18 *ad Q. Marc. Reg.* l. 25 *patria* vte. *patriæ* bpl. 26 *nostrum cuiquam* v.

rum atque Prætoris fuit. Sæpe maiores vostrum, miseriti plebis Romanæ, decretis suis inopiæ eius opitulati sunt; ac novissume memoria nostra, eius o. propter magnitudinem æris alieni, volentibus omnibus bonis, argentum ære solutum est. Sæpe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia magistratuum, armata a patribus secessit. At nos non imperium neque divitias petimus, quarum rerum causa bella atque certamina omnia inter mortalis sunt, sed libertatem, quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit. Te atque Senatum obtestamur, consulatis miseris civibus, legis præsidium, quod iniquitas Prætoris eripuit, restituatis; neve nobis eam eam nobis necessitudinem inponatis, ut quæramus, quonam modo maxume ulti sanguinem nostrum ultim. pereamus.»

34. Ad hæc Q. Marcius respondit: Si quid respondit o. ab Senatu petere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiscantur; ea mansuetudine atque misericordia Senatum Populumque Romanum semper fuisse, ut nemo umquam ab eo frustra auxilium petiverit.» At Catilina ex itinere plerisque Consularibus, præterea optumo cuique, literas mittit: «Se falsis criminibus circumventum, quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunæ cedere, Massiliam in exilium proficisci: non quo sibi tanti sceleris conscius

1 *maiores nostri* btel. spl. p. *vestri* v. (p. m. I.) *vestrum* (Gel. 20. 6.) 2 *miserti* b. 5 *are communi* b. 6 *plebs* plte. *pleps* b. 7 *a patribus armata* t. 8 *at nos non imperium petimus neque divitias* t. 11 *simul cum anima* t. 12 *obtestamur consulatis. ut* spl. t. 21 *senatum P. R.* bpte. 26 *factione* spl. *i* pe. 27 *cepere* spl. *d* p. 27 *massilam.* sed unum l. erasum et *i* adscriptum p. 28 *non quo.* spl. *ut* t.

esset o. esset, sed uti res publica quieta foret, neve ex sua contentione seditio oriretur.» Ab his longe
[literas] divorsas literas Q. Catulus in Senatu recitavit, quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat; ea-
est o. rum exemplum infra scriptum est.

Catulo S. 35. «L. Catilina Q. Catulo. Egregia tua fides
in mag. re cognita, gratam magnis in meis periculis fiduciam commendationi meæ tribuit. Quamobrem defensionem in novo consilio non statui parare, satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi, quam me Dius fidius
agnosc. veram licet cognoscas. Iniuriis contumeliisque concitatus, quod fructu laboris industriæque meæ privatus statum dignitatis non optinebam, publicam miserorum causam pro mea consuetudine suscepi, non quin æs alienum meis nomini-
et o. bus ex possessionibus solvere possem, quom et alienis nominibus liberalitas Orestillæ suis filiæque copiis persolveret, sed quod non dignos homines honore honestatos videbam, meque falsa
esse o. suspicione alienatum esse sentiebam. Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis conservandæ sum secutus. Plura quom scribere vellem, nunciatum est vim mihi parari. Nunc Orestillam commendo tuæque fidei trado: eam ab iniuria defendas per liberos tuos rogatus; haveto.»

3 *quamque. Q.* spl. p. *catulus* p. *l* spl. p. 3 *in senatum* pb. 6 *L. Cat. sal. Q. Cat.* te. *suo Q. Cat.* p. 7 *grata mihi* vbplte. *gratam* coni. Cort. *in magnis meis* v. *magis. n* spl. p. 13 *fructum* p. 16 *non quia* l. *quin. quia* spl. b. *alienum as* te. 17 *non possem* el. *n. possim* v. *non* in b. erasum. in p. spl. 17 *sed alienis.* (*cum et* spl.) p. *sed et alien.* b. *et al.* (*cum* spl.) t. *et al.* ev. 19 *indignos* (*non* spl.) b. 23 *observanda* e. 24 *plura conscribere. u* spl. *n* pn. p. 24 *vim m.* (i spl.) *par.* b. 27 *rogatus habeto* (*eam* vel *aveto* spl.) t. *tuos aveto* (*rogat.* spl.) e. *habeto* (vl. *aveto* spl.) bp. *habeto* v.

36. Sed ipse paucos dies commoratus apud G. Flaminium [Fl. Flammam.] in agro Arretino, dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat, cum fascibus atque aliis imperi insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt, [sunt o.] Senatus Catilinam et Manlium hostis iudicat, ceteræ multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere præter rerum capitalium condemnatis. Præterea decernit, uti Consules delectum [dilect.] habeant, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet, Cicero urbi præsidio sit. Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maxume miserabile visum est, [est o.] cui quom ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent, [paterent] domi otium atque divitiæ, quæ prima mortales putant, adfluerent, fuere tamen cives, qui seque remque publicam obstinatis animis perditum irent. Namque duobus Senati decretis, ex tanta multitudine neque præmio inductus coniurationem patefecerat, neque ex castris Catilinæ quisquam omnium discesserat; tanta vis morbi uti tabes plerosque civium animos invaserat.

37. Neque solum illis aliena mens erat, qui conscii coniurationis fuerant, [fueram o.] sed omnino cuncta plebes novarum rerum studio Catilinæ incepta probabat. Id adeo more suo videbatur facere. Nam semper in civitate, quibus [quis] opes nullæ sunt, bonis invident, malos extollunt, vetera odere,

2 *arretino. ar.* pn. *a* spl. p. *reatino* blet. 7 *multitudine* (*i* spl.) *statuit diem* p. 8 *lic. sine fr.* l. 9 *condempnatos* (vel *is* spl.) p. 10 *utin cons.* p. 15 *paterent* *r* spl. b. 19 *senati decr.* pe. *us* spl. 20 *inductus. aliquis* spl. t. 22 *atque uti* blt. in p. *uti* (spl. *sic.*) in e. *atque* † 27 *videbatur suo more* t. *vid. more suo* e.

nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student, turba atque seditionibus sine cura aluntur; quoniam egestas facile habetur sine [ierat] damno. Sed urbana plebes, ea vero præceps erat multis de causis. Primum omnium, qui ubique probro atque petulantia maxume præstabant, item alii per dedecora patrimoniis amissis, postremo omnes, quos flagitium aut facinus domo [sicuti] expulerat, ii Romam sicut in sentinam confluxerant. Deinde multi memores Sullanæ victoriæ, quod ex gregariis militibus alios Senatores vide- [uti] bant, alios ita divites, ut regio victu atque cultu [forent] ætatem agerent, sibi quisque, si in armis foret, [sperabant.] ex victoria talia sperabat. Præterea iuventus, quæ in agris manuum mercede inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita [prætulerant] urbanum otium ingrato labori prætulerat; eos atque alios omnis malum publicum alebat. Quo [est o.] minus mirandum est, homines egentis, malis moribus, maxuma spe, rei publicæ iuxta ac sibi consuluisse. Præterea quorum victoria Sullæ parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis inminutum erat, haud sane alio animo belli eventum expectabant. Ad hoc quicunque aliarum [Senati] atque Senatus partium erant, conturbari rem publicam quam minus valere ipsi malebant. Id adeo malum multos post annos in civitatem revorterat.

38. Nam postquam Gn. Pompeio et M. Crasso [est o.] Consulibus tribunicia potestas restituta est, ho-

1 *omnia mutari* te. 5 *de multis* bpte. *m. d. causis* l. 6 *præstabat* l. p. (m. I.) 7 *qui per ded.* b. in p. q spl. 9 *hi romam sicut* bte. *ii* l. 10 *dein m.* t. 12 *cultuque* t. 15 *toleraverant* te. sed *n* expunctum. 16 *privatis publicis* (*atque* in marg.) b. 27 *ideo malum* bplte. *id adeo* bas. 3. aliique libri.

mines adulescentes summam potestatem nacti, quibus ætas animusque ferox erat, cœpere Senatum criminando plebem exagitare, dein largiundo atque pollicitando magis incendere; ita ipsi clari potentesque fieri. Contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas Senatus specie pro sua magnitudine. Namque uti paucis verum absolvam, post illa tempora quicunque rem publicam agitavere, honestis nominibus, alii sicuti populi iura defenderent, pars quo Senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant; neque illis modestia, neque modus contentionis erat; utrique victoriam crudeliter exercebant.

39. Sed postquam Gn. Pompeius ad bellum maritumum atque Mithridaticum missus est, plebis opes inminutæ, paucorum potentia crevit. Hi magistratus, provincias, aliaque omnia tenere, ipsi innoxii, florentes, sine metu ætatem agere, ceteros [que] iudiciis terrere, quod plebem in magistratu placidius tractarent. Sed ubi primum dubiis rebus novandi spes oblata est, vetus certamen animos eorum arrexit. Quod si primo prælio Catilina superior aut æqua manu discessisset, profecto magna clades atque calamitas rem publicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quin defessis et exsanguibus qui plus posset imperium atque libertatem extorqueret. Fuere ta-

[s. p. n.]
erat o.
Senati
verum o
per
Senati
illis o.
est o.
ceteros.
quo pl.
novandis
est o.
forent o.

6 *nitebantur* p. 6 *senatus specialiter* l. t. spl. 8 *per illa* l. 13 *certabant* n. delet p. t. 20 *ipsi noxii* b. 21 *ceteros jud.* (*que* spl.) p. 21 *quod plebem d* pn. p. *quo* blte. 24 *certamen sylla an.* t. 29 *exsanguibus ceteris* b. 30 *eriperet* l.

men extra coniurationem complures, qui ad Cati- initio o. linam initio profecti sunt; in his erat A. Fulvius, erat o. Senatoris filius, quem retractum ex itinere parens necari iussit. Isdem temporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscunque moribus aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios sollicitabat, neque solum civis, sed cuiusque modi genus [bello] hominum, quod modo bello usui foret.

40. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat eosque, si possit, inpellat ad societatem belli, existumans publice privatimque ære alieno oppressos, præterea, quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci posse. erat o. Umbrenus, quod in Gallia negotiatus erat, civitatium o. plerisque principibus civitatium notus erat atque eos noverat; itaque sine mora, ubi primum legatos in foro conspexit, percunctatus pauca de statu civitatis, et quasi dolens eius casum requirere cœpit, quem exitum tantis malis sperarent? Postquam illos videt queri de avaritia magistratuum, accusare Senatum, quod in eo auxili nihil esset, miseriis suis remedium mortem expectare: «At ego, inquit, vobis, si modo viri esse voltis, rationem ostendam, qua tanta ista mala effugiatis.» Hæc ubi dixit, Allobroges in maxumam spem adducti, Umbrenum orare, uti ut sui misereretur; nihil tam asperum neque diff. quin cp. tam difficile esse, quod non cupidissume facturi

4 *Hisdem* t. 13 *alieno* et *praterea* spl. t. 14 *bell. erat* t. 16 *eo quod* t. 17 *civitatum* te. *civitacium* b. 19 *percontatus* ptel. *percunctatus* b. 20 *condolens* l. 22 *vid. et illos* be. *videt i* spl. p. 25 *sperare* irs. *expectare* spl. t. *sperare* e. 26 *vultis viri esse* t. *cuncta mala* l. 29 *uti sui* l.

essent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat neque aliena consili erat o. propter Semproniam; nam tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabinium accersit, quo maior auc- arcessit toritas sermoni inesset; eo præsente coniurationem aperit, nominat socios, præterea multos cuiusque generis innoxios, quo legatis animus amplior esset; deinde eos pollicitos operam suam dein domum dimittit. domum o.

41. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consili caperent. In altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe victoriæ, at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis volventibus, tandem vicit fortuna rei publicæ. Itaque Q. Fabio Sangæ, quoius patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt. Cicero, per Sangam consilio co- [consilio] gnito, legatis præcepit, ut studium coniurationis ut o. vehementer simulent, ceteros adeant, bene polliceantur, dentque operam, uti eos quam maxume manifestos habeant.

42. Isdem fere temporibus in Gallia citeriore atque ulteriore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia motus erat. Namque illi, quos ante antea Catilina dimiserat, inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agebant; nocturnis con- [cuncta simul] agere

4 *brutus roma* lte. in b *ab* spl. 5 *arcessit* le. *arcersit* 'p. prius *r* pn. 8 *hinoxios* p. 8 *legatos animis* sed *i* et *u* spl. p. 9 *inesset* t. 10 *dom. mittit. di* spl. t. 15 *certum præmium* te. 24 *Hisdem* t. 24 *citeriori atque ulteriori* t. (m. I.) in *e* spl. — *re* bpl. 25 *bruttia apulia* sed vel *o* et *in*; spl. — in e *brutio ap.* et *a* spl. in marg. *atque* 26 *quos paulo ante* t. *quos ante* be. *quos Cat. antea* l.

siliis, armorum atque telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris quam periculi effecerant. Ex eo numero conpluris consultu Q. Metellus Celer Prætor ex Senati Consulto, causa cognita, in vincula coniecerat; item in ulteriore citeriore Gallia G. Muræna, qui ei provinciæ legatus præerat.

34. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui prin- videbantur cipes coniurationis erant, paratis, ut videbatur, cum o. magnis copiis, constituerant, uti quom Catilina exercitu o. in agrum Fæsulanum cum exercitu venisset, L. Bestia tribunus plebis concione habita quereretur de actionibus Ciceronis, bellique gravissumi invidiam optumo Consuli inponeret; eo signo proxuma nocte cetera multitudo coniurationis exequerentur suum quisque negotium exequeretur. Sed ea et o. divisa hoc modo dicebantur: Statilius et Gabinius uti cum magna manu duodecim simul oportuna loca urbis incenderent, quo tumultu que o. facilior aditus ad Consulem ceterosque, quibus insidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis que o. ianuam obsideret eumque vi adgrederetur, alius autem alium; sed filii familiarum, quorum ex erat o. nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent, simul cæde et incendio perculsis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata atque decreta Cethegus semper querebatur de ignavia sociorum, illos dubitando et dies prolatando

4 *compluris* l. *conplures* p. in *t* spl. 4 *caler* p. *ex S. C.* b. *senatus consultu* t. ex s. *ociis causa* e. irs. fuerat *ex S. C.* 5 *collegerat* p. *ni — c* spl. 9 *videbatur* bplet. 10 *constituerat* blt. *constituerant* e. sed *n* † p. 10 *uti cum cat.* te. sed in t. *cum* pn. ın e † et *ad* spl. 12 *TR. PL* bpe. 12 *contione* be. 16 *suum queque* teb. *quisque* lp. 17 *statilius gabinius* be. 19 *incenderet n* spl. b. 23 *familiarium* e. 26 *protelando* t. irs.

magnas oportunitatis conrumpere, facto, non consulto, in tali periculo opus esse, seque, si pauci adiuvarent, languentibus aliis, inpetum in curiam facturum. Natura ferox, vehemens, manu promptus erat, maxumum bonum in celeritate putabat. erat o.

44. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant iusiurandum, quod signatum ad civis perferant; aliter haud facile eos ad tantum negotium inpelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant; Cassius semet eo brevi venturum pollicetur ac paulo ante legatos ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his [cum his] T. Volturcium quendam Crotoniensem mittit, ut Allobroges prius quam domum pergerent, cum Catilina data atque accepta fide societatem et ac. confirmarent. Ipse Volturcio literas ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est. «Qui est o. quis sim ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites, in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse; consideres, quid tuæ rationes postu- esse o. lent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.» Ad hoc mandata verbis dat: «Quom ab Senatu hostis iudicatus sit, quo consilio servitia repudiet? in urbe parata esse, quæ iusserit; ne cunctetur ipse propius accedere.»

45. His rebus ita actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco et G. Pomptino Prætori-

1 *oportunitatis* p. 2 *consultando* spl. *consulto* p. *consulto* — spl. *consilio* t. 8 *at lentulo* bp. 13 *semet eo.* t. *ipsum* spl. 14 *cum iis* l. 15 *crotoniensium* e. 18 *confirment* spl. *ar.* e. 19 *qui sim* bpl. *quis* e. in t *s* spl. 29 *edoctus cuncta* t. 30 *et gajo promptinio* t. *c. promptino* b. *G. pomptino* pe. l?

*

bus imperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant; rem omnem aperit, quoius gratia mittebantur, cetera, uti facto opus sit, ita agant, permittit. Illi homines militares, sine tumultu præsidiis conlocatis, sicuti præceptum erat, occulte pontem obsidunt. Postquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt et simul utrimque clamor exortus est, Galli, cito cognito consilio, sine mora prætoribus se tradunt. Volturcius primo, cohortatus ceteros, gladio se a multitudine defendit, deinde ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus, ac vitæ diffidens velut hostibus, sese Prætoribus dedit.

46. Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios Consuli declarantur. At illum ingens cura atque lætitia simul occupavere; nam lætabatur intellegens coniuratione patefacta civitatem periculis ereptam esse, porro autem anxius erat, dubitans in maxumo scelere tantis civibus deprehensis, quid facto opus esset, pœnam illorum sibi oneri, inpunitatem perdundæ rei publicæ fore credebat. Igitur confirmato animo vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, item quendam Cæparium Tarracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. Ceteri sine mora veniunt: Cæparius paulo ante domo egressus cognito indicio [ex urbe] profugerat. Consul

illi o.
i occulto
venere
dein
veluti
intellegens o.
dubitans o.
esset o.
fore o.
item Cæp. q.
Ter.

4 *permittit illi* (*s* spl.) *homines* pt. *permittit illis homines* bel. 5 *conlectis* *l* et *oca* spl. p. 8 *venerunt* ptel. *venere* b. 13 *notus ei* b. 23 *reip. perd.* te. 25 *ad se* te 26 *itemque* bel. *quendam c.* pt. *cæpar.* pet. *cæp.* et. *cep.* promiscue b. 27 *tarracin.* p (t. m. I.) 30 *profugerat. ex urbe* glossa spl. b.

Lentulum, quod Prætor erat, ipse manu tenens in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire iubet. Eo Senatum advocat, magnaque frequentia eius ordinis, Volturcium cum legatis introducit, Flaccum Prætorem scrinium cum literis, quas a legatis acceperat, eodem adferre iubet.

in sen. o.

47. Volturcius interrogatus de itinere, de literis, postremo quid, aut qua de causa consili habuisset? primo fingere alia, dissimulare de coniuratione, post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia, uti gesta erant, aperit docetque se paucis ante diebus a Gabinio et Cæpario socium adscitum, nihil amplius scire quam legatos, tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Servium Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in ea coniuratione esse. Eadem Galli fatentur ac Lentulum dissimulantem coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat: ex libris Sibyllinis regnum Romæ tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Sullam antea, se tertium esse, cui fatum foret urbis potiri; præterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem sæpe ex prodigiis aruspices respondissent bello civili cruentum fore. Igitur perlectis literis, quom prius omnes signa sua cognovissent, Senatus decernit, uti abdicato magistratu Lentulus itemque ceteri in liberis custodiis habeantur. Itaque Lentulus P.

docet-que se o

ille o.

erat o.

esse o.

abdicatus que o.

haberentur

2 *in sen. ducit* t. 3 *et S. advocat* l. 6 *allegatis* p. 11 *fidei publica* bl. in p. i (m. II.) adpinx. *publice* spl. *pradicere* e. 12 *aperit u* spl. t. 14 *assc. esse* spl. t. 16 *servium* o. e. 18 *dissumul.* e. (m. I.) 20 *sybillinis* te. *sibill.* b. 22 *tertium fore* t. 23 *cui foret fatum urbis prat.* (*potiri* o.) e. 25 *aruspices* be. *aurusp.* t. 29 *habeantur* blp. *haberentur* te.

erat o. Lentulo Spintheri, qui tum Aedilis erat, Cethe-
gus Q. Cornificio, Statilius G. Cæsari, Gabinius
M. Crasso, Cæparius (nam is paulo ante ex fuga
erat o. retractus erat) Gn. Terentio Senatori traduntur.

48. Interea plebes, coniuratione patefacta,
quæ primo cupida rerum novarum, nimis bello
favebat, mutata mente Catilinæ consilia execrari,
Ciceronem ad cælum tollere, veluti ex servitute
agitabant erepta gaudium atque lætitiam agitabat. Namque
alia belli facinora prædæ magis quam detrimento
fore o. fore, incendium vero crudele, inmoderatum ac
sibi maxume calamitosum putabat, quippe cui
quot. omnes copiæ in usu cotidiano et cultu corporis
erant. Post eum diem quidam L. Tarquinius ad
erat Senatum adductus [erat], quem ad Catilinam pro-
ficiscentem ex itinere retractum aiebant. Is,
quom se diceret indicaturum de coniuratione,
si fides publica data esset, iussus a Consule,
quæ sciret, edicere, eadem fere, quæ Voltur-
cius, de paratis incendiis, de cæde bonorum,
edoc. de itinere hostium Senatum docet; præterea se
missum a M. Crasso, qui Catilinæ nunciaret, ne
ne Lent. Ceth. alii eum Lentulus et Cethegus aliique ex coniuratio-
ne deprehensi terrerent, eoque magis properaret
ad urbem accedere, quo et ceterorum animos
reficeret, et illi facilius e periculo eriperentur.
Sed ubi Tarquinius Crassum nominavit, hominem
nobilem, maxumis divitiis, summa potentia; alii,
rem incredibilem rati, pars tametsi verum exi-

3 *ante fuga* e. 4 *traditur* t. ex correct. 5 *plebs* plte. *pleps* b. 12 *calam. put. fore* spl. t. 13 *cottid.* te. *cotid.* bp. 14 *post hunc. eum* spl. te. 15 *adduct. ad sen. erat* b. *ad senat. ad. est* t. *ad. erat ad. sen.* e. 16 *ret ex itin.* te. 19 *sciret diceret* e. (m. I.) *dicere* (m. II.) 23 *lent. atque ceth.* te. 24 *properaret urbem* e.

stumabant, tamen quia in tali tempore tanta vis hominis magis leniunda quam exagitanda magis o. videbatur, plerique Crasso ex negotiis privatis obnoxii conclamant, indicem falsum esse, de- esse o. que ea re postulant uti referatur. Itaque consulente Cicerone frequens Senatus decernit, Tarquini indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum, neque amplius potestatem faciundam, nisi de eo indicaret, quoius consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore, ment. esset qui æstumarent, indicium illud a P. Autronio indic. o. machinatum, quo facilius adpellato Crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alii Tarquinium a Cicerone inmissum aiebant, ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio rem publicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantem audivi, tantam illam contumeliam sibi a Cicerone inpositam.

49. Sed isdem temporibus Q. Catulus et G. Piso neque precibus, neque gratia, neque pretio n. gr. n. pr. Ciceronem inpellere potuere, uti per Allobroges aut alium indicem G. Cæsar falso nominaretur. Nam uterque cum illo gravis inimicitias exerce- ex....ant pec. o. bat. Piso obpugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum; Catulus ex petitione Pontificatus odio incensus, quod extrema ætate, maxumis honoribus usus, ab adulescentulo Cæsare victus discesserat. Res autem oportuna videbatur, quod is privatim egregia liberalitate, publice is o. maxumis muneribus grandem pecuniam debebat.

9 *indicasset* l. 10 *eo t. erant* t. 10 *mentitus esset* b. 19 *Hisdem* t. 30 *eo quod* t.

Sed ubi Consulem ad tantum facinus inpellere
nequeunt, ipsi singulatim circumeundo atque
ementiundo, quæ se ex Volturcio aut Allobro-
gibus audisse dicerent, magnam illi invidiam
eo conflaverant, usque adeo, ut nonnulli equites
Romani, qui præsidi causa cum telis erant
ædem o. circum ædem Concordiæ, seu periculi magnitu-
dine, seu animi nobilitate inpulsi, quo studium
suum in rem publicam clarius esset, egredienti
ex Senatu Cæsari gladio minitarentur.

50. Dum hæc in Senatu aguntur, et dum
legatis Allobrogum et Tito Volturcio, conpro-
bato eorum indicio, præmia decernuntur, liberti
et pauci ex clientibus Lentuli divorsis itineri-
bus opifices atque servitia in vicis ad eum eri-
piundum sollicitabant, partim exquirebant duces
multitudinum, qui pretio rem publicam vexare
erant o. soliti erant. Cethegus autem per nuncios fami-
lectos et o. liam atque libertos suos, lectos et exercitatos in
ut o. audaciam orabat, ut grege facto cum telis ad
sese inrumperent. Consul, ubi ea parari co-
gnovit, dispositis præsidiis, ut res atque tempus
monebat, convocato Senatu refert, quid de his
fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. Sed
eos paulo ante frequens Senatus iudicaverat con-
tra rem publicam fecisse. Tum D. Iunius Silanus,
primus sententiam rogatus, quod eo tempore
Consul designatus erat, de his, qui in custodiis

2 *singillatim* te. 3 *mentiundo* t. *ea que* b. 5 *usque eo* tel. sed in t. syllaba erasa. 8 *mobilitate* plet. in b. var. lect. spl. sed in t. *mob.* irs. in p. glossa spl. *vanitate* in e. *inconstantia* 8 *quo studium eorum* t. 10 *ab senatu* t. 19 *liberos suos* te. 20 *orabat in audaciam* bpet. (l ?) 24 *facere placeat* te. sed in t. *fieri* spl. et in e. irs. 24 *in custodia trad.* p. 26 *silanus* elp. *l* spl. *sill.* b: *syl.* t.

tenebantur, præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumundum decreverat; isque postea, permotus oratione G. Cæsaris, pedibus in sententiam Tib. Neronis iturum se dixerat; quod de ea re præsidiis additis referundum censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam a Consule, huiuscemodi verba locutus est.

51. «Omnis homines, Patres conscripti, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira atque misericordia vacuos esse decet. Haud facile animus verum providet, ubi illa obficiunt, neque quisquam omnium lubidini simul et usui paruit. Ubi intenderis ingenium, valet; si lubido possidet, ea dominatur, animus nihil valet. Magna mihi copia est memorandi, P. C. quæ reges atque populi ira aut misericordia inpulsi male consuluerunt; sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra lubidinem animi sui recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum civitas, magna atque magnifica, quæ populi Romani opibus creverat, infida atque advorsa nobis fuit; sed postquam, bello confecto, de Rhodiis consultum est, maiores nostri, ne quis divitiarum magis quam iniuriæ causa bellum inceptum diceret, inpunitos eos dimisere. Item bellis

1 *et præt.* telb. 5 *Tiberi* e. 6 *abditis* petb. in b. v. l. *ad.* spl. 10 *omnes* te. 10 *o. p. con.* b. 12 *haut* v. 18 *qui pop.* te. *qui r.* bpl. *qua* r. v. in e *qui* irs. cfr. Arrus. Lind. p. 209. 19 *consuluerunt* v. . . . *int.* bptel. 21 *macedonio* t. 22 *persa* t. *perse* bple. 23 *rodiorum* et infra *rodiis* b. 24 *et adversa* t. 25 *postquam* (*bello conf.* spl.) t. 26 *consulatum* e. 28 *eos impunitos* t. 28 *dimiserunt* e spl. p.

Punicis omnibus, quom sæpe Carthaginienses
et in pace et per inducias multa nefaria facinora
fecissent, numquam ipsi per occasionem talia
fecere, magis, quid se dignum foret, quam quid
illis idem in illos iure fieri posset, quærebant. Hoc item
vobis o. vobis providendum est, Patres conscripti, ne
val. ap. vos plus apud vos valeat P. Lentuli et cæterorum
scelus, quam vestra dignitas; neu magis iræ
vestræ o. vestræ quam famæ consulatis. Nam si digna
pœna pro factis eorum reperitur, novom con-
silium adprobo; sin magnitudo sceleris omnium
iis ingenia exuperat, his utendum censeo, quæ le-
gibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante
sententias me sententiam dixerunt, composite atque ma-
gnifice casum rei publicæ miserati sunt, quæ belli
esset o. sævitia esset, quæ victis acciderent, enumeravere:
parentium rapi virgines, pueros, divelli liberos a parentum
complexu, matres familiarum pati, quæ victori-
exspol. bus conlibuissent, fana atque domos spoliari,
cædem, incendia fieri, postremo armis, cadave-
bus, cruore atque luctu omnia compleri. Sed,
per Deos inmortalis! quo illa oratio pertinuit?
an, uti vos infestos coniurationi faceret? scili-
atque cet quem res tanta et tam atrox non permovit,
eum oratio accendet. Non ita est; neque cuiquam
mortalium iniuriæ suæ parvæ videntur: multi
aliis alia eas gravius æquo habuere. Sed alia aliis licentia
est o. est, Patres conscripti; qui demissi in obscuro
vitam habent, si quid iracundia deliquere,
eorum o. pauci sciunt; fama atque fortuna eorum pares

2 *et in p. et* o. t. 11 *si magn.* b. 12 *exsuperat horiis. his* spl. p. *iis ut.* l. 14 *sententiam dix.* v . . *as* bplet. 16 *acciderint e* spl. b. 23 *coniuratione* lt. (m. I.) 23 *facerent* tep. sed *n* pn. in p. 24 *non permovet* v. 25 *accendit* v. in p. spl. 31 *vitam habent* pv. in bt. var. lect. *agunt* b. (m. I.) lte.

sunt; qui magno imperio præditi in excelso ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere. Ita in maxuma fortuna minuma licentia est; neque studere, neque odisse, sed minume irasci decet; quæ apud alios iracundia dicitur, ea in imperio superbia atque crudelitas adpellatur. Equidem ego sic existumo, Patres conscripti, omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse; sed plerique mortales postrema meminere, et in hominibus inpiis sceleris eorum obliti de pœna disserunt, si ea paulo severior fuit. D. Silanum, virum fortem atque strenuum, certo scio, quæ dixerit, studio rei publicæ dixisse, neque illum in tanta re gratiam aut inimicitias exercere; eos mores eamque modestiam viri cognovi. Verum sententia eius mihi non crudelis, quid enim in talis homines crudele fieri potest? sed aliena a re publica nostra videtur. Nam profecto aut metus aut iniuria te subegit, Silane, Consulem designatum, genus pœnæ novom decernere. De timore supervacaneum est disserere, quom præsertim diligentia clarissumi viri Consulis tanta præsidia sint in armis. De pœna possum equidem dicere id quod res habet; in luctu atque miseriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum esse, eam cuncta mortalium mala dissolvere; ultra neque curæ neque gaudio locum esse. Sed, per deos inmortalis!

ea o.
æst.
eorum o.
certe
que o.
sent. non m. crud.
præsenti
possumus

7 *estimo* b. *existimo* pvlte. 8 *min. cruc. omnes* te. 11 *sævior* bl. (e. m. I.) *severior* pvt. (e. m. II.) 12 *syl. sil.* et *sill.* etiam h. l. variant. 12 *certo* le. *certe* btp. 13 *dixerat* t. 17 *fieri posset* t. 19 *te sill. subegit* b. 20 *consulem designatum* spl. *consul designate* t. 23 *in armis sint* v. 23 *equidem possumus* t. *possum* bplv. (e?) 28 *neque gladio* vel *gaudio* spl. b.

quamobrem in sententiam non addidisti, uti prius verberibus in eos animadvorteretur? an, quia lex Porcia vetat? at aliæ leges item condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. An, quia gravius est verberari quam necari? quid autem acerbum aut nimis grave est in homines tanti facinoris convictos? Sin quia levius est; qui convenit in minore negotio legem timere, quom eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas rei publicæ decretum erit? tempus, dies, fortuna, quoius lubido gentibus moderatur. Illis merito accidet, quicquid evenerit; ceterum vos, Patres conscripti, quid in alios statuatis, considerate. Omnia mala exempla ex bonis orta sunt; sed ubi imperium ad ignaros aut minus bonos pervenit; novom illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et non idoneos transfertur. Lacedæmonii devictis Atheniensibus triginta viros inposuere, qui rem publicam eorum tractarent. Hi primo cœpere pessumum quemque et omnibus invisum indemnatum necare; ea populus lætari et merito dicere fieri. Post ubi paulatim licentia crevit, iuxta bonos et malos lubidinose interficere, ceteros metu terrere. Ita civitas servitute oppressa stultæ lætitiæ gravis pœnas dedit. Nostra memoria victor

an. n. er. sed in ex.
grave nimis
est o.
accidit
[exemplum]

1 *in sententia* ve. 2 *an quin* l. *aut aliæ* b. *aut quia.* spl. 3 *ac aliæ* e. 4 *de cond. civ.* l. — *anim. non* ev. l. — *exil.* spl. *in* t. 5 *est* o. l. 6 *an nim.* e. 8 *sin autem* l. — *quod iudicasti qui conv.* t. sed priora verba deleta. *quid conv.* b. — *in minori* t. (*e* correct.) 9 *maiori* e. 11 *decr. erat* spl. *i* t. 13 *accidit* te. 15 *ex rebus bonis* vbpl. *ex r. domesticis* e. *ex d. r.* t. 16 *ad ignaros eius* vpe. *ig. cives* b. *ignaros* (nulla voce addita) l. *ignavos civ. et minus* t. 16 *aut minos* e. 21 *it* v. 22 *indempnatum* (p. spl.) bl.

Sulla quom Damasippum et alios huiusmodi, qui malo rei publicæ creverant, iugulari iussit, quis non factum eius laudabat? homines scelestos et factiosos, qui seditionibus rem publicam [et o.] exagitaverant, merito necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quisque domum aut villam, postremo vas aut vestimen- [aut vas] tum alicuius concupiverat, dabat operam, ut is [uti in] in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus [illi o.] Damasippi mors lætitiæ fuerat, paulo post ipsi [post paullo] trahebantur; neque prius finis iugulandi fuit quam Sulla omnis suos divitiis explevit. Atque ego hæc non in M. Tullio, neque his temporibus vereor, sed in magna civitate multa et varia ingenia sunt. Potest alio tempore, alio Consule, cui item exercitus in manu sit, falsum [in manu s, fals.] aliquid pro vero credi; ubi hoc exemplo per Senati decretum Consul gladium eduxerit, quis illi finem statuet, aut quis moderabitur? Maio- [illi o.] res nostri, Patres conscripti, neque consili neque audaciæ umquam eguere, neque illis su- [illis o.] perbia obstabat, quo minus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur. Arma atque [erant o.] tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt: postremo quod ubique apud socios aut hostis idoneum videbatur, cum summo studio domi exequebantur, imitari quam invidere bonis malebant. Sed

1 *alios hujusmodi* vb. *eiusmodi* plet. 5 *exagitaverant u* spl. p. — *necatus* spl. *o.* p. 6 *init. magna* v. 7 *aut dom.* te. *aut villas* b. *aut vas* lve. *aut* o. tbp. 8 *uti is* tp. *ut is* bv. *uti in* el. 10 *dammasippi* b. 11 *iugulando i* spl. p. 12 *atq. i* spl. t. 16 *in manu sunt* (m. I.) e. *in manu, sit* b. *in m.* sed *sit* spl. p. 17 *senatus decr.* bpte. *senati* lv. 18 *gladium consul* te. 20 *neque csili* p. *neque unquam audacia* e. 23 *arma tela atque mil.* b. 28 *bonos* spl. *bonis* t.

eodem illo tempore, Græciæ morem imitati, verberibus animadvortebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam res publica adolevit, et multitudine ci- circumvenire vium factiones valuere, circumveniri innocentes, alia huiuscemodi fieri cœpere; tum lex Porcia leges o. sunt o. aliæque leges paratæ sunt, quibus legibus exi- est o. lium damnatis permissum est. Ego hanc causam, hancego Patres conscripti, quo minus novom consilium capiamus, in primis magnam puto. Profecto virtus atque sapientia maior in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus. Placet igitur eos dimitti et augeri exercitum Catilinæ? minume, sed ita censeo; publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quæ maxume opibus valent, neu is quis de his postea ad Senatum referat, neve cum populo agat; qui aliter fecerit, Senatum existumare, eum contra rem publicam et salutem omnium facturum.»

52. Postquam Cæsar dicendi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie adsentiebantur: at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, huiuscemodi orationem habuit. «Longe mihi alia mens est, Patres conscripti, quom res atque pericula nostra considero, et quom sententias nonnullo- mecum ipse rum ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse videntur de pœna eorum, qui patriæ, parentibus, aris atque focis suis bellum paravere; res

5 *de condampnatis* p. *circumveniri* vl. *circumvenire* bpte. 6 *aliaque* el. *que* in t. spl. 6 *tunc* t. 7 *comparata* e. 8 *ego hanc c.* vb. *hanc ego* lpt. *ergo* e. 11 *major illis* v. 15 *minima* p. 17 *ne quis de iis* l. 23 *varia ads.* bp. 28 *mecum ipse* te. 28 *disserere* t.

autem monet cavere ab illis magis quam quid in illos statuamus, consultare. Nam cetera maleficia tum persequare, ubi facta sunt; hoc nisi provideris ne accidat, ubi evenit, frustra iudicia implores; capta urbe nihil fit reliqui victis. Sed, per deos inmortalis! vos ego adpello, qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras pluris quam rem publicam fecistis, si ista, cuiuscumque modi sunt, quæ amplexamini, retinere, si voluptatibus vestris otium præbere voltis, expergiscimini aliquando et capessite rem publicam. Non agitur de vectigalibus neque de sociorum iniuriis, libertas et anima nostra in dubio est. Sæpe numero, Patres conscripti, multa verba in hoc ordine feci, sæpe de luxuria atque avaritia nostrorum civium questus sum, multosque mortalis ea causa advorsos habeo; qui mihi atque animo meo nullius umquam delicti gratiam fecissem, haut facile alterius lubidini malefacta condonabam. Sed ea tametsi vos parvi pendebatis, tamen res publica firma erat, opulentia neglegentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, bonisne an malis moribus vivamus, neque quantum aut quam magnificum imperium populi Romani sit, sed hæc cuiuscumque modi videntur, nostra an nobiscum una hostium futura sint. Hic mihi quisquam mansuetudinem et misericordiam nominat; iampridem equidem nos vera vocabula rerum amisi-

magis o. — malefi-cia o. — sint — non de — erat o. — bonis an — sit o. — cuius hæccunque modi, nostra — vera rer. voc.

3 *malefacta* pet. sed in t. spl. *maleficia — tunc* t. 3 *persequere* b. (m. I.) p. (m. II.) 4 *provideris* spl. *as* t. 5 *nihil reliqui fit* t. 6 *ego vos adp.* b. 9 *cuius cunque modi sint* tl. *sunt* bpev. 11 *expergescimini* t. 12 *non de soc.* et. 13 *anima ura. n* spl. e. 25 *cuius hac cunque* 1? *Heic* (1?) 29 *vera rer. vocb.* l.

mus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarum rerum audacia fortitudo vocatur, eo res publica in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus ærari; ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. Bene et composite G. Cæsar paulo ante in hoc ordine de vita et morte disseruit, credo falsa existumans ea, quæ de inferis memorantur; divorso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, fœda atque formidolosa habere. Itaque censuit pecunias eorum publicandas, ipsos per municipia in custodiis habendos; videlicet timens, ne, si Romæ sint, aut a popularibus coniurationis aut a multitudine conducta per vim eripiantur. Quasi vero mali atque scelesti tantummodo in urbe et non per totam Italiam sint, aut non ibi plus possit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Quare vanum equidem hoc consilium est, si periculum ex illis metuit; sin in tanto omnium metu solus non timet, eo magis refert me mihi atque vobis timere. Quare quom de P. Lentulo ceterisque statuetis, pro certo habetote, vos simul de exercitu Catilinæ et de omnibus coniuratis decernere. Quanto vos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit; si paululum modo vos languere viderint,

[Margin: est o. — illis — falsa credo existumans quæ — sunt o. — est o. — refert mihi]

4 *habeant* e. 5 *furtunis* t. 6 *illi* vbp. *illis* tel. 12 *itaque hæc vera esse non credidit* (*quod* spl.) *censuit.* b. glossa. 14 *timens ut aut a popularibus* e. 18 *in urbe non per.* e. *sint* o. b. 22 *si in t.* bpte.. *sin* vl. 23 *refert mihi* t. 24 *de lentulo* b. 25 *statuetis*, *habetote* b. 27 *infirmior animus* te. 28 *paulumodum* p. — *viderit* n. spl. p.

iam omnes feroces aderunt. Nolite existumare,
maiores nostros armis rem publicam ex parva
magnam fecisse. Si ita res esset, multo pulcherru-
mam eam nos haberemus; quippe sociorum at-
que civium, præterea armorum atque equorum
maior nobis copia quam illis est. Sed alia fuere, est o.
quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt;
domi industria, foris iustum imperium, animus
in consulendo liber, neque delicto neque lubidini
obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque ava-
ritiam, publice egestatem, privatim opulentiam,
laudamus divitias, sequimur inertiam, inter bo-
nos et malos discrimen nullum, omnia virtutis
præmia ambitio possidet. Neque mirum, ubi vos
separatim sibi quisque consilium capitis, ubi
domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ ser-
vitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam rem pu-
blicam. Sed ego hæc omitto. Coniuravere nobi-
lissumi cives patriam incendere, Gallorum gen-
tem infestissumam nomini Romano ad bellum
accersunt; dux hostium cum exercitu supra cum ex. o.
caput est, vos cunctamini etiam nunc [et dubi- et dub. o.
tatis], quid intra mœnia deprensis hostibus fa- adpreh.
ciatis? Misereamini censeo, deliquere homines misereamini
adulescentuli per ambitionem, atque etiam arma-
tos dimittatis. Ne ista vobis mansuetudo et miseri-
cordia, si illi arma ceperint, in miseriam convortat. vertet

3 *ita esset* e. t *res* spl. 6 *copia nobis* teb. 13 *nullum discrimen* t. *nul. est* b. 16 *atque gratiæ* t. 18 *ego hac* (spl. *hoc*) *om.* t. 19 *cives* spl. *viri* t. 21 *accers. ad b.* t. *ad bel. arc.* e. *accers.* irs. b. 22 *vos cunctamini etiam nunc dubitamini* (spl. *tis*) t. *vos cunctamini* (spl. *dubitatis*) *etiam nunc dubitatis quid* e. *et dub.* bpl. (v ?) 23 *deprensis host.* v. *hostibus deprehensis* bl. *adpreh.* pte. 24 *miseremini* vbl. (p. m. II.) *misereamini* te. (p. m. I.) 25 *atque armatos* (*etiam* o.) te. *dimittis* (spl. *ta.*) b. 27 *convertat* vp. *convertatur* blt. *vertat* e.

Scilicet res ipsa aspera est, sed vos non timetis eam. Immo vero maxume; sed inertia et mollitia animi alius alium exspectantes cunctamini, videlicet dis inmortalibus confisi, qui hanc rem publicam sæpe in maxumis periculis servavere. Non votis neque suppliciis muliebribus auxilia deorum parantur, vigilando, agendo, bene consulendo prospera omnia cedunt, ubi socordiæ te atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores, irati infestique sunt. Apud maiores nostros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium suum, quod is contra imperium in hostem pugnaverat, necari iussit, atque ille egregius adulescens inmoderatæ fortitudinis morte pœnas dedit. Vos de crudelissumis parricidis quid statuatis, cunctamini? Videlicet cetera vita eorum huic sceleri obstat. Verum parcite dignitati Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dis aut hominibus unquam ullis pepercit, ignoscite Cethegi adulescentiæ, nisi iterum patriæ bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cæpario loquar? quibus si quicquam unquam pensi fuisset, non ea consilia de re publica habuissent. Postremo, Patres conscripti, si mehercule peccato locus esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis, sed undique circumventi sumus. Catilina cum exercitu faucibus urguet: alii intra mœnia atque in sinu urbis sunt

ipsa o. — videlicet — o. in max. sæpe — T. Man. — vit. cet. — atque o.

2 *maxima* e. (t. m. I.) 2 *atque mollitia* t. 5 *sæpe in max.* bet. *in max. sæpe* l. 6 *non votis atque* t. 8 *omnia prospera* te. *prospere* p. *cadunt* b. 9 *nequiquam* te. 18 *atque hom.* b. 18 *diis* teb. 16 *verum* (spl. *o*) p. 20 *iterum iam* tpl. *alterum* spl. t 20 *alterum iam p. b. fecit* e. *facit* spl. *fecit* t. 21 *Cæpario* ve. *cep.* vel *cæp.* cett. 22 *pensi unquam* l. 24 *mehercules* e. *mihihercule* p. 26 *contempnitis* bp. *verba* (spl. *mea.*) *con.* t. 27 *urguet. italia* spl. t. 28 *et alii intra* v. 28 *in sinu sunt h.* v.

hostes: neque parari neque consuli quicquam potest occulte; quo magis properandum est. Quare ita ego censeo: quom nefario consilio sceleratorum civium res publica in maxuma pericula venerit, iique indicio T. Volturci et legatorum Allobrogum convicti confessique sint, cædem, incendia aliaque se fœda atque crudelia facinora in civis patriamque paravisse, de confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum, supplicium sumundum.»

occulte pot. est o.
hique
que se o.

53. Postquam Cato adsedit, Consulares omnes itemque Senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad cælum ferunt, alii alios increpantes timidos vocant, Cato clarus atque magnus habetur, Senati decretum fit, sicuti ille censuerat. Sed mihi multa legenti, multa audienti, quæ populus Romanus domi militiæque, mari atque terra præclara facinora fecit, forte lubuit adtendere, quæ res maxume tanta negotia sustinuisset. Sciebam sæpe numero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse; cognoveram, parvis copiis bella gesta cum opulentis regibus; ad hoc sæpe fortunæ violentiam toleravisse, facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patravisse, eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem pau-

magn. atq. cl.

2 *occulte potest* v. 2 *quanto magis* (spl. *quo magis*) t. 3 *ego ita censeo* b. *ita censeo ego* pte. *ita censeo:* l. 5 *iique* vp. *hique* blte. 5 *volturci* bv. *titi* in t. spl. in e. o. 6 *legatorumque* t. 7 *aliaque fœda* e. 10 *more malorum* e. 11 *assed.* te. 15 *magnus atque clar.* t. 15 *senati decr.* pe. *senatus* b. *sen. decreto* t. 16 *sicut* b. 16 *multa mihi* b. 25 *at mihi* b. 26 *agitanti* (spl. *agenti*) t.

citas superaret. Sed postquam luxu atque desidia civitas corrupta est, rursus res publica magnitudine sua imperatorum atque magistratuum vitia [veluti] sustentabat, ac, sicuti effeta parentum, multis tempestatibus haud sane quisquam Romæ virtute magnus fuit. Sed memoria mea ingenti virtute, [divorsi] divorsis moribus fuere viri duo, M. Cato et G. Cæsar, quos quoniam res obtulerat, silentio præterire non fuit consilium, quin utriusque naturam et mores, quantum ingenio possem, aperirem.

54. Igitur his genus, ætas, eloquentia prope æqualia fuere, magnitudo animi par, item gloria, sed alia alii. [ac munif.] Cæsar beneficiis atque munificentia magnus habebatur, integritate vitæ Cato. Ille mansuetudine et misericordia clarus factus, huic severitas dignitatem addiderat. Cæsar dando, sublevando, ignoscendo, [ignoscendo o.] Cato nihil largiundo gloriam adeptus est. [est o.] In altero miseris perfugium erat, [erat o.] in altero malis pernicies; illius facilitas, huius constantia laudabatur. Postremo Cæsar in animum induxerat laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus sua neglegere, nihil denegare, quod dono dignum esset; sibi magnum imperium, exercitum, bellum novom [nov.bel.] exoptabat, ubi virtus enitescere posset. At Catoni studium modestiæ, decoris, sed maxume severitatis erat. Non divitiis cum divite, neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtute, cum modesto pudore, cum innocente abstinentia

1 *superasset* te. 4 *effeta* spl. *evacuata* p. in b. glossa: *sterilis facta.* 12 *igitur iis* (*h* spl.) b. 12 *eloquentia* p. 14 *ac munif.* tel. 20 *perfug. erat* ebl. 24 *bono dign.* ep. (t. m. I.) *d* spl. p. *quod dign. esset dono* ex correct. t. 25 *bel. novum* bpet. *nov. b.* l. 27 *catonis* spl. *catoni* t.

certabat, esse quam videri bonus malebat; ita
quo minus petebat gloriam, eo magis [illum] illum o.
sequebatur.

55. Postquam, ut dixi, Senatus in Catonis
sententiam discessit, Consul optumum factu ra- factum
tus, noctem, quæ instabat, antecapere, ne quid
eo spatio novaretur, Triumviros, quæ suppli-
cium postulabat, parare iubet, ipse, præsidiis disp.
dispositis, Lentulum in carcerem deducit; idem præs.
fit ceteris per Prætores. Est in carcere locus, loc. in carc.
quod Tullianum adpellatur, ubi paululum des- escend.
cenderis ad lævam, circiter duodecim pedes humi
depressus. Eum muniunt undique parietes atque
insuper camera, lapideis fornicibus vincta, sed
incultu, tenebris, odore fœda atque terribilis
eius facies est. In eum locum postquam demis- est o.
sus est Lentulus, vindices rerum capitalium, vind. rer.cap.
quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. o.
Ita ille patricius, ex gente clarissuma Cornelio- claris. gente
rum, qui consulare imperium Romæ habuerat,
dignum moribus factisque suis exitium vitæ in-
venit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario
eodem modo supplicium sumptum est. est o.

56. Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex
omni copia, quam et ipse adduxerat, et Manlius
habuerat, duas legiones instituit, cohortis pro

2 *pet. glor.* teb. *glor. p.* l. 2 *illum sequeb.* e. *illam asseq.* t. *illum* (spl. *a*) *adsq.* p. *illum ad.* l. *illam asseq.* b. *eo illum magis* August. Civ. Dei V. 12. 5 *in sent. cat.* te. 7 *qua ad supplic.* ple. in t. spl. in b †. 11 *ascenderis* bplet. *desc.* bas. 3 12 *duodecim circiter* t. 14 *iuncta* an *vincta* in Codd. sit, incertum. 15 *inculta* bpet. *incultu* l. 15 *fœda* in p. glossa: *turpis*; *opere* spl. *do.* p. 16 *eius species* (spl. *fa.*) e. 16 *dimissus* be. sed in b. *e* spl. 17 *ei indices* p. *indices* bet. *vind.* l. 19 *ex clar. g.* l. 21 *exitum* e. 24 *Dum roma geruntur. hae* spl. b. *cum* t. 25 *quam ipse* e in t *et* spl.

numero militum complet, deinde, ut quisque venit voluntarius aut ex sociis in castra venerat, æqualiter distribuerat, ac brevi spatio legiones numero hominum expleverat; quom initio non amplius duobus milibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa, ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos aut lanceas, alii præacutas sudes portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu adventabat, Catilina per montis iter facere, modo adu. modo in ad urbem, modo [in] Galliam vorsus castra movere, hostibus occasionem pugnandi non magn. copias o. dare; sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romæ socii incepta patravissent. Interea servitia repudiabat, quoius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus coniurationis [existumans] fretus, simul alienum suis rationibus existumans, videri causam civium cum servis fugitivis conmunicavisse.

57. Sed postquam in castra nuntius pervenit, Romæ coniurationem patefactam, de Lentulo et-que o. et Cethego ceterisque, quos supra memoravi, supplicium sumptum; plerique, quos ad bellum spes rapinarum aut novarum rerum studium inlexerat, dilabuntur; reliquos Catilina per montis asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem abducit, eo consilio, uti per tramites perfugerent. occulte perfugeret in Galliam Transalpinam. Trans-alp. o. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat, ex difficultate

11 *modo Galliam* bpt. *m. ad in G. versus.* e. sed *ad* pn. *in G. v.* l.
17 *sperans* spl. *sperabat* t. *fretus alienum* e. 20 ~~*crastinum*~~. *ra* spl. p.
27 *pistoriesen* b. 28 *profugeret* l.

rerum eadem illa existumans, quæ supra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter eius ex perfugis cognovit, castra propere movet ac sub ipsis radicibus montium consedit, qua illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fuga sequeretur. Sed Catilina postquam videt montibus atque copiis hostium sese clausum, in urbe res advorsas, neque fugæ, neque præsidi ullam spem, optumum factu ratus, in tali re fortunam belli temptare, statuit cum Antonio quam primum confligere. Itaque, concione advocata, huiuscemodi orationem habuit.

[in G. prop.]
expeditus
factum

58. «Compertum ego habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. Quanta quoiusque animo audacia natura aut moribus inest, tanta in bello patere solet; quem neque gloria, neque pericula excitant, nequicquam hortere: timor animi auribus obficit. Sed ego vos, quo pauca monerem, advocavi; simul uti causam mei consili aperirem. Scitis equidem, milites, socordia atque ignavia Lentuli quantam ipsi nobisque cladem attulerit; quoque modo, dum ex urbe præsidia opperior, in Galliam proficisci nequiverim. Nunc vero quo [in] loco res nostræ sint, iuxta mecum omnes intellegitis. Exercitus hostium duo, unus ab

mei o.
clad. nobisque
vero o.
in

3 *movit* bpl. *movet* et. 4 *ubi illi* t. *discessus* e. 9 *se clausum* (*esse* spl.) t. *ecseclausum* p. 13 *affligere* (spl. *con.*) e. 13 *canstione* e. *s* pn. *contione* b. 15 *ergo. r* pn. e. *verba virtutem. viris* spl. t. *o milites* b. *verbo* b. sed *o* irs. 18 *cuique animo* te. 22 *admonerem* e. 23 *aperire* e. 28 *quo loco* vb. 28 *mecum intellegitis* t.

urbe, alter a Gallia obstant; diutius in his locis
esse, si maxume animus ferat, frumenti atque
aliarum rerum egestas prohibet. Quocumque ire
placet, ferro iter aperiundum est. Quapropter
vos moneo, uti forti atque parato animo sitis,
et quom prælium inibitis, memineritis vos di-
vitias, decus, gloriam, præterea libertatem at-
vestris o. que patriam in dexteris vestris portare. Si vin-
erunt o. cimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus ab-
col. atque m. unde, municipia atque coloniæ patebunt; si
sin fiunt metu cesserimus, eadem illa advorsa fient: ne-
que locus, neque amicus quisquam teget, quem
arma non texerint. Præterea, milites, non eadem
nobis et illis necessitudo impendet; nos pro
patria, pro libertate, pro vita certamus: illis
pugn. pro p. supervacaneum est pro potentia paucorum pu-
gnare. Quo audacius adgredimini, memores
pristinæ virtutis. Licuit nobis cum summa tur-
pitudine in exilio ætatem agere, potuistis non-
nulli Romæ amissis bonis alienas opes expec-
tare. Quia illa fœda atque intoleranda viris
hæc 2 o. videbantur, hæc sequi decrevistis. Si hæc re-
linquere voltis, audacia opus est; nemo nisi
victor pace bellum mutavit. Nam in fuga salu-
tem sperare, quom arma, quis corpus tegitur,
ab hostibus avorteris, ea vero dementia est.
is o. Semper in prælio is maxumum est periculum,
qui maxume timent, audacia pro muro habetur.
Quom vos considero, milites, et quom facta vestra
æstumo, magna me spes victoriæ tenet. Animus,

2 *frumenti aliarum* e. 13 *quem non texerint arma* t. 17 *adgrediamini* bpet. 18 *libuit vobis* b. 19 *vitam agere* t. *vitam* spl. l. 25 *sperare sal.* b. 25 *quibus* blet. 26 *ea vera* e. 27 *his est max.* to. *is max. est* vl. pron. o. b.

ætas, virtus vestra me hortantur; præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortis facit. Nam multitudo hostium ne circumvenire queat, prohibent angustiæ loci. Quodsi virtuti vestræ fortuna inviderit, cavete, inulti animam amittatis; neu capti potius, sicuti pecora, trucidemini, quam virorum more pugnantes cruentam atque luctuosam victoriam hostibus relinquatis.»

me o. loci o.

59. Hæc ubi dixit, paululum commoratus, signa canere iubet, atque instructos ordines in locum æquum deducit. Dein, remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco atque copiis instruit. Nam, uti planities erat inter sinistros montis et ab dextera rupe aspera, octo cohortis in fronte constituit, reliquarum signa in subsidio artius conlocat. Ab his centuriones omnis lectos et evocatos, præterea ex gregariis militibus optumum quemque armatum in primam aciem subducit. G. Manlium in dextera, Fæsulanum quendam in sinistra parte curare iubet, ipse cum libertis et colonis propter aquilam adsistit, quam bello Cimbrico G. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte G. Antonius, pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortis veteranas, quas

reliqua

5 *ne inulti* pt. 9 *paulolum* e. 11 *omnibus equis* t. 12 *amplior animus* t. 13 *et ipse ped.* t. 15 *in sinistros* l. 15 *dextera* plt. 15 *rupe* bpvelt. sed in b. *s* in fine † 16 *choortes* b. *cohortis* e. 16 *reliquorum* te. 18 *electos* t. irs. *et* o. 20 *in prima acie.* lineolis super *a* et *e* † e. 21 *quendam sinistra* e. 22 *coloniis* b. *colonibus* p. sed *bu.* pn. 23 *G. M. G* in ‡ † 24 *at in alt.* t.

item, qui inimicos suos cognoscerent. Ita varie per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus atque gaudia agitabantur.

1 *recognoscerent* b. in p. *re* spl.

C. SALUSTI CRISPI

BELLUM

IUGURTHINUM.

1. Falso queritur de natura sua genus humanum, quod inbecilla atque ævi brevis forte potius quam virtute regatur. Nam contra reputando neque maius aliud neque præstabilius invenias, magisque naturæ industriam hominum quam vim aut tempus deesse. Sed dux atque imperator vitæ mortalium animus est, qui, ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pol-
lens potensque et clarus est, neque fortuna eget, fortunæ
quippe probitatem, industriam aliasque artis alias a.
bonas neque dare neque eripere cuiquam potest. cuiquam o.
Sin captus pravis cupidinibus ad inertiam et voluptatis corporis pessum datus est, perniciosa
lubidine paulisper usus, ubi per socordiam sec.
vires, tempus, ingenium diffluxere, naturæ in- def.
firmitas accusatur; suam quisque culpam actores auct.
ad negotia transferunt. Quodsi hominibus bo-

1 *sua* o. e. 2 *natura* (spl. *forte*) *pocius* e. 5 *invenies* t. 8 *crassatur* (*g.* spl.) p. 9 *fortunæ* p. 10 *quippe quæ tempus* e. *qp. qui* p. sed *qui* pn. (*ætatis* spl.) *ætas ing.* sed *ætas* extra lin. p. 15 *deflux.* t. 16 *suam quique culp. actores* le. *actores* p. in marg. *operatores. suam quique auc, culp.* t. (*u* in *auct.* †) *suam quic. c. auct.* b.

narum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena ac nihil profutura multumque etiam periculosa petunt; neque regerentur magis quam regerent casus; et eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus gloria æterni fierent.

2. Nam uti genus hominum compositum ex an. et corp. ita ex corpore et anima est, ita res cunctæ studiaque omnia nostra corporis alia, alia animi naturam sequuntur. Igitur præclara facies, magnæ et o. a. h. o. divitiæ, ad hoc vis corporis et alia omnia huiuscemodi brevi dilabuntur; at ingeni egregia facinora, sicuti anima, inmortalia sunt. Postremo sic o. corporis et fortunæ bonorum ut initium sic que o. finis est, omniaque orta occidunt, et aucta senescunt; animus incorruptus, æternus, rector humani generis, agit atque habet cuncta, neque ipse habetur. Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui dediti corporis gaudiis per atque ig. luxum et ignaviam ætatem agunt, ceterum ingenium, quo neque melius, neque amplius aliud in natura mortalium est, incultu atque socordia torpescere sinunt; quom præsertim tam multæ variæque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur.

3. Verum ex his magistratus et imperia, postremo omnis cura rerum publicarum minume mihi hac tempestate cupiunda videntur; quoniam neque virtuti honos datur, neque illi, quibus per fraudem ius fuit, tuti aut eo magis

1 *tanto cura* b. 2 *multaque* blt. *multum* e. *multaque* spl. *o* p. 5 *ubi pro* blte. p? 6 *humanum* te. (b. m. I.) 7 *ex an. et c.* ·*est* t. *e corp.* l. 9 *secuntur* t. 10 *alia huiusc. omnia* e. 11 *ingregia* (*in* pn. *e* spl.) *ing.* e. 14 *sic et fin.* e. 19 *atque ignaviam* e. 21 *inculti socordia* t. 23 *artes sint* e. 24 *pariter* t. 29 *usus* (spl. *his*) *fuit* t. *is fuit* e. *his* (spl. *u* et *h* pn.) p. 29 *utique tuti* b. *uti* (spl. *tuti*) p. *uti tuti* lt. *fuit*, *tuti* e.

honesti sunt. Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quamquam et possis et delicta corrigas, tamen inportunum est; quom præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia portendant; frustra autem niti, neque aliud se fatigando nisi odium quærere, se o. extremæ dementiæ est; nisi forte quem inhonesta et perniciosa lubido tenet, potentiæ paucorum decus atque libertatem suam gratificari.

4. Ceterum ex aliis negotiis, quæ ingenio exercentur, in primis magno usui est memoria rerum gestarum, quoius de virtute quia multi dixere, prætereundum puto; simul ne per insolentiam quis existumet memet studium meum meumo. laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a re publica ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiæ inponant: certe, quibus maxuma industria videtur salutare plebem et conviviis gratiam quærere. Qui si reputaverint, et quibus ego temporibus magistratum adeptus sim, et quales viri magistratus. idem adsequi nequiverint, et postea quæ genera sum hominum in senatum pervenerint, profecto existumabunt, me magis merito quam ignavia iudicium animi mei mutavisse, maiusque com- mei o. modum ex otio meo quam ex aliorum negotiis rei publicæ venturum. Nam sæpe ego audivi, ego o. Q. Maxumum, P. Scipionem, præterea civitatis nostræ præclaros viros solitos ita dicere, quom maiorum imagines intuerentur, vehementissume

6 *aliud fatigando* p. sed *aliud* in fine versus scriptum, ita ut *se* facile excidere potuerit. 12 *cuius virtutem* (t. m. I.) 14 *exstumet* p. 18 *imponant* (spl.; alii: *imponunt*) t. 19 *convivis* (i spl. p.) 20 *ex quibus* I. 21 *ad. sum* t.

sibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ceram illam neque figuram tantam vim in sese habere, sed memoria rerum gestarum eam flammam egregiis viris in pectore crescere neque prius sedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. At contra, quis est omnium his moribus, quin divitiis et sumptibus non probitate neque industria cum maioribus suis contendat? etiam homines novi, qui antea per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire, [quam bon. art.] furtim et per latrocinia potius quam bonis artibus ad imperia et honores nituntur; proinde quasi prætura et consulatus atque alia omnia et o. huiuscemodi per se ipsa clara et magnifica sint, ea o. ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Verum ego liberius altiusque processi, dum me civitatis morum piget tædetque; nunc ad inceptum redeo.

5. Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidarum gessit, primum quia magnum et atrox variaque tum victoria fuit, dein quia tunc primum superbiæ nobilitatis obviam itum est, quæ contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiæ processit, uti studiis civilibus bellum atque vastitas Italiæ finem faceret. Sed priusquam huiuscemodi rei initium expedio, pauca supra repetam, quo ad cognoscendum omnia inlustria magis magisque in aperto sint. Bello Punico

3 *sed memoriam* (*m* pn.) p. 6 *adæquarit* (*ve* spl.) pt. 6 *quis ex hominum* p. 11 *bonis actibus* t. 14 *clara magnifica* b. 15 *proinde habeantur* (*ro* pn.) p. 16 *qui ea tenent* t. *qui eas sust.* b. 18 *ad cœptum* e. 22 *dehinc* p. 22 *primum tunc* p. *tum primum* l. 23 *obviatum est* b. 25 *uti stud.* p. *ut* cett. 27 *expediam* bp. 28 *quod ad* (*d* pn.) p. 28 *agnoscendum* e.

secundo, quod dux Carthaginiensium Hanni-
bal, post magnitudinem nominis Romani,
Italiæ opes maxume adtriverat, Masinissa rex
Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipio- amicitia
ne, cui postea Africano cognomen ex virtute
fuit, multa et præclara rei militaris facinora fe-
cerat; ob quæ victis Carthaginiensibus et capto
Suface, quoius in Africa magnum atque late Syph.
imperium valuit, populus Romanus quascunque
urbis et agros manu ceperat, regi dono dedit.
Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta
nobis permansit. Sed imperi vitæque eius finis sed o.
idem fuit. Dein Micipsa filius regnum solus op-
tinuit, Mastanabale et Gulussa fratribus morbo
absumptis. Is Adherbalem et Hiempsalem ex sese
genuit, Iugurthamque, filium Mastanabalis fra- Mast. fr. fil.
tris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina
erat, privatum reliquerat, eodem cultu quo li-
beros suos domi habuit.

6. Qui ubi primum adolevit, pollens viri-
bus, decora facie, sed multo maxume ingenio
validus, non se luxu neque inertiæ corrumpen-
dum dedit, sed, uti mos gentis illius est, equi-
tare, iaculari, cursu cum æqualibus certare, et
quom omnis gloria anteiret, omnibus tamen
carus esse; ad hoc pleraque tempora in venan-
do agere, leonem atque alias feras primus aut
in primis ferire, plurumum facere et minumum et o.

1 *quod dux* p. *d* pn. 1 *hannib. carth.* t. *chartag.* e. 4 *amicitia* bp. *amicitiam* let. 8 *siphace* b. *syphace* lt. *siface* e. *suface* p. 8 *cuius imp. mag. atq. late in Af. val.* t. 15 *atherb. et hiems.* et. *adherb.* bp. *hiems.* bp. *hiemps.* l. 16 *filium mastanabalis* bpte. *mast. fr. fil.* l. *mastanabilis* t. 17 *eo quod t.* 18 *dereliquerat* bl. 22 *luxui* bplte. *luxu* Fabric. Riv. Guelf. 5. 26 *car. erat* t.

ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa tametsi
initio lætus fuerat, existumans virtutem Iugur-
thæ regno suo gloriæ fore, tamen, postquam
et o. hominem adulescentem exacta sua ætate et par-
vis liberis magis magisque crescere intellegit,
eo o. vehementer eo negotio permotus, multa cum
eum o. animo suo volvebat. Terrebat eum natura mor-
talium avida imperi et præceps ad explendam
suæque et animi cupidinem, præterea oportunitas suæ li-
berorumque ætatis, quæ etiam mediocris viros
spe prædæ transvorsos agit, ad hoc studia Nu-
midarum in Iugurtham accensa; ex quibus, si
dolis o. talem virum dolis interfecisset, ne qua seditio
aut bellum oriretur, anxius erat.

7. His difficultatibus circumventus ubi vi-
det neque per vim neque insidiis obprimi posse
hominem tam acceptum popularibus, quod erat
Iugurtha manu promptus et adpetens gloriæ
militaris, statuit eum obiectare periculis et eo
modo fortunam temptare. Igitur bello Numan-
tino Micipsa, quom populo Romano equitum
atque peditum auxilia mitteret, sperans vel
ostentando virtutem vel hostium sævitia facile
eum o. eum occasurum, præfecit Numidis, quos in
Hispaniam mittebat. Sed ea res longe aliter ac
ratus erat, evenit. Nam Iugurtha, ut erat in-
pigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Sci-
erat o. pionis, qui tum Romanis imperator erat, et
morem hostium cognovit, multo labore multa-
que cura, præterea modestissume parendo et

4 *ætate sua* e. 4 *et pravis* (spl. vl. *parvis*) b. 11 *ab hoc* b. 15 *videt per vim* t. 16 *obprimi* e. 19 *periculis obiectare* t. 24 *præfecit — mittebat* in e exciderunt. 25 *in hispania* b. 28 *Romanus imperator erat* t. *Romanis* (*u* spl.) e. *imp. præerat* l.

sæpe obviam eundo periculis in tantam claritudinem brevi pervenerat, ut nostris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori esset. Ac sane, quod difficillumum in primis est, et prælio strenuus erat, et bonus consilio, quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque solet. Igitur imperator omnis fere res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisque [eum] in dies amplecti; quippe quoius neque eum o. consilium, neque inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi et ingeni sollertia, quis rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat.

8. Ea tempestate in exercitu nostro fuere conplures novi atque nobiles, quibus divitiæ bono honestoque potiores erant, factiosi domi, potentes apud socios, clari magis quam honesti, qui Iugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant; si Micipsa rex occidisset, fore, uti solus imperio Numidiæ potiretur, in imperii ipso maxumam virtutem, Romæ omnia venalia esse. Sed postquam Numantia deleta P. Scipio dimittere auxilia et ipse revorti domum decre- et o. vit, donatum atque laudatum magnifice pro concione Iugurtham in prætorium adduxit ibique abduxit secreto monuit, ut potius publice quam priva- uti tim amicitiam populi R. coleret, neu quibus largiri insuesceret; periculose a paucis emi, quod multorum esset; si permanere vellet in suis ar-

4 *inprimis esset* e. 10 *eum in dies* bletp. *eum* o. Fabr. 1. 11 *incœptum* te. 13. *quis r. p. quibus* btel. 17 *bono et honesto* e. 21 *imperio* betlp. 26 *adduxit* bplet. *abduxit* Fabr. 1. 27 *uti pot.* l. *ut pot.* bpet. 28 *ne quibus* t. *neu pro aliquibus* e.

*

tibus, ultro illi et gloriam et regnum venturum,
sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia
præcipitem casurum.

eum o. 9. Sic locutus, cum litteris eum, quas Mi-
cipsæ redderet, dimisit; earum sententia hæc
erat: «Iugurthæ tui bello Numantino longe maxu-
ma virtus fuit, quam rem tibi certo scio gaudio
sua c. esse; nobis ob merita sua carus est, ut idem
sen. sit et pop. senatui populoque Romano sit, summa ope ni-
temur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratu-
lor, en habes virum dignum te atque avo suo
ea o. Masinissa.» Igitur rex, ubi ea, quæ fama acce-
perat, ex litteris imperatoris ita esse cognovit,
c. virt. viri tum cum virtute tum gratia viri permotus flexit ani-
mum suum et Iugurtham beneficiis vincere ad-
eum o. gressus est, statimque eum adoptavit et testa-
mento pariter cum filiis heredem instituit. Sed
ipse paucos post annos morbo atque ætate con-
fectus, quom sibi finem vitæ adesse intellegeret,
que o. coram amicis et cognatis itemque Adherbale et
Hiempsale filiis, dicitur huiuscemodi verba cum
Iugurtha habuisse.

10. Parvom ego, Iugurtha, te, amisso pa-
tre, sine spe, sine opibus, in meum regnum
accepi, existumans non minus me tibi quam
liberis, si genuissem, ob beneficia carum fore;
me o. neque ea res falsum me habuit. Nam ut alia

1 *illi gloriam* e. et in b. spl. 2 *sua et ipsum. met* spl. t. *suam et ipsum pecuniam* eb. in t *m* in fine vocab. *pec.* †. 6 *hæc est* t. 7 *in bello* p. *in* spl. t. 8 *certe* te. *certo* bpl. 10 *senatui populoque R.* pe. *et pop. R.* blt. 12 *en.* o. lv. 12 *te* o. e. 21 *atque cognatis* t. 22 *cum filiis pariter* t. 24 *te iug.* vt. *te* o. e. 25 *regn. meum* v. 26 *non me minus* t. 28 *nam et* e. *me tenuit. Nam ut alia* (*ego* spl.) t.

magna et egregia tua omittam, novissume rediens Numantia meque regnumque meum gloria honoravisti, tuaque virtute nobis Romanos que o. ex amicis amicissumos fecisti; in Hispania nomen familiæ renovatum est, postremo, quod est o. difficillumum inter mortalis est, gloria invi- est o. diam vicisti. Nunc quoniam mihi natura finem vit. fin. vitæ facit, per hanc dexteram, per regni fidem moneo obtestorque, uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere quam sanguine coniunctos retinere. Non exercitus neque thesauri præsidia regni sunt, verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas; officio et fide pariuntur. Quis autem amicior quam frater fratri? aut quem alienum fidum invenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego vobis regnum trado firmum, si boni eritis; sin mali, inbecillum. Nam concordia parvæ res crescunt, discordia maxumæ dilabuntur. Ceterum ante hos te, Iugurtha, qui ætate et sapientia prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus tamen o. potest, facere videtur. Vos autem, Adherbal et Hiempsal, colite, observate talem hunc virum, imitamini virtutem et enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse videar quam genuisse.»

1 *tua facta* t. 8 *vita fin.* v. 9 *obtestorque te* vb. 9 *ut hos* te. 14 *armis coniungere* e. 15 *fide parantur* spl. *adquiruntur* p. 16 *amicitior* tel. in b media syllaba *ci* †. 16 *fratres fratri* t. 17 *hostis exstiteris* t. *si* 19 *mali* e. in b *n* †. 21 *quia ætate* t. *maior* spl. *prior* t. 25 *adherbale et hiempsalę* sed *e* fin. pn. l. 26 *col. et observate* t. 27 *enitemini* in b *i* spl.

11. Ad ea Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intellegebat, et ipse longe aliter animo agitabat, tamen pro tempore benigne respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi more regio iusta magnifice fecerant, reguli in unum convenerunt, ut inter se de cunctis negotiis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minumus ex illis erat, natura ferox et iam ante ignobilitatem Iugurthæ, quia materno genere inpar erat, despiciens, dextera Adherbalem adsedit, ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Dein tamen, ut ætati concederet, fatigatus a fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi quom multa de administrando imperio dissererent, Iugurtha inter alias res iacit, oportere quinquenni consulta et decreta omnia rescindi, nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo valuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit; nam ipsum illum [his] tribus proxumis annis adoptatione in regnum pervenisse. Quod verbum in pectus Iugurthæ altius, quam quisquam ratus erat, descendit. Itaque ex eo tempore ira et metu anxius moliri, parare, atque ea modo cum animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox, statuit quovis modo inceptum perficere.

12. Primo conventu, quem ab regulis factum supra memoravi, propter dissensionem

post o.
convenere
erat o. etiam antea [quia.... erat]
consul. omnia et decr.
trib. his [annis]
erat o.
cum o.

1 *ad hæc* t. 6 *convenere* l. 8 *etiam ante* l. *antea* pet. 10 *impari* e. (m. I.) 14 *traductus* t. *tranductus* e. 15 *disererent* e. 16 *res ait* t. in p. *ait* spl. 20 *his* o. let. in p. spl. *his trib. pr.* b. 21 *adoptatione* l. (m. I.) *adoptione* l. (m. II.) te.

placuerat dividi thesauros finisque imperi singulis constitui. Itaque tempus ad utramque rem decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida forte eius domo utebatur, qui proxumus lictor Iugurthæ, carus acceptusque ei semper fuerat; quem ille casu ministrum ei o. oblatum promissis onerat inpellitque, uti impellitque o. tamquam suam visens domum eat, portarum clavis adulterinas paret (nam veræ ad Hiempsalem referebantur); ceterum, ubi res postularet, se ipsum cum magna manu venturum. Numida mandata brevi conficit atque, uti doctus erat, confecit noctu Iugurthæ milites introducit. Qui postquam in ædis inrupere, divorsi regem quærere, dormientis alios, alios occursantis interficere, scrutari loca abdita, clausa effringere, strepitu et tumultu omnia miscere; quom interim Hiempsal cum H. int. reperitur occultans sese tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus et ignarus loci perfugerat. Numidæ caput eius, ut iussi erant, ad Iugurtham referunt.

13. Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam brevi divolgatur; Adherbalem omnisque, qui sub imperio Micipsæ fuerant, metus invadit, in duas partis discedunt Numidæ, Numidæ o. plures Adherbalem sequuntur, sed illum alterum

1 *placuit* e. 2 *ad utr. rem temp.* t. 6 *tarmida* i spl. b. 7 *clarus* l pn. p. 13 *magna vent. manu* e. 14 *conficit* bpl. *perficit* t. *confecit per* spl. e. 15 *noctu* e spl. t. 16 *postquam ædes inrup.* p. 19 *quum hiemsal interim* b. 20 *repperitur* p. 20 *se tug.* b. 22 *captum uti iussit. capud eius uti* e. 25 *brevi tempore* b. *devulgatur* p. *divulgabatur* te. 27 *num. disc.* b. 28 *secuntur* bet.

bello meliores. Igitur Iugurtha quam maxumas potest copias armat, urbis partim vi, alias voluntate imperio suo adiungit, omni Numidiæ imperare parat. Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cæde fratris et fortunis suis, tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prælio profugit in provinciam ac deinde Romam contendit. Tum
consiliis, Iugurtha patratis consiliis, postquam omnis
in otio. Numidiæ potiebatur, in otio facinus suum cum animo reputans, timere populum Romanum neque advorsus iram eius usquam nisi in avaritia nobilitatis et pecunia sua spem habere. Itaque paucis diebus cum auro et argento multo Ro-
legat. o. mam legatos mittit, quis præcipit, primum uti
præcepit uti priim. veteres amicos muneribus expleant, deinde novos adquirant, postremo quæcumque possint largiundo parare ne cunctentur. Sed ubi Romam legati venere et ex præcepto regis hospitibus
n senatu o. aliisque, quorum ea tempestate in senatu auc-
munera o. toritas pollebat, magna munera misere; tanta commutatio incessit, uti ex maxuma invidia in gratiam et favorem nobilitatis Iugurtha veniret; quorum pars spe, alii præmio inducti, singulos ex Senatu ambiundo nitebantur, ne gravius in
leg. ubi eum consuleretur. Igitur ubi legati satis confidunt, die constituto Senatus utrisque datur.

3 *omni numida* e. in b *i* spl. 6 *militum mult.* t. 8 *pervenit* t. 10 *paratis* t. in e *t* spl. 10 *omni numidie* t. *omni numidia* lep. *omnis numidia* b. 11 *inicio* b. sed *i* med. irs. 12 *facinus c. animo suo* t. 14 *habebat* t. 15 *cum arg. et aur.* l. 16 *pracepit* pet. sed in p *i* spl. 16 *uti prim.* te. 18 *quemcunque* l. (t m. I.) 20 *venere ex pr.* t. 22 *auct. in sen.* t. 23 *ut ex* bel. 27 *leg. ubi* t.

Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

14. «Patres conscripti. Micipsa pater meus moriens mihi præcepit, uti regni Numidiæ tantummodo procurationem existumarem meam; ceterum ius et imperium eius penes vos esse; simul eniterer domi militiæque quam maxumo usui esse populo Romano; vos mihi cognatorum, vos in adfinium locum ducerem: si ea fecissem, in vestra amicitia exercitum, divitias, munimenta regni me habiturum. Quæ quom præcepta parentis mei agitarem, Iugurtha, homo omnium, quos terra sustinet, sceleratissumus contempto imperio vestro, Masinissæ me nepotem et iam ab stirpe socium atque amicum populi Romani regno fortunisque omnibus expulit. Atque ego, Patres conscripti, quoniam eo miseriarum venturus eram, vellem potius ob mea quam ob maiorum meorum beneficia posse me a vobis auxilium petere; ac maxume deberi mihi beneficia a populo Romano, quibus non egerem; secundum ea, si desideranda erant, uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est, neque mihi in manu fuit, Iugurtha qualis foret, ad vos confugi, Patres conscripti, quibus quod mihi miserrumum est, cogor prius oneri quam usui esse. Ceteri reges aut bello victi in amicitiam a vobis recepti

mihi o. regnum procuratione meum. eius o.

regni habere [p.-mei]

et am. populo Rom.

meorum o. me a vobis o.

beneficia o.

est o.

mihi-est o.

1 *loquutum* p. 4 *regno. i* spl. t. 9 *in affinium locum* bet *in* spl. p. *in loc. aff.* l. *adfinium loco* v. 12 *parentis agitarem* t. 15 *etiam ab stirpe* l. *masinissa nepotem* t. 19 *ob mai. benef. meor.* t. 19 *posse a vobis* v. *possem a vobis.* sed *e* post *m* spl. 21 *benef. p. r.* i. t. spl. b. 22 *sed ea si* lt. *sed si ea* e. 24 *per se ipsam* bl. *per se par. tut. ipsa prob.* t.

sunt, aut in suis dubiis rebus societatem vestram adpetiverunt; familia nostra cum populo Romano bello Carthaginiensi amicitiam instituit, quo tempore magis fides eius quam fortuna petenda erat. Quorum progeniem vos, Patres conscripti, nolite pati me nepotem Masinissæ frustra a vobis auxilium petere. Si ad impetrandum nihil causæ haberem præter miserandam fortunam, quod paulo ante rex, genere, fama atque copiis potens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes expecto; tamen erat maiestatis Romani populi prohibere iniuriam neque pati cuiusquam regnum per scelus crescere. Verum ego iis finibus eiectus sum, quos maioribus meis populus Romanus dedit, unde pater et avos meus una vobiscum expulere Sufacem et Carthaginiensis. Vestra beneficia mihi erepta sunt, Patres conscripti, vos in mea iniuria despecti estis. Eheu me miserum! Hucine, Micipsa Pater, beneficia tua evasere, ut, quem tu parem cum liberis [tuis] regnique participem fecisti, is potissumum stirpis tuæ extinctor sit? Numquamne ergo familia nostra quieta erit? semperne in sanguine, ferro, fuga versabitur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, iure omnia sæva patiebamur; hostes ab latere, vos amici procul, spes omnis in armis erat. Postquam illa

sunt o. — me-Ms. o. — pati o. cresceret. his — meus o. — mihi o. — tua o. — tuis o.

1 *sunt a vobis accepti* t. *s. a. v. rec.* e. 1 *aut in* (*alq.* †) *dubiis* t. 3 *instituit amicitiam* te. 7 *sed ei* te. 9 *genere atque fama* p. 11 *expeto* b. 11 *malefactis i* et *sta* spl. p. 12 *neque per scelus cuiusquam pati reg. cresc.* t. 14 *iis fin.* vl. *his* bpte. 16 *suph.* v. *siph.* vel *syph.* ceteri. 18 *vos mea* t. 19 *hucine* ep. *hucc.* cett. 21 *liberis regnique* v. ∽. 22 *nunquam ergo* lv. *ergo* in e spl. 23 *familia tua* t. 24 *versabitur* vbl. in pt. *tur* spl. *versabimur* ept. 25 *incolomes* te. 26 *hostis ab* (spl. *ex*) *latere* t.

pestis ex Africa eiecta est, læti pacem agitabamus, quippe quis hostis nullus erat, nisi forte quem vos iussissetis. Ecce autem ex inproviso Iugurtha, intoleranda audacia, scelere atque superbia se ecferens, fratre meo atque eodem propinquo suo interfecto, primum regnum eius sceleris sui prædam fecit, post, ubi me isdem dolis nonquit capere, nihil minus quam vim aut bellum expectantem in imperio vestro, sicuti videtis, extorrem patria, domo, inopem et coopertum miseriis effecit, ut ubivis tutius quam in meo regno essem. Ego sic existumabam, Patres conscripti, uti prædicantem audiveram patrem meum, qui vestram amicitiam diligenter colerent, eos multum laborem suscipere, ceterum ex omnibus maxume tutos esse. Quod in familia nostra fuit, præstitit, uti in omnibus bellis adesset vobis; nos uti per otium tuti simus, in vestra manu est, Patres conscripti. Pater nos duos fratres reliquit, tertium, Iugurtham, beneficiis suis ratus est coniunctum nobis fore; alter eorum necatus est, alterius ipse ego manus inpias vix effugi. Quid agam? aut quo potissumum infelix accedam? generis præsidia omnia extincta sunt; pater, uti necesse erat, naturæ concessit; fratri, quem minume decuit, propinquus, per scelus vitam eripuit; adfinis, amicos, propinquos ceteros [meos] alium alia

ex Af. o. — est o. erat o. — vos o. — sese — nequit — ut — dilig. o. — vob. adessent — m. vest. — est o. nob. con. — est. o. — aut o. — meos o.

2 *quibus* t. in b spl. 3 *vos* in t. spl. 5 *sese eff.* telp. *se* bv. *ecfer.* v. 5 *atque prop. suo eod.* t. 6 *regnum sceleris* t. *eius regn.* b. 8 *nonquit* v. *neq.* cett. 7 *hisd.* t. *capere nequit* t. 8 *nil minus* e. 10 *sicut* bt. 13 *uti præd.* bp. *ut* cett. 14 *diligenter* o. l. 15 *multum laboris* v. 17 *ut in* e. 18 *ut per* t. 21 *suis* o. p. 21 *coniunc. fore nobis* t. *nobis con.* l. *suis* o. p. 22 *ego ipse* b. 27 *propinqus* v. spl. p. 28 *propinqus ceteros, alium* v. *ceteros* (*omnes* irs.) t.

clades oppressit: capti ab Iugurtha, pars in
sunt o. crucem acti, pars bestiis obiecti sunt; pauci,
est o. quibus relicta est anima, clausi in tenebris,
cum mœrore et luctu, morte graviorem vitam
exigunt. Si omnia, quæ aut amisi aut ex neces-
sariis advorsa facta sunt, incolumia manerent,
mali o. tamen, si quid ex inproviso mali accidisset,
vos inplorarem, Patres conscripti, quibus pro
magnitudine imperi ius et iniurias omnis curæ
esse decet. Nunc vero exul patria, domo, solus
et atque omnium honestarum rerum egens, quo
accedam, aut quos adpellem? nationesne an
reges, qui omnes familiæ nostræ ob vestram
amicitiam infesti sunt? an quoquam mihi adire
licet, ubi non maiorum meorum hostilia monu-
sint o. menta pluruma sint? aut quisquam nostri misereri
potest, qui aliquando vobis hostis fuit? Postre-
mo Masinissa nos ita instituit, Patres conscrip-
ti, ne quem coleremus, nisi populum Romanum,
ne societates, ne fœdera nova acciperemus;
abunde magna præsidia nobis in vestra ami-
citia fore, si huic imperio fortuna mutaretur,
nob. oc. una occidendum nobis esse. Virtute ac dis vo-
lentibus magni estis et opulenti; omnia secunda
et obedientia sunt; quo facilius sociorum iniurias
curare licet. Tantum illud vereor, ne quos privata
amicitia Iugurthæ, parum cognita transvorsos
agat, quos ego audio maxuma ope niti, ambire,

2 *obiecta sunt* l. 3 *anima est* v. *in tenebras i* spl. e. 4 *atque luctu* v. *timore et luct.* l. 5 *ex domesticis rebus aut ex necessariis* l. 6 *incolomia* e. 12 *an reges* bplv. *aut reg.* te. 13 *ob v. am. fam. n. inf.* e. 15 *monim. hostilia* te. 20 *neu fœdera* v. 22 *mutaretur* spl. *minitaretur* t. 23 *nobis occ.* t. 23 *virtute ac dehis* (*eh.* pn. *i* spl. p.) 25 *obœdientia* bet.

fatigare vos singulos, ne quid de absente, incognita causa, statuatis, fingere me verba et et o. fugam simulare; cui licuerit in regno manere. Quod utinam illum, quoius inpio facinore in has miserias proiectus sum, eadem hæc simulantem videam, et aliquando aut apud vos, aut apud Deos inmortalis rerum humanarum cura oriatur; næ ille, qui nunc sceleribus suis ferox atque præclarus est, omnibus malis excruciatus inpietatis in parentem nostrum, fratris mei necis mearumque miseriarum gravis pœnas reddat. Iam iam frater, animo meo carissume, reddet quamquam tibi inmaturo, et unde minume de- tibi o. cuit, vita erepta est, tamen lætandum magis quam dolendum puto casum tuum; non enim regnum, sed fugam, exilium, egestatem et omnis has, quæ me premunt, ærumnas cum anima simul amisisti. At ego infelix, in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerum humanarum spectaculum præbeo, incertus quid agam, tuasne iniurias persequar, ipse auxili egens, an regno consulam, quoius vitæ necisque potestas ex opibus alienis pendet. Utinam emori fortunis meis honestus exitus esset! neu vivere contemptus viderer, si defessus malis iniuriæ concessissem. Nunc neque vivere lubet, neque mori licet sine dedecore. Patres conscripti, per vos, per liberos, atque parentes vestros, per vos lib. per maiestatem populi Romani subvenite misero vestros o.

7 *aut deos* t. 8 *ut ille* blt. *ne* vpe. 8 *suis scelerib.* t. 10 *imp.* — *mei* o. t. 11 *red.* (spl. *reddat*) t. 13 *minimum* t. 17 *has omnes* te. 21 *auxilio* t. *meis* 24 *licuisset.* p. (sed *lic.* pu.) 24 *esset exitus* t. 24 *ne vivere* tl. *ne iure* (*vivere* spl.) b. 28 *per parentes* (*atque* spl) b. *per vos* — *pop. Rom.* o. v.

mihi, ite obviam iniuriæ, nolite pati, regnum Numidiæ, quod vestrum est, per scelus et sanguinem familiæ nostræ tabescere.»

15. Postquam rex finem loquendi fecit, legati Iugurthæ largitione magis quam causa freti, paucis respondent: „Hiempsalem ob sævitiam suam ab Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferentem, postquam superatus sit, queri, quod iniuriam facere nequivisset. Iugur- se o. tham ab Senatu petere, ne se alium putarent, ac Numantiæ cognitus esset, neu verba inimici ante facta sua ponerent.» Deinde utrique curia egrediuntur. Senatus statim consulitur: fautores senatus o. legatorum, præterea [senatus] magna pars gra- depravati tia depravata, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthæ virtutem extollere laudibus; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno scelere et flagitio sua quasi pro gloria nitebantur. At contra pauci, quibus bonum et æquum di- erat o. vitiis carius erat, subveniundum Adherbali et Hiempsalis mortem severe vindicandam censebant. Sed ex omnibus maxume Aemilius Scaurus, homo nobilis, inpiger, factiosus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum; ceterum vitia sua callide occultans. Is postquam videt regis largitionem famosam inpudentemque, veritus, quod in tali re solet, ne polluta licentia invidiam accenderet, animum a consueta lubidine continuit.]

1 *mihi misero* bpl. 7 *a num.* t. 7 *ath. vero ultro.* t. 9 *queri* p. 9 *nequisset* l. *nequisivisset* e. 14 *senatus* in p. spl. 16 *laud. ext. laud.* (sic.) lt. 18 *flagitio suo* p. 21 *vindicandum* t. 22 *emil.* lt. 25 *videt largitionem* t. 27 *re fieri solet* t. in p. *fieri* spl.

16. Vicit tamen in Senatu pars illa; quæ   qui
vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum   a...bant
fit, uti decem Legati regnum, quod Micipsa
optinuerat, inter Iugurtham et Adherbalem di-
viderent; quoius legationis princeps fuit L.
Opimius, homo clarus et tum in Senatu potens,
quia consul, G. Gracchо et M. Fulvio Flacco   Gracco
interfectis, acerrume victoriam nobilitatis in
plebem exercuerat. Eum Iugurtha tametsi Romæ
in amicis habuerat, tamen adcuratissime recepit,
dando et pollicitando multa perfecit, uti famæ,   multa o. fama
fide, postremo omnibus suis rebus commodum
regis anteferret. Reliquos legatos eadem via
adgressus, plerosque capit, paucis carior fides,
quam pecunia fuit. In divisione, quæ pars Nu-
midiæ Mauretaniam adtingit, agro virisque opu-   que o.
lentior, Iugurthæ traditur: illam alteram specie
quam usu potiorem, quæ portuosior et ædificiis
magis exornata erat, Adherbal possedit.

17. Res postulare videtur Africæ situm
paucis exponere, et eas gentis, quibuscum no-
bis bellum aut amicitia fuit, adtingere. Sed
quæ loca et nationes ob calorem aut asperitatem,
item solitudines minus frequentata sunt, de his   is
haud facile compertum narraverim; cetera quam
paucissumis absolvam. In divisione orbis terræ
plerique in parte tertia Africam posuere, pauci   partem tertiam
tantummodo Asiam et Europam esse, sed Afri-

2 *anteferebant* b. 6 *l. opimus* 't e in t. *t* spl. 7 *quia consulibus* l. 11 *pollicendo* btel. in t *citando* spl. 11 *fama* l. *fama* bpet. 13 *ratione* (spl. vl. *via*) b. 13 *aggressos* te. (in t. *u* spl.) 16 *mauritaniam* tl. *mauretaneam* (*i. i.* spl.) b. *mauretaniam* pe. (sed in p. *i* spl.) 16 *attigit* t. 22 *bel. amic.fuit* t. 22 *contingere* (*at* spl.) e. 24 *de his* bpet. *iis* e.

eam in Europa. Ea finis habet ab Occidente fretum nostri maris et Oceani, ab ortu solis declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolæ adpellant. Mare sævum, inportuosum, ager frugum fertilis, bonus pecori, arbore infecundus, cœlo terraque penuria aquarum. Genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum; plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interiere; nam morbus haud sæpe quenquam superat. Ad hoc malefici generis pluruma animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quique postea accesserint, aut quomodo inter se permixti sint; quamquam ab ea fama, quæ plerosque optinet, divorsum est, tamen uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est, utique rem sese habere cultores eius terræ putant, quam paucissumis dicam. Ceterum fides eius rei penes auctores erit.

18. Africam initio habuere Getuli et Libyes, asperi incultique, quis cibus erat caro ferina atque humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus neque lege aut imperio cuiusquam regebantur, vagi, palantes, quas nox coëgerat sedes habebant. Sed postquam in Hispania Hercules, sicuti Afri putant, interiit, exercitus eius, compositus ex variis gentibus, amisso duce ac passim multis sibi quisque imperium petentibus, brevi dilabitur. Ex eo numero

1 *in eur. esse* te. 1 *in occid.* (spl. *ab*) e. 3 *cathabatmon* b. 6 *arbori* bplte. *arbore.* Arrus. Mess. Ed. Lind. p. 230. 7 *patiensque* b. 11 glossa: *serpentes dicit* in pe. in textum recepta. 13 *perm. sunt.* blp. 20 *getuli* te. 21 *libies* bet. 21 *quibus* t. 23 *neque imp.* t. 24 *qua nox* t. 28 *sibi multis* t.

Medi, Persæ et Armeni, navibus in Africam transvecti, proxumos nostro mari locos occupavere. Sed Persæ intra Oceanum magis; hique iique alveos navium invorsos pro tuguriis habuere, quia neque materia in agris neque ab Hispanis emundi aut mutandi copia erat; mare magnum et ignara lingua commercia prohibebant. Hi paulatim per connubia Getulos secum miscuere, et quia secum o. sæpe temptantes agros alia deinde alia loca petiverant, semet ipsi Nomadas adpellavere. Ceterum ad- Numid. huc ædificia Numidarum agrestium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinæ sunt. Medis autem et Armenis accessere Libyes (nam hi propius mare Africum agitabant, Getuli sub sole magis, haud procul ab ardoribus) hique mature oppida habuere; nam freto divisi ab Hispania mutare res inter se instituerant. Nomen eorum paulatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis adpellantes. Sed res Persarum brevi adolevit, ac postea nomine Numidæ, propter multitudinem a parentibus digressi, possedere ea loca, quæ possidere proxume Carthaginem Numidia adpellatur. Dein utrique alteris freti finitumos armis aut metu sub imperium suum coegere, nomen gloriam- imp. cogere que sibi addidere, magis hi, qui ad nostrum mare processerant, quia Libyes quam Getuli

1 *persæ* o. b. in p. spl. *Armenii* l. *et persæ* e. 2 *proximos — locos.* *a.* *a.* spl. t. 3 *magis usque alveos* e. *iique alv.* l. 7 *commercio* spl. *vl.* *a* p. 8 *conubia* te. 9 *alia deinde inde alia pet.* (*loca* spl.) p. 10 *semetipsos* t. 10 *nomadas* (*u* et *i* spl.) p. *numid.* blet. 10 *adhoc* (*u* spl.) t. 11 *illi mapalia* t. *mappalia* p. 12 *tecto* ep. in b. *a* spl. 13 *armeniis* l. 14 *africam* b. in p. *a* spl. 17 *freta divisi* b. 21 *numidiæ nomine* e. *nomine numidiæ* p. 22 *possidere* e. in b. (m. I.) 23 *adpellatur n* spl. t. 23 *deinde* blte. 25 *cogere. e* spl. b. 26 *hii* b.

minus bellicosi; denique Africæ pars inferior pleraque ab Numidis possessa est; victi omnes in gentem nomenque imperantium concessere.

19. Postea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratia, pars imperi cupidine, sollicitata plebe et aliis novarum rerum avidis Hipponem, Hadrumetum, Leptim aliasque urbis in ora marituma condidere, eæque brevi multum auctæ, pars orginibus suis præsidio, aliæ decori fuere; nam de Carthagine silere melius puto quam parum dicere, quoniam alio properare tempus monet. Igitur ad Catabathmon, qui locus Aegyptum ab Africa dividit, secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interque eas Leptis, deinde Philenon aræ, quem locum Aegyptum versus finem imperi habuere Carthaginienses, post aliæ Punicæ urbes. Cetera loca usque ad Mauretaniam Numidæ tenent, proxume Hispaniam Mauri sunt, super Numidiam Getulos accepimus partim in tuguriis, alios incultius vagos agitare, post eos Aethiopas esse, dein loca exusta solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino pleraque ex Punicis oppida et finis Carthaginiensium, quos novissume habuerant, populus Romanus per magistratus administrabat, Getulorum magna pars et Numidæ usque ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant, Mauris omnibus rex Bocchus

aliisque — hæque — suis o. — dein — locum o. — Numidia

2 *obsessa* t. 4 *phenices* b. 6 *alii — avidi* (*s-s* spl.) t. 7 *Hadrum.* p. *adrum.* t. *hadrim.* b. *adrim.* e. 8 *haque* lt. 12 *catabathom* e. *catabatmon* b. 13 *secundo* (spl. i. e. *rubro*) p. 14 *Therecona* l. *tereon* b. 15 *dein* e. 16 *versum* (spl. *s*) p. 18 *Mauretaneam* eb. sed in b. *i. i.* spl. *mauretaniam* p. *maurit.* tl. 22 *deinc* b. 28 *iugurta* b. *boccus* b. *bochus* t.

imperitabat, præter nomen cetera ignarus populi Romani, itemque nobis neque bello neque pace antea cognitus. De Africa et eius incolis ad necessitudinem rei satis dictum.

20. Postquam, diviso regno, legati Africa decessere, et Iugurtha contra timorem animi præmia sceleris adeptum sese videt, certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ venalia esse, simul et illorum pollicitationibus accensus, quos paulo ante muneribus expleverat, in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus, at is, quem petebat, quietus, inbellis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis quam metuendus. Igitur ex inproviso finis eius cum magna manu invadit; multos mortalis cum pecore atque alia præda capit, ædificia incendit, pleraque loca hostiliter cum equitatu accedit, deinde cum omni multitudine in regnum suum convortit, existumans Adherbalem dolore permotum iniurias suas manu vindicaturum, eamque rem belli causam fore. At ille, quod neque se parem armis existumabat et amicitia populi Romani magis quam Numidis fretus erat, legatos ad Iugurtham de iniuriis questum misit, qui tametsi contumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit quam bellum sumere, quia temptatum antea secus cesserat. Neque eo magis cupido Iugurthæ minuebatur, quippe qui totum eius regnum animo iam invaserat. Itaque non

regn. div. disc. — invasit — dein — dol. per. Adh. — neque tamen eo

1 *cetera* (spl. *per*) t. 3 *necessitatem* t. 4 *dictum est* t. in b. incertum. 6 *discessere* b. 10 *quod paulo* p. 12 *anim. accendit* (spl. *intendit*) b. 16 *decore* (*p.* spl.) p. 18 *hostiliter loca* te. 18 *æquitatu* p. 18 *deinde* blet. 20 *dol. perm. Ath.* et. 21 *suas* in p. pn. 22 *parem se* t. 28 *secus erat*

uti antea cum prædatoria manu, sed magno exercitu comparato bellum gerere cœpit et aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum qua pergebat, urbis, agros vastare, prædas agere, **terr. host.** suis animum, hostibus terrorem augere.

21. Adherbal ubi intellegit, eo processum, uti regnum aut relinquendum esset aut armis retinendum, necessario copias parat et Iugurthæ obvius procedit. Interim haud longe a mari **cons. exerc.** prope Cirtam oppidum utriusque exercitus con- **die** sedit, et quia diei extremum erat, prælium non **sed o.** inceptum. Sed ubi plerumque noctis processit, obscuro etiam tum lumine, milites Iugurthini signo dato castra hostium invadunt, semisomnos partim, alios arma sumentis fugant funduntque. Adherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit, et ni multitudo togatorum fuisset, quæ Numidas insequentis mœnibus prohibuit, uno die inter duos reges cœptum atque patratum bellum foret. Igitur Iugurtha oppidum circumsedit, vineis turribusque et machinis omnium generum expugnare adgreditur, maxume festinans tempus legatorum antecapere, quos **Romam Adh.** ante prælium factum ab Adherbale Romam missos audiverat. Sed postquam Senatus de bello **[tres ad.]** eorum accepit, tres adulescentes in Africam le- **ambo** gantur, qui ambos reges adeant, Senatus populique Romani verbis nuncient: «Velle et censere, eos ab armis discedere, de controversiis suis iure potius quam bello disceptare, ita seque il- **fore** lisque dignum esse.»

(spl. *ces.*) p. 10 *consedit exerc.* t. 11 *non est incept.* l. 19 *duo* (*s* spl.) *reges.* p. 20 *bellum* o. l. *foret bellum* et. 23 *ante capere* et. 24 *Rom. ab Ath.* te. 29 *de controv. — disceptare.* hæc verba om. bpel. tuetur t. 30 *itaque* t. (m. II.)

22. Legati in Africam maturantes veniunt,
eo magis, quod Romæ, dum proficisci parant,
de prælio facto et oppugnatione Cirtæ audie-
batur; sed is rumor clemens erat. Quorum Iu-
gurtha accepta oratione respondit: „Sibi neque
maius quicquam neque carius auctoritate Sena- senati; ab
tus esse; ab adulescentia ita se enisum, ut ab se o. uti
optumo quoque probaretur, virtute non malitia
P. Scipioni, summo viro, placuisse, ob easdem
artis ab Micipsa, non penuria liberorum, in
regnum adoptatum esse. Ceterum quo plura esse o.
bene atque strenue fecisset, eo animum suum
iniuriam minus tolerare: Adherbalem dolis vitæ
suæ insidiatum; quod ubi conperisset, sceleri
eius obviam isse, populum Romanum neque eius o.
recte neque pro bono facturum, si ab iure gen-
tium sese prohibuerit; postremo de omnibus prohrint
rebus legatos Romam brevi missurum.» Ita utri-
que digrediuntur, Adherbalis adpellandi copia
non fuit.

23. Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus
est, neque propter loci naturam Cirtam armis ex-
pugnare potest, vallo atque fossa mœnia circum-
dat, turris extruit easque præsidiis firmat, præterea
dies noctesque aut per vim aut dolis temptare, de- que o.
fensoribus mœnium præmia modo, modo formidi-
nem ostentare, suos hortando ad virtutem arri- erigere
gere, prorsus intentus cuncta parare. Adherbal,
ubi intellegit omnis suas fortunas in extremo

2 *quod roma* e. 5 *accepta ratione* b. 6 *carius esse auct. senatus* te. 11 *quod plura* bet. in p. *d* spl. 12 *ac strenue* t. 12 *suum minus tolerare ini.* l. 15 *eius sceleri* l. 18 *legatos brevi* t. 19 *Adherbali* t. 24 *exstruxit* (t. m. I.) *extruet* (p. m. I.) *extruit* in utroque ex emend. 25 *vim, dolis* b. 26 *premia modo form.* b. 27 *ortando* p. 27 *erigere* te. 29 *omnis*

sitas, hostem infestum, auxili spem nullam, penuria rerum necessariarum bellum trahi non posse,
duo ex his, qui una Cirtam profugerant, duos maxume inpigros delegit, eos multa pollicendo ac miserando casum suum confirmat, uti per hostium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Romam pergerent. Numidæ paucis diebus iussa efficiunt; literæ Adherbalis in Senatu recitatæ, quarum sententia hæc fuit:

24. «Non mea culpa sæpe ad vos oratum mitto, Patres conscripti, sed vis Iugurthæ subigit, quem tanta lubido extinguendi me invasit, ut neque vos neque deos inmortalis in animo habeat, sanguinem meum quam omnia malit. Itaque quintum iam mensem socius et amicus populi Romani armis obsessus teneor, neque mihi
mei o. Micipsæ patris mei beneficia neque vestra decreta auxiliantur, ferro an fame acrius urguear incertus sum. Plura de Iugurtha scribere de-
me o. hortatur me fortuna mea, etiam antea expertus sum, parum fidei miseris esse. Nisi tamen intellego illum supra quam ego sum petere, neque simul amicitiam vestram et regnum meum sperare, utrum gravius existumet, nemini occultum est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum, dein patrio regno me expulit, quæ sane fuerint nostræ iniuriæ, nihil ad vos. Verum nunc vestrum regnum armis tenet, me,
vos o. quem vos imperatorem Numidis posuistis, clau-

fort. suas te. 2 *non trahi* b. 3 *ex is* p. 9 *fuit hac* t. 10 *sæpe vos* v. 12 *me extingendi* t. *me extinguendi* e. *ext. me* bpl. 15 *iam quintum* t. 17 *patris benef.* v. 19 *incertum est* v. 19 *dehort. me* pbvlet. 20 *ante* l. 22 *illum* o. t. 26 *frat. meum hiemp.* t. 26 *dein patrio* yt. *deinde* cett. 27 *sana* p. 29 *clausum tenet*; *atque obs.* t.

sum obsidet, legatorum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid relicum nisi vis vestra, quo moveri possit? Nam ego quidem vellem, et hæc quæ scribo, et illa quæ antea in Senatu questus sum, vana forent potius quam miseria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eo natus sum, ut Iugurthæ scelerum ostentui essem, non iam mortem neque ærumnas, tantummodo inimici imperium et cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod vestrum est, uti lubet, consulite, me ex manibus inpiis eripite per maiestatem imperi per amicitiæ fidem, si ulla apud vos memoria remanet avi mei Masinissæ.»

25. His literis recitatis fuere, qui exercitum in Africam mittendum censerent, et quam primum Adherbali subveniundum; de Iugurtha interim uti consuleretur, quoniam legatis non paruisset. Sed ab isdem illis regis fautoribus summa ope enisum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in plerisque negotiis solet, privata gratia devictum. Legantur tamen in Africam maiores natu, nobiles, amplis honoribus usi; in quis fuit M. Scaurus, de quo supra memoravimus, consularis et tum in Senatu princeps. Hi, quod res in invidia erat, simul et ab Numidis obsecrati, triduo navim

illa o.
remanet o.
non par. leg.
illis o.
tale o.
usi o.
fuit o.
senati
in invid. res
simul o.

2 *quid est reliquum* tel. *est relicum* v. *reliq. est* b. 3 *quo moveri* lt. sed in t. *qua* spl. *a quo* ep. sed in p. *a* pn. et *a* spl. *vestra vis commoveri* v. 4 *et hæc* (spl. *illa*) t. 5 *quæstus* p. 7 *ostentui* (spl. *ta*) t. 8 *erupnas* b. 9 *cruciatum* v. 10 *evadere deprecor* l. 11 *ex manibus* pet. *me man.* bv. 19 *non par. leg.* l. *faut. regis* l. *hisdem* b. *eisdem* t. 20 *nisum* e. *enisum est* bt. 22 *devict. est* t. 24 *usi* o. e. in t. spl. 25 *senatus pr.* (spl. *in senatu*) t. *senat. pr.* e. *senatus* (in spl.) p. 26 *ei quod* l. 27 *simul* et. *et* pn. p. in t. *simul* spl. *a Num.* e.

escend. ascendere, dein brevi Uticam adpulsi literas ad Iugurtham mittunt, quam ocissume ad provinciam accedat, seque ad eum ab senatu missos. Ille ubi accepit, homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum suum venisse, primo conmotus, metu atque lubidine divorsus agitabatur. Timebat senati [ni-leg.] iram Senatus, ni paruisset legatis, porro animus rapiebat cupidine cæcus ad inceptum scelus rapiebatur. Vicit tamen in avido ingenio pravum consilium. Igitur exercitu circumdato summa vi Cirtam inrumpere nititur, maxume sperans, diducta manu hostium aut vi aut dolis sese casum victoriæ inventurum. Quod ubi secus procedit neuti que, quod intenderat, efficere potest, ut prius quam legatos conveniret, Adherbalis potiretur; ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. Ac tametsi Senati verbis grām.grav. ab o. ves minæ nunciabantur, quod ab oppugnatione non desisteret, multa tamen oratione consumpta legati frustra discessere.

26. Ea postquam Cirtæ audita sunt, Italici, quorum virtute mœnia defensabantur, confisi deditione facta propter magnitudinem populi Romani inviolatos sese fore, Adherbali suadent, uti seque et oppidum Iugurthæ tradat, tantum ab eo vitam paciscatur, de ceteris Senatui curæ fore. At ille, tametsi omnia potiora fide Iugurtamen o. thæ rebatur, tamen quia penes eosdem, si ad-

6 *primum* t. 8 *ir. senatus* (spl. *senatorum*) t. 9 *rapiebatur* bp. *rapiebat* let. sed in e. lineola adpicta. 10 *in* o. t. 11 *exercito* l. 12 *diducta* t. *conducta* (*di* spl.) e. *ducta* bpl. 15 *potest* (spl. *poterat*) t. 19 *senati* e. *senatus* bplt. 25 *multitudinem* t. 28 *cura esse* t. 29 *fidei* p.

vorsaretur, cogendi potestas erat, ita, uti censuerant Italici, deditionem facit. Iugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat, deinde omnis puberes Numidas atque negotiatores promiscue, uti quisque armatus obvius fuerat, interficit.

dein. et neg. armatis fuerat o. interfecit

27. Quod postquam Romæ cognitum est, et res in Senatu agitari cœpta, idem illi ministri regis interpellando ac sæpe gratia, interdum iurgiis trahendo tempus, atrocitatem facti leniebant. Ac ni G. Memmius, tribunus plebis designatus, vir acer et infestus potentiæ nobilitatis, populum Romanum edocuisset, id agi, ut per paucos factiosos Iugurthæ scelus condonaretur, profecto omnis invidia prolatandis consultationibus dilapsa foret. Tanta vis gratiæ atque pecuniæ regis erat. Sed ubi Senatus delicti conscientia populum timet, lege Sempronia provinciæ futuris Consulibus Numidia atque Italia decretæ, Consules declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius; Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit; deinde exercitus, qui in Africam portaretur, scribitur, stipendium aliaque, quæ bello usui forent, decernuntur.

est o. uti erat erat o. delarantur que o.

28. At Iugurtha, contra spem nuncio accepto, quippe cui Romæ omnia venum ire in

2 *ital. censuerant* e. 2 *facit* bpl. *fecit* et. 5 *armatus* blt. in p *u* spl. *armatis* e. in t spl. *ob. f. arm.* t. 6 *interfecit* etl. 8 *cæpit* (t. m. II.) *illi idem* t. 10 *iurgis* e. 11 *laniebant* (*e* spl.) b. 11 *Menmius* bp. 12 *pl. legatus des.* p. 13 *edoceret* (spl. *uisset*) t. 15 *protelandis* irs. t. (*prolatandis* spl.) 20 *decreta et cons.* (*sunt* spl.) t. 20 *P. Scipio nasica L. purnio Numidia* (*bestia cal.* spl.) e. cett. omissis. 21 *L. bestia calpurnio* p. 22 *obv. italia* t. 24 *atque alia* b. *alia queq.* e. 27 *venum iri* b. in tp. spl. *venire* pelt.

duo animo hæserat, filium et cum eo duos familiaris ad Senatum legatos mittit, hisque ut illis, præcepit quos Hiempsale interfecto miserat, præcipit, omnis mortalis pecunia adgrediantur. Qui postquam Romam adventabant, Senatus a Bestia est o. consultus est, placeretne legatos Iugurthæ recipi iique mœnibus; hique decrevere, nisi regnum ipsumque [proxumis] deditum venissent, uti in diebus proxumis decem Italia decederent. Consul Numidis ex Senati decreto nunciari iubet, ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius, parato exercitu, legat sibi homines nobilis, factiosos, quorum auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat, in quis fuit Scaurus, quoius de natura et habitu supra memoravimus. Nam in Consule nostro multæ bonæque artes animi et corporis erant, quas omnis avaritia præpediebat; patiens laborum, acri ingenio, satis providens, belli haud ignarus, firmissumus contra pericula et insidias. Sed legiones per Italiam Rhegium atque inde Siciliam, porro ex Sicilia in Africam transvectæ. Igitur Calpurnius initio, paratis commeatibus, acriter Numidiam que c. ingressus est, multosque mortalis et urbis ali- capit quot pugnando cepit.

29. Sed ubi Iugurtha per legatos pecunia temptare bellique quod administrabat asperitatem ostendere cœpit, animus æger avaritia facile convorsus est. Ceterum socius et administer

1 *inhæserat* b. 2 *iisque uti illis* p. *uti* te. *ut* bl. 3 *pracipit* bp. *pracepit* let. 4 *ut om.* t. 7 *hiique decr.* bp. 9 *senatus decr.* bet. *et sen.* e. 10 *illi inf. reb. ita dom. reversi sunt* t. 13 *auctoritas* pe. (spl. *te*) 14 *M. scaurus* b. 21 *regium* et in p. *h* spl. 21 *ex silicia* p. 22 *transv. sunt* t. in e. *sunt* spl. 23 *inicio. acriter calp. partitis com.* b. 25 *cæpit* e.

omnium consiliorum adsumitur Scaurus, qui tametsi a principio, plerisque ex factione eius conruptis, acerrume regem inpugnaverat, tamen magnitudine pecuniæ a bono honestoque in pravum abstractus est. Sed Iugurtha primum tantummodo belli moram redimebat, existumans, sese aliquid interim Romæ pretio aut gratia effecturum; postea vero quam participem negoti Scaurum accepit, in maxumam spem adductus acceperat recuperandæ pacis, statuit cum eis de omnibus pactionibus præsens agere. Ceterum interea fidei causa mittitur a Consule Sextius Quæstor in oppidum Iugurthæ Vaccam; quoius rei species Vagam erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat, quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur rex, uti constituerat, in castra venit, ac pauca præsenti consilio locutus de invidia facti sui atque uti in deditionem sui o. in ded. uti acciperetur, reliqua cum Bestia et Scauro secreta transigit, dein postero die, quasi per saturam sententiis exquisitis, in deditionem accipitur. Sed exq. sent. uti pro consilio imperatum erat, elephanti erat o. triginta, pecus atque equi multi, cum parvo argenti pondere Quæstori traduntur. Calpurnius Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. In Numidia et exercitu nostro pax agitabatur.

30. Postquam res in Africa gestas quoque modo actæ forent fama divolgavit, Romæ per

5 *primo* pet. *primum* bl. 7 *se aliquid* et. 9 *acceperat* et. 9 *add.* *spem* l. 10 *cum eis* b. in t. spl. *cum his* t. (m. I.) *cum eo* (*is* spl.) p. 13 *vagam* (*c* spl.) pe. 17 *consilio* (*c* spl.) t. 18 *sui facti* l. 20 *secreto* p. 20 *transegit* te. *per scaurum* (spl. *satiram*) t. *per satyram* (spl. *scaurum*) e. 23 *paruo* (spl. *non* b. m. II.) 25 *in Num. ab ex.* t. 26 *agebatur* spl. *agitabatur* p. in b. spl. *habebatur.* 27 *africam* p. 27 *quoquomodo* (spl. *et quomodo*) t. 28 *per omnes locos* (spl. *ia — a*) t.

omnis locos et conventus de facto Consulis agi-
soll. tari, apud plebem gravis invidia, Patres solli-
erant o, citi erant; probarentne tantum flagitium an de-
cretum Consulis subvorterent, parum constabat.
Ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor
que c. et socius Bestiæ ferebatur, a vero bonoque in-
pediebat. At G. Memmius, quoius de libertate
ingeni et odio potentiæ nobilitatis supra dixi-
mus, inter dubitationem et moras Senatus con-
cionibus populum ad vindicandum hortari, mo-
nere, ne rem publicam, ne libertatem suam
et o. desererent, multa superba et crudelia facinora
nobilitatis ostendere; prorsus intentus omni
modo plebis animum accendebat. Sed quoniam
Romæo. ea tempestate Romæ Memmi facundia clara pol-
lensque fuit, decere existumavi, unam ex tam
eius o. multis orationem eius perscribere, ac potissu-
eadic.o. mum ea dicam, quæ in concione post reditum
Bestiæ huiuscemodi verbis disseruit.

me o. 31. »Multa me dehortantur a vobis, Qui-
rites, ni studium rei publicæ omnia superet,
opes factionis, vestra patientia, ius nullum; ac
maxume quod innocentiæ plus periculi quam
honoris est. Nam illa quidem piget dicere, his
annis quindecim quam ludibrio fueritis superbiæ
paucorum, quam fœde quamque inulti perierint
vestri defensores, ut vobis animus ab ignavia
atque socordia conruptus sit, qui ne nunc qui-

3 *probarentne tant. fl. patres sollic. erant an* e. 5 *auctor* (spl. *actor*) t. 10 *monere pop. rom. ne rem p.* te. *monere remp. ne.* p. *monere ne lib.* l. *mouere P. R. ne lib.* b. 12 *atque crudelia* t. 15 *Menmii* b. *Memmi ex tam multis eius oratt. proscribere* bt. 18 *ea — qua* el. *eam — quam* bt. *ea — qua* (sed lineolæ spl.) p. 19 *diseruit* p. 20 *dehortatur me* b. 26 *quoque multi* b. 26 *perirent* t.

dem, obnoxiis inimicis, exsurgitis, atque etiam nunc timetis eos, quibus decet terrori esse. Sed quamquam hæc talia sunt, tamen obviam ire factionis potentiæ animus subigit; certe ego libertatem, quæ mihi a parente meo tradita est, experiar, verum id frustra an ob rem faciam, in vestra manu situm est, Quirites. Neque ego vos hortor, quod sæpe maiores vestri fecere, uti contra iniurias armati eatis. Nihil vi, nihil secessione opus est: necesse est, suomet ipsi more præcipites eant. Occiso Tiberio Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebem Romanam quæstiones habitæ sunt. Post G. Gracchi et M. Fulvi cædem item vestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt; utriusque cladis non lex verum lubido eorum finem fecit. Sed sane fuerit regni paratio plebi sua restituere; quicquid sine sanguine civium ulcisci nequitur, iure factum sit. Superioribus annis taciti indignabamini, ærarium expilari, reges et populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere, penes eosdem et summam gloriam et maxumas divitias esse, tamen hæc talia facinora inpune suscepisse, parum habuere. Itaque postremo leges, maiestas vestra, divina et humana omnia hostibus tradita sunt. Neque eos, qui ea fecere, pudet aut pœnitet, sed incedunt per ora vestra magnifici, sacerdotia et consulatus, pars trium-

eos o. — meo o. — est o. — vos o. — opus: nec. — multi v. ord. — mortales o. — ea o. — mgnfice

1 *obnoxii* elt. 1 *surgitis* b. 2 *vos decet* l. 3 *talia hec sint* t. *hec talia sint* e. 3 *ire obviam* bt. 4 *potentia factionis* v. 8 *nri* b. 9 *uti* tel. 9 *nil vi nil* t. 10 *suimet ipsi* b. 11 *gracco* b. 12 *qui regnum* b. 12 *aiebat* (*n* spl.) b. 13 *quast. abdita* p. 14 *fulvi* v. (b. m. I.) 14 *vestri item ordinis* l. 15 *mortales in carcere* o. e. 15 *sunt ii* vp. 20 *expilavit* (p. m. I.) *ri* spl.

ea o. phos suos ostentantes, perinde quasi ea honori non prædæ habeant. Servi ære parati iniusta imp.ini. imperia dominorum non perferunt, vos, Quiri- in o. tes, in imperio nati, æquo animo servitutem hi toleratis. At qui sunt ii qui rem publicam occupavere? homines sceleratissumi, cruentis manibus, inmani avaritia, nocentissumi idemque su- quis perbissumi, quibus fides, decus, pietas, postremo honesta atque inhonesta omnia quæstui sunt. Pars eorum occidisse tribunos plebis, alii quæstiones iniustas, plerique cædem in vos fecisse, pro munimento habent. Ita quam quisque pessume fecit, tam maxume tutus est, metum a scelere suo ad ignaviam vestram transtulere; quos omnis eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere in unum coegit; sed hæc inter bonos am. est amicitia, inter malos factio est. Quod si tam est o. vos o. vos libertatis curam haberetis, quam illi ad dominationem accensi sunt, profecto neque res publica, sicuti nunc, vastaretur, et beneficia vestra penes optumos, non audacissumos, forent. Maiores vestri, parandi iuris et maiestatis constituendæ gratia, bis per secessionem armati Aventinum occupavere, vos pro libertate, quam non ab illis accepistis, nonne summa ope nitemini? quod atque eo vehementius, quo maius dedecus est, parta amittere quam omnino non paravisse. Dicet aliquis, quid igitur censes? vindicandum in eos, qui hosti prodidere rem publicam, non

1 *proinde* e. 1 *honores non prædas haberent* v. 2 *servi re parati* p. 3 *Quirites* o. v. 7 *et idem* l. 12 *monimento* e. 12 *itaque quam* v. 13 *tam tutus est* e. 14 *transtulere vestram* t. 15 *idem cup.* v. 17 *quod si vos tantam* (spl. *tam*) t. *curam libertatis* v. 25 *nitimini* (*e* spl.) e. 26 *quo magis* te. 27 *omittere* te. 28 *dicit* e. 28 *quid igitur? censet?*

manu neque vi, quod magis vos fecisse quam illis accidisse indignum est, verum quæstionibus et indicio ipsius Iugurthæ, qui si deditiçius est, profecto iussis vestris obœdiens erit, sin ea contemnit, scilicet existumabitis, qualis illa pax aut deditio sit, ex qua ad Iugurtham scelerum inpunitas, ad paucos potentis maxumæ divitiæ, in rem publicam damna atque dedecora pervenerint. Nisi forte nondum etiam vos dominationis eorum satietas tenet, et illa quam hæc tempora magis placent, quom regna, provinciæ, leges, iura, iudicia, bella atque paces, postremo divina et humana omnia penes paucos erant; vos autem, hoc est populus Romanus, invicti ab hostibus, imperatores omnium gentium, satis habebatis animam retinere; nam servitutem quidem quis vestrum recusare audebat? Atque ego, tametsi viro flagitiosissumum existumo inpune iniuriam accepisse, tamen vos hominibus sceleratissumis ignoscere, quoniam cives sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nam et illis, quantum inportunitatis habent, parum est inpune male fecisse, nisi deinde faciundi licentia eripitur, et vobis æterna sollicitudo remanebit, quom intellegetis aut serviundum esse aut per manus libertatem retinendam. Nam fidei quidem aut concordiæ quæ spes est? Dominari illi

vos o. est o. sit o. atque o. atque o. nisi est o.

(*s* spl.) p. 1 *vobis fecisse* vp. sed in p. *bi* pn. 3 *quod si* (spl. *qui*) t. 3 *deticius* l. 4 *iussis nris* bt. 4 *obædiens* pe. 8 *in remp.* (spl. *ad*) p. 14 *populi romani* b. 16 *serv. quis* (media †.) t. 17 *audebat recusare* t. 18 *virum* teb. *viro* l. *viros flagitiosissumos* (*u* cum lineola spl.) p. 19 *iniur. impune* t. 21 *nisi mis.* te. 22 *qui tantum* p. 24 *eripiatur* l. (in t. *a* spl.) in e †. 25 *alterna* b.

volunt, vos liberi esse, facere illi iniurias, vos prohibere, postremo sociis vestris veluti hostibus, hostibus pro sociis utuntur. Potestne in tam divorsis mentibus pax aut amicitia esse? vos o. Quare moneo hortorque vos, ne tantum scelus inpunitum obmittatis. Non peculatus ærari factus est, neque per vim sociis ereptæ pecuniæ, sunt o. quæ quamquam gravia sunt, tamen consuetudine iam pro nihilo habentur. Hosti acerrumo prodita Senatus auctoritas, proditum imperium vestrum, domi militiæque res publica venalis ni v. fuit. Quæ nisi quæsita erunt, nisi vindicatum erit o. in noxios, quid erit relicum, nisi ut illis, qui ea fecere, obœdientes vivamus? Nam inpune quælibet facere, id est regem esse. Neque ego vos o. vos, Quirites, hortor, ut malitis civis vestros perperam quam recte fecisse, sed ne ignoscendo malis bonos perditum eatis. Ad hoc in re publica multo præstat benefici quam malefici inmemorem esse; bonus tantummodo segnior fit, ubi neglegas, at malus inprobior. Ad hoc si iniuriæ non sint, haud sæpe auxili egeas.»

32. Hæc atque alia huiuscemodi sæpe dicundo, Memmius populo persuadet, uti L. Cassius, qui tum Prætor erat, ad Iugurtham mitteretur eumque o. eumque interposita fide publica Romam duceret; quo facilius indicio regis, Scauri et relicuorum, quos pecuniæ captæ accersebant,

2 *sociis nris* bt. 2 *veluti hostibus pro sociis* bpet. (in t. ˌalterum˺ *hostibus* spl.) 3 *postremo* e. 5 *et hortor* t. 6 *obmitt.* p. *amitt.* v. 6 *ærari* v. 12 *vindicatur* v. 13 *relicum* v. 14 *obædientes* pe. 16 *iam malitis* (*iam* pn.) p. 16 *civibus vestris* t. ex correct. 20 *memorem* let. (in t. *in* spl.) 21 *aut malus* e. 23 *indicendo* blet. *dicundo* p. 28 *accersebat* e. (bt. m. I.) *arcessebant* pl. (bt. m. II.)

delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti a Bestia exercitui præerant, secuti morem imperatoris sui plurima et flagitiosissuma facinora fecere. Fuere, qui auro conrupti elephantos Iugurthæ traderent; alii perfugas vendere, pars ex pacatis prædas agebant; tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaserat. At Cassius, perlata rogatione a G. Memmio ac perculsa omni nobilitate, ad Iugurtham proficiscitur eique timido et ex conscientia diffidenti rebus suis persuadet, quoniam se populo Romano dedisset, ne vim quam misericordiam eius experiri mallet. Privatim præterea fidem suam interponit, quam ille non minoris quam publicam ducebat; talis ea tempestate fama de Cassio erat.

sui o. — ei tim. — quo se dedid. — eius o. — erat o.

33. Igitur Iugurtha, contra decus regium cultu quam maxume miserabili cum Cassio Romam venit. Ac tametsi in ipso magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat, quæ supra diximus, G. Bæbium tribunum plebis magna mercede parat, quoius inpudentia contra ius et iniurias omnis munitus foret. At G. Memmius, advocata concione, quamquam regi infesta plebes erat, et pars in vincula duci iubebat, pars, ni socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi; dignitati quam iræ magis consulens, sedare motus et

cunc. gess.; C. Bæb. — sui o.

1 *geruntur romæ* e. 3 *multa et fl.* t. 6 *venderent* bplet. *vendere* ex coniectura. 6 *agerent* e. 8 *C. prætor* let. in b. om. in p. *P. R. perl. rog.* 12 *quo* bet. *quoniam* lp. 12 *dedisset* bplet. *dedidisset* in nullo cod. 13 *privato* t. 22 *supra narravimus* t. 22 *bebium* te. 26 *plebs* t. 27 *nisi* bt. in e spl. 28 *malorum* e.

eorum o. animos eorum mollire, postremo confirmare, fidem publicam per sese inviolatam fore. Post, ubi silentium cœpit, producto Iugurtha, verba facit; Romæ Numidiæque facinora eius memorat, scelera in patrem fratresque ostendit, qui-
ea o. bus iuvantibus quibusque ministris ea egerit, quamquam intellegat populus Romanus, tamen
vera aperiret velle manifesta magis ex illo habere; si verum aperiat, in fide et clementia populi Romani magnam spem illi sitam, sin reticeat, non
fore sese sociis saluti fore, sed se suasque spes conrupturum.

dein 34. Deinde, ubi Memmius dicundi finem fecit, et Iugurtha respondere iussus est, G. Bæbius, tribunus plebis, quem pecunia conruptum supra diximus, regem tacere iubet, ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat, vehementer accensa, terrebat eum clamore, voltu, sæpe inpetu atque aliis omnibus, quæ ira fieri amat, vicit tamen inpudentia. Ita populus ludibrio
discessit habitus ex concione discedit: Iugurthæ Bestiæque et ceteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augescunt.

ea er. t. 35. Erat ea tempestate Romæ Numida quidam, nomine Massiva, Gulussæ filius, Masinissæ nepos; qui, quia in dissensione regum Iugurthæ advorsus fuerat, dedita Cirta et Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Sp. Albinus, qui proxumo anno post Bestiam cum Q. Minucio Rufo consulatum gerebat,

5 *patre fratresque* p. *fratres patremque* b. 9 *aperiret* te. 21 *discessit* t. 24 *ea erat temp.* e. *ea temp. erat* t. c. signis transponendi. 28 *interempto* t. 30 *cumq.* (*quinto* spl.) *minutio rufu* e. 30 *regebat* b.

persuadet, quoniam ex stirpe Masinissæ sit, Iu-
gurthamque ob scelera invidia cum metu ur- que o.
gueat', regnum Numidiæ ab Senatu petat. Avi-
dus Consul belli gerundi movere quam senes-
cere omnia malebat; ipsi provincia Numidia,
Minucio Macedonia evenerat. Quæ postquam
Massiva agitare cœpit, neque Iugurthæ in ami-
cis satis præsidi est, quod eorum alium con-
scientia, alium mala fama et timor inpediebat,
Bomilcari, proxumo ac maxume fido sibi, im-
perat, pretio, sicuti multa confecerat, insidia-
tores Massivæ paret, ac maxume occulte, sin
id parum procedat, quovis modo Numidam in-
terficiat. Bomilcar mature regis mandata exe-
quitur, et per homines talis negoti artifices
itinera egressusque eius, postremo loca atque
tempora cuncta explorat, deinde, ubi res po-
stulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo nu-
mero, qui ad cædem parati erant, paulo in- erant o.
consultius Massivam adgreditur, illum obtrun-
cat, sed ipse deprehensus, multis hortantibus
et in primis Albino consule, indicium profite-
tur. Fit reus magis ex æquo bonoque quam ex
iure gentium Bomilcar, comes eius, qui Romam
fide publica venerat. At Iugurtha manifestus
tanti sceleris, non prius omisit contra verum
niti quam animum advortit, supra gratiam at-
que pecuniam suam invidiam facti esse. Igitur,
quamquam in priore actione ex amicis quin-

1 *iugurtamque* tel. in b. (m. II.) 2 *urgebat* t. (*urgeat* spl.) 4 *moveri* l. 8 *prasidi* b. alterum *i* spl. m. sec. adpinxit. 9 *male* e. 12 *et maxime* p. *maxime* e. 11 *ut ins.* t. 12 *si id* t. *si in id* e. 19 *erant* o. e. 23 *bonoque reus* t. 27 *animadverterat* t. *animadvertit* bep. sed in p. in media voce aliquid †. 29 *priori* t. (e. m. II)

*

quaginta vades dederat, regno magis quam vadibus consulens, clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, veritus ne reliquos popularis metus invaderet parendi sibi, si de illo supplicium eodem o. sumptum foret. Et ipse paucis diebus eodem ab S. profectus est, iussus a Senatu Italia deçedere. Sed postquam Roma egressus est, fertur, sæpe eo tacitus respiciens, postremo dixisse: «urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit.»

36. Interim Albinus, renovato bello, comque o. meatum, stipendium aliaque, quæ militibus usui forent, maturat in Africam portare; ac statim ipse profectus, uti ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis aut deditione aut quovis modo bellum conficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, et alias deinde alias moræ causas facere, polliceri deditionem, ac deinst.ced. inde metum simulare, cedere instanti et paulo post, ne sui diffiderent, instare; ita belli modo, modo pacis mora Consulem ludificare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum consili regis existumarent, neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum socordia magis quam dolo crederent. Sed postquam, dilapso tempore, comitiorum dies adventabat, Albinus, Aulo fratre in castris pro Prætore relicto, Romam decessit.

37. Ea tempestate Romæ seditionibus tribuniciis atrociter res publica agitabatur. P. Lucullus et L. Annius, tribuni plebis, resisten-

3 *demittit* e. 6 *procedere* spl. t. 8 *tacitus eo* t. 8 *O urbem* r 14 *profectus est* t. 15 *haud ded.* p. *aut* in t. spl. 19 *instanti ced.* l. 20 *desiderent* (spl. *dif.*) t. 21 *at fuere* t. 22 *tunc alb.* b. 27 *discessit* l. 28 *ex tempestate* e. 30 *p. l. lucius* (*ull.* spl.) e.

tibus conlegis, continuare magistratum nitebantur, quæ dissensio totius anni comitia inpediebat. Ea mora in spem adductus Aulus, quem pro Prætore in castris relictum supra diximus, aut conficiundi belli aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiundæ, milites mense Ianuario ex hibernis in expeditionem evocat, magnis [magnis it.] [que] itineribus, hieme aspera, pervenit ad oppidum Suthul, ubi regis thesauri erant. Quod quamquam et sævitia temporis et oportunitate loci neque capi neque obsideri poterat, (nam circum murum, situm in prærupti montis extremo, planities limosa hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen aut simulandi gratia, quo regi formidinem adderet, aut cupidine cæcus ob [cæc. vin.] thesauros oppidi potiundi, vineas agere, aggerem iacere, aliaque, quæ incepto usui forent, [que o.] properare.

38. At Iugurtha, cognita vanitate atque inperitia legati, subdolus eius augere amentiam, [eius o.] missitare supplicantis legatos, ipse quasi vitabundus per saltuosa loca et tramites exercitum ductare. Denique Aulum spe pactionis perpulit, uti relicto Suthule in abditas regiones sese veluti cedentem insequeretur; [ita delicta occultiora fuere]. [ita–fuere. o.] Interea per homines callidos diu [die] noctuque exercitum temptabat, centuriones ducesque turmarum, partim uti transfugerent con- [cor-

3 *adductus albinus* e. 4 *quem pratorem* (*pro* spl.) t. *quem pr. in* e. 5 *ut a conf.* e. 6 *mensa* p. 7 *magnis* (*que* o.) e. in t *que* spl. 13 *ne planicies* p. (*ne* pn) 13 *aquis* (*e* pn.) p. 17 *aliaque inc.* (*qua* spl.) t. 18 *præparare* t. 20 *subdolus* pel. *subdole* bt. in p. *e* spl. 23 *albinum* pe. 23 *perpulit* (spl. *perculit*) *spe. pac.* t. *perpelit* p. m. I. (*u* m. II.) 25 *delicto occultiori fuit* p. m. I. (*a – a – ere* m. II. spl.) 26 *diu* p. *die* cett. 28 *partium uti* pe.

rumpere, alii signo dato locum uti desererent; Quæ postquam ex sententia instruit, intempesta nocte de inproviso multitudine Numidarum Auli castra circumvenit. Milites Romani, perculsi tumultu insolito, arma capere alii, alii se abdere, pars territos confirmare, trepidare omnibus locis; vis magna hostium, cælum nocte atque nubibus obscuratum, periculum anceps, postremo fugere an manere tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulo ante conruptos diximus, cohors una Ligurum cum duabus turmis Thracum et paucis gregariis militibus transiere ad regem, et centurio primi pili tertiæ legionis per munitionem, quam uti defenderet acceperat, locum hostibus introeundi dedit, eaque Numidæ cuncti inrupere. Nostri fœda fuga, plerique abiectis armis, proxumum collem occupavere. Nox atque præda castrorum hostis, quo minus victoria uterentur, remorata sunt. Deinde Iugurtha postero die cum Aulo in conloquio verba facit, tametsi ipsum cum exercitu fame et ferro clausum tenet, tamen se memorem humanarum rerum, si secum fœdus faceret, incolumis omnis sub iugum missurum, præterea uti diebus decem Numidia decederet. Quæ quamquam gravia et flagiti plena erant, tamen, quia mortis metu mutabantur, sicuti regi lubuerat, pax convenit.

rump] — ita del. occ. fuere, quæ — tum. perc. in, — dein — et o. — hum. rer. mem. — mutabant.

3 *albini* pel. *l. auli* spl. in p. 5 *tum, p. in. alii c. ar. alii se* te. in t. (*sese* spl.) 6 *et trepidare* t. 7 *magna vis* t. 7 *nubibus atque nocte* te. 10 *erant* p. (*n* pn.) 12 *threcum* (*a* spl.) p. *trachum* b. 13 *transire* t. (*e* spl.) 16 *atque* (spl. *ea*) p. 16 *erupere* b. *eruperit* l. 18 *præmium cast*, p. 19 *victorico* p. 20 *dein* t. 20 *c. albino* ep. (in p. *l. aulo* spl.) 21 *fecit* lt. 22 *et ferro* ebp. *ferroque* lt. 24 *incolomes* te. 25 *decederet* (*n* spl.) t. 27 *minitabantur* l. in t. spl. *metu mortis* t.

39. Sed ubi ea Romæ conperta sunt, metus atque mœror civitatem invasere, pars dolere pro gloria imperi, pars insolita rerum bellicarum timere libertati, Aulo omnes infesti, ac maxume, qui bello sæpe præclari fuerant, quod armatus dedecore potius quam manu salutem quæsiverat. Ob ea Consul Albinus ex delicto fratris invidiam ac deinde periculum timens, Senatum de fœdere consulebat, et tamen interim exercitui supplementum scribere, ab sociis et nomine Latino auxilia accersere, denique omnibus modis festinare. Senatus ita uti par fuerat, decernit, suo atque populi iniussu nullum potuisse fœdus fieri. Consul inpeditus a tribunis plebis, ne, quas paraverat copias, secum portaret, paucis diebus in Africam proficiscitur, nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus, in provincia hiemabat. Postquam eo venit, quamquam persequi Iugurtham et mederi fraternæ invidiæ animo ardebat, cognitis militibus, quos præter fugam, soluto imperio, licentia atque lascivia conruperat, ex copia rerum statuit sibi nihil agitandum.

mod. omnib.
animus
nihil sibi

40. Interim Romæ C. Mamilius Limetanus tribunus plebis rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos, quorum consilio Iugurtha Senati decreta neglegisset, quique ab

interea

2 *dolore* (*e* spl.) p. 3 *rer publ.* (*bell.* spl.) p. 4 *albino* ept. in t. spl. in p. vl. *aulo* spl. 5 *clari* l. 5 *fuerint* e. 7 *quesiverit* tel. in l. hæc verba post *consulebat* scripta: *utrum fœdus quod pepigerat cum iugurtha firmum sicque factum perdurare debuisset necne.* 10 *a sociis* te. 11 *arcessere* te. *accersere* in t. spl. *accersire* (*e* spl.) p. 14 *a tribuno plebis* e. 15 *paraverit* e. 17 *ut conv.* e. *uti ven.* t. 18 *in provinciam* l. 20 *invidia ardebat* e. 23 *agendum* te. 24 *mamillus* bet. in t. *mallius* spl. *q. mamillus* (*graccus* spl.) p. *mamilius* l? 26 *quareret* l. 27 *senati* ep. *senatus* blt. 27 *neglegisset* b. *neglexis.* plet.

eo in legationibus aut imperiis pecunias acce-
pissent, qui elephantos, quique perfugas tradidis-
sent, item, qui de pace aut bello cum hostibus
pactiones fecissent. Huic rogationi partim con-
scii sibi, alii ex partium invidia pericula me-
tuentes, quoniam aperte resistere non poterant,
quin illa et alia talia placere sibi faterentur,
occulte per amicos, ac maxume per homines
nominis Latini et socios Italicos inpedimenta
parabant. Sed plebes incredibile memoratu est,
quam intenta fuerit quantaque vi rogationem
dec.vol. iusserit, [decreverit, voluerit]: magis odio nobi-
litatis, cui mala illa parabantur, quam cura
erat o. rei publicæ; tanta lubido in partibus erat. Igi-
tur ceteris metu perculsis, M. Scaurus, quem
legatum Bestiæ supra docuimus, inter lætitiam
plebis et suorum fugam, trepida etiam tum
mamilia civitate, quom ex Mamili rogatione tres quæ-
sitores rogarentur, effecerat, uti ipse in eo nu-
mero crearetur. Sed quæstio exercita aspere
violenterque ex rumore et lubidine plebis; ut
sæpe nobilitatem, sic ea tempestate plebem ex
secundis rebus insolentia ceperat.

41. Ceterum mos partium popularium et
senati Senatus factionum, ac deinde omnium malarum
est o. artium paucis ante annis Romæ ortus est otio
et ab. atque abundantia earum rerum, quæ prima

2 *quique eleph.* e. 5 *periculum* t. 7 *qui in illa* e. 10 *pleps* t. 11 *quantum intenta* et. 12 *decreverit voluerit* in p. spl. in e. o. in t. *iusserit voluerit* (*quanta decreverit* spl.) 13 *illa* o. t. 16 *supra fuisse* t. *bestia fuisse* ple. in b. *fuisse* spl. 17 *tum etiam* t. 18 *mamilli* bt. sed in t. *ana* spl. *mamilia* pe. *mamiliana* l. 20 *questione* l. in t. *ne* spl. *quesitio* (*i* pn.) p. *exercita* bpel. *tata* spl. t. 23 *cæperat* bt. 24 *partium mos pop.* b. 25 *senatores faction.* ep, sed in p. *us* spl. *senatus* (*torum* spl.) t. 26 *paucis* (*in* spl.) t. 27 *abundantia rerum* t.

mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam populus et Senatus Romanus placide modesteque inter se rem publicam tractabant, neque gloriæ neque dominationis certamen inter civis erat; metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat. Sed ubi illa formido mentibus discessit, scilicet ea, quæ res secundæ sec. res amant, lascivia atque superbia incessere. Ita, quod in advorsis rebus optaverant otium, postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit. Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere, sibi quisque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abstracta sunt, res publica, quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis soluta atque dispersa in multitudine minus poterat; paucorum arbitrio belli domique agitabatur, penes eosdem ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ triumphique erant, populus militia atque inopia urguebatur; prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes aut parvi liberi militum, uti quisque potentiori confinis erat, ut sedibus pellebantur. Ita cum potentia avaritia sine modo modestiaque invadere, polluere et vastare omnia, nihil pensi neque sancti habere, quoad semet ipsa præcipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam [ex nob.]

1 *Kartag.* t. *chartag.* e. 2 *placide inter se modesteque* t. 5 *civ. in bon.* t. 7 *decessit* bl. 7 *secundæ res* l. 10 *acerb. asper.* t. *aptius* (spl. vl. *asperius*) p. *acerbiusque fit* b. *fuere* (spl. *fit*) p. 11 *dign. in dominationem* l. 13 *in duas p. omnia* t. 16 *plebes vi* sed aliquid † e. 18 *respublica agitabatur* l. 24 *itaque cum* (*eos* spl.) t. 27 *quoat* b. 27 *semet ipsam* blet.

iniustæ potentiæ anteponerent, moveri civitas perm. civ. q. disces-sio ter. et dissensio civilis quasi permixtio terræ oriri cœpit.

Graccus 42. Nam postquam Tiberius et G. Gracchus, quorum maiores Punico atque aliis bellis multum rei publicæ addiderant, vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere cœpere, nobilitas noxia atque eo perculsa, modo per socios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos spes societatis a plebe dimoverat, Gracchorum actionibus obviam ierat, et primo Tiberium, dein paucos post annos eadem ingredientem Gaium, Tribunum alterum, alterum Triumvirum coloniis deducundis, necaverant cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et sane Gracchis cupidine victoriæ haud satis moderatus animus fuit. Sed bono vinci satius est quam malo more iniuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas ex lubidine sua usa, multos mortalis ferro aut fuga extinxit, plusque in relicum sibi timoris quam potentiæ addidit. Quæ res plerumque magnas civitatis pessum dedit, dum alteri alteros vincere quovis modo et victos acerbius ulcisci volunt. Sed de studiis partium omnibus et omnis civitatis moribus si singulatim aut pro magnitudine parem disserere, tempus quam res me o. deserat maturius me deseret. Quamobrem ad inceptum redeo.

2 *permixtione* lep. sed in p. *ne* pn. 6 *vendic.* spl. *vin* t. 9 *et nom.* t. 10 *æquites* b. *spe soc.* e. 11 *actionibus* (spl. *vel fact.*) t. *faction.* e. 14 *alterum* o. bet. 15 *necaverant* e. in t. *n* spl. 17 *anim. mod.* t. 17 *satis* (spl. *satius*) t. 19 *suasa* e. 19 *mort. mult.* t. 22 *dabat* (spl. *dedit*) t. 25 *omnibus* te. (in p. spl.) *moris* p. *ibus* spl. 25 *singillatim* te. 26 *dissessere* (*re* spl.) p. 27 *maturius desereret* (*me* — *deserat* spl. t. *me* in p. m. sec. spl.) 27 *incæptum* bl.

43. Post Auli fœdus exercitusque nostri fœdam fugam, Metellus et Silanus Consules designati, provincias inter se partiverant; Metelloque Numidia evenerat, acri viro et quamquam adverso populi partium, fama tamen æquabili et inviolata. Is ubi primum magistratum ingressus est, alia omnia sibi cum conlega ratus, ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exercitui, milites scribere, præsidia undique accersere, arma, tela, equos, et cetera instrumenta militiæ parare, ad hoc commeatum adfatim, denique omnia, quæ in bello vario et multarum rerum egenti usui esse solent. Ceterum ad ea patranda Senatus auctoritate socii nomenque Latinum et reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis civitas summo studio adnitebatur. Itaque ex sententia omnibus rebus paratis conpositisque, in Numidiam proficiscitur, magna spe civium, quom propter artis bonas, tum maxume, quod adversum divitias invictum animum gerebat, et avaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ hostiumque auctæ erant.

Q. M. / M. Sil. / [prov.] / paraverunt / et o. / in o. / et o. / mittere / bon. art. / an. inv.

44. Sed ubi in Africam venit, exercitus ei traditur a Sp. Albino Proconsule iners, inbellis, neque periculi neque laboris patiens, lingua quam manu promptior, prædator ex sociis et ipse præda hostium, sine imperio et modestia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis mo-

Albini

1 *albini* ep. (in p. *auli* spl.) 3 *inter se prov.* t. 5 *adversos* p. (sed *s* pn.) 5 *partium* (spl. *partibus*) t. 9 *milites eligere*, *præsidia scribere undique* t. *eligere scribere* bpl. *eligere* o. e. 17 *ex voto ex sent.* t. 19 *tum* t, 24 *affric.* b. *africcam* p. 25 *a spurio* bpl. *proconsulis* (spl. *proconsule*) t. *proconsul* e. *tr. Sp. Albini* te.

ribus sollicitudinis, quam ex copia militum auxili aut spei bonæ accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam et æstivorum tempus comitiorum mora inminuerat, et expectatione eventi eventus civium animos intentos putabat, non prius bellum adtingere quam maiorum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albinus, Auli fratris exercitusque clade perculsus, postquam decreverat non egredi provincia, quantum temporis æstivorum in imperio fuit, plerumque milites stativis castris habebat, nisi quom odos aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque neque muniebantur ea, neque more militari vigi- — ea o. liæ deducebantur; uti cuique lubebat, ab signis die aberat. Lixæ permixti cum militibus diu noctuque vagabantur, et palantes agros vastare, villas expugnare, pecoris et mancipiorum prædas certantes agere, eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio et aliis talibus, præterea frumentum publice datum vendere, panem in dies mercari; postremo, quæcumque dici aut fingi queunt ignaviæ luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, et alia amplius.

45. Sed in ea difficultate Metellum non minus quam in rebus hostilibus magnum et sapientem virum fuisse conperior; tanta temperantia inter ambitionem sævitiamque moderatum. Namque edicto primum adiumenta ignaviæ sustulisse, ne quisquam in castris panem

2 *spei bonæ* bp. *b. sp.* tel. 7 *labore* (*ra* spl.) p. 10 *æstiv. temp.* t. *tempus æst.* e. 11 *statutos* (*tis* spl.) t. vl. *statutos* in p. spl. *odor* bet. 13 *neque muniebantur ea* cfr. Corn. Fronto Ed. Ang. Mai. Ed. Franc. 1813 p. 317 Leid. g. 15 *cum mil. permixti* t. 22 *queunt* p. 23 *et amplius alia* e. *et alia amplia* t. 28 *primo* t.

aut quem alium coctum cibum venderet; ne lixæ exercitum sequerentur; ne miles gregarius in castris neve in agmine servom aut iumentum haberet; ceteris arte modum statuisse. Præterea transvorsis itineribus cotidie castra movere, iuxta ac si hostes adessent, vallo atque fossa munire, vigilias crebras ponere et eas ipse cum eas o. legatis circumire, item in agmine in primis modo, modo in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur, uti cum signis frequentes incederent, miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quam vindicando exercitum brevi confirmavit.

46. Interea Iugurtha ubi quæ Metellus agebat ex nunciis accepit, simul de innocentia eius certior Romæ factus, diffidere suis rebus ac tum demum veram deditionem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit, qui tantummodo ipsi liberisque vitam peterent, alia omnia dederent populo Romano. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum esse. Itaque lega- esse o. tos alium ab alio divorsos adgreditur, ac paulatim temptando, postquam oportunos sibi co- sibi o. gnovit, multa pollicendo persuadet, uti Iugurtham maxume vivom, sin id parum procedat, necatum sibi traderent, ceterum palam, quæ ex voluntate forent, regi nunciari iubet. Deinde ipse paucis diebus, intento atque infesto exer-

1 *quem* (*libet* spl.) t. 2 *sequerentur* (*in* spl.) t. 4 *habere* e. 4 *statuisse* (*vl. statuit* spl.) t. 6 *vallo fossa* (*fossaque* spl.) t. 7 *ipsas* e. 8 *circuire* te. 10 *ut* el. 12 *magis a del.* t. 20 *dederent romano* t. 21 *ante* e. 24 *alium alio* b. 29 *nuntiari* plb. *nuntiare* te. 30 *cum paucis* b.

citu, in Numidiam procedit, ubi contra belli faciem, tuguria plena hominum, pecora cultoresque [erant o.] in agris erant; ex oppidis et mappalibus præfecti regis obvii procedebant, parati frumentum dare, conmeatum portare, postremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minus, sed pariter ac si hostes adessent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis signa ostentui credere [tentare] et insidiis locum temptari. Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum et sagittariorum delecta manu apud primos erat, in postremo G. Marius legatus cum equitibus curabat, in utrumque latus auxiliarios equites tribunis legionum et præfectis cohortium dispertiverat [uti], ut cum his permixti velites, quocumque [quac.] accederent, equitatus hostium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus tantaque peritia [uti] locorum et militiæ erat, ut absens an præsens, pacem an bellum gerens perniciosior esset, in incerto haberetur.

47. Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine [Vaga] Vacca, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum, ubi et incolere et mercari consueverant Italici generis multi mortales. Huc Consul [gratia si paterent] simul temptandi gratia, et si paterentur, oportunitate [opportunitates] loci, præsidium inposuit; præte-

2 *cultores pecoraque* t. 3 *mappalibus* peb. 3 *obviam* e. 10 *temptari* ex coni. *temptare* omnes libri. 12 *delicta* e. 13 *g.* *magnus* (*ri* spl.) p. 14 *eq. aux.* t. 16 *ut cum iis* e. 19 *abs. vel præs.* te. 21 *in inc.* præp. *in* o. lep. *incertum* (*in incerto* spl.) t. *in* in b. (spl. m. II.) 24 *vaga* (*cc* spl.) p. *vaccha* e. 27 *temptandi simul* t. 28 *oportunitates* blet. *oportunitate* coni. Gruteri; *oportunitatis* p.

rea imperavit frumentum et alia, quæ bello usui forent, conportare, ratus id, quod res monebat, frequentiam negotiatorum et conmeatum iuvaturum exercitum et iam paratis rebus munimento fore. Inter hæc negotia Iugurtha inpensius modo legatos supplices mittere, pacem orare, præter suam liberorumque vitam omnia Metello dedere. Quos item, uti priores, Consul inlectos ad proditionem domum dimittebat, regi pacem quam postulabat neque abnuere neque polliceri, et inter eas moras promissa legatorum expectare.

comportare o. [iuv. ex] etiam

48. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis conposuit, ac se suis artibus temptari animadvortit; quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum asperrumum erat, urbs maxuma alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium temptati, coactus rerum necessitudine statuit armis certare. Igitur explorato hostium itinere, in spem victoriæ adductus ex oportunitate loci, quam maxumas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in divisione possederat, flumen oriens a meridie, nomine Muthul; a quo aberat mons ferme milia [passuum] viginti tractu pari, vastus ab natura et humano cultu. Sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in inmensum pertingens, vestitus oleastro ac murtetis aliisque generibus arborum, quæ humi

quas max. cop. pot.

pertinens

9 *demittebat* (*i* spl.) p. 14 *animum advortit* p. (m. I.) 22 *occultum* (*os* spl.) p. 26 *milia x x pass.* et. in b. *habens* interpositum sed m. II. delevit. *milia x x tractu* p. 28 *sed eo med.* e. 29 *pertinens* p sed *g* ead. man. adpinxit. 30 *murtetis* p. *aliis generibus* t. 30 *humo*

arido atque arenoso gignuntur. Media autem pen. aq. o. planities deserta penuria aquæ, præter flumini propinqua loca; ea consita arbustis, pecore atque cultoribus frequentabantur.

49. Igitur in eo colle, quem transvorso itinere porrectum docuimus, Iugurtha, extenuata suorum acie, consedit, elephantis et parti copiarum pedestrium Bomilcarem præfecit eumque edocet, quæ ageret; ipse propior montem pedites dilectos conl. cum omni equitatu et peditibus delectis suos conlocat, dein singulas turmas et manipulos atque man. circumiens monet atque obtestatur, uti memores seque pristinæ virtutis et victoriæ sese regnumque suum ab Romanorum avaritia defendant; cum his certamen fore, quos antea victos sub iugum miserint, ducem illis non animum mutatum; quæ ab imperatore decuerint, omnia uti suis provisa, locum superiorem, ut prudentes cum inperitis, ne pauciores cum pluribus aut rudes cum bello melioribus manum consererent; proinde parati intentique essent signo dato Romanos invadere, illum diem aut omnis labores et victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia aut honore extulerat, conmonefacere benefici sui et eum ipsum aliis ostentare, postremo, pro quoiusque ingenio, pollicendo, minitando, obtestando, alium alio modo excitare, quom inte-

arida atque arenosa t. 2 *panuria* p. 6 *pdocuimus* p. 7 *suorum* b. irs. *acie* spl. 7 *consedit* vl. *in* et (*montem* spl.) b. 7 *elepantis* p. *parte* (spl. *i*) p. 10 *et pedibus delectis* p. 15 *cum is* p. *c. iis* l. 24 *arupnarum* b. 27 *alii ostentare* p. *postremo cuiusque* bpet.

rim Metellus, ignarus hostium, monte degrediens cum exercitu conspicitur, primo dubius, quidnam insolita facies ostenderet, (nam inter virgulta equi Numidæque consederant, neque plane occultati humilitate arborum, et tamen incerti, quidnam esset, cum natura loci tum dolo ipsi atque signa militaria obscurati); dein, brevi cognitis insidiis, paulisper agmen constituit; ibi commutatis ordinibus, in dextero latere, quod proxumum hostis erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit, inter manipulos funditores et sagittarios dispertit, equitatum omnem in cornibus locat, ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem sicuti instruxerat, transvorsis principiis in planum deducit.

digred.
occultari
constitit
omnem o.

50. Sed ubi Numidas quietos neque colle degredi animadvortit, veritus ex anni tempore et inopia aquæ, ne siti conficeretur exercitus, Rutilium legatum cum expeditis cohortibus et parte equitum præmisit ad flumen, uti locum castris ante caperet, existumans hostis crebro impetu et transvorsis præliis iter suum remoraturos, et quoniam armis diffiderent, lassitudinem et sitim militum temptaturos. Deinde ipse pro re atque loco, sicuti monte descenderat, paulatim procedere, Marium post principia habere, ipse cum sinistræ alæ equitibus esse, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha, ubi extremum agmen Metelli primos suos præ-

dein

1 *digrediens* tb. *degrediens* lp. sed p. *i* spl. *dirigens* (spl. *digrediens*) e. 2 *dubius metellus quid.* t. 3 *virgulta iugurtham equi* e. 5 *quidnam essent incerti* l. 8 *agmen instituit* bl. 9 *dextero* pe. 10 *hostes erant* p. *hostibus* t. 13 *hort. mil.* t. 17 *digredi* te. in p. *i* spl. 21 *antec. castris* t. 28 *Ad iug.* (*t* spl.) p. 29 *prætergressos* petb.

tergressum videt, præsidio quasi duum milium peditum montem occupat, qua Metellus descenderat, ne forte cedentibus adversariis receptui ac post munimento foret; dein repente signo dato hostis invadit. Numidæ alii postremos cædere, pars a sinistra ac dextera temptare, infensi adesse atque instare, omnibus locis Romanorum ordines conturbare, quorum etiam qui firmioribus animis obvii hostibus fuerant, ludificati incerto prælio, ipsi modo eminus sauciabantur, neque contra feriundi aut conserendi manum copia erat; ante iam docti ab Iugurtha turba equites, ubicumque Romanorum turma insequi coeperat, non confertim neque in unum sese recipiebant, sed alius alio quam maxume divorsi. Ita numero priores, si ab persequendo hostis deterrere nequiverant, disiectos ab tergo aut lateribus circumveniebant; sin oportunior fugæ fuerant collis quam campi fuerat, ea vero consueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere; nostros asperitas et insolentia loci retinebat.

51. Ceterum facies totius negoti varia, incerta, fœda atque miserabilis; dispersi a suis pars cedere, alii insequi, neque signa neque ordines observare, ubi quemque periculum ceperat, ibi resistere ac propulsare, arma, tela, equi, atque o. viri, hostes atque cives permixti, nihil consilio neque imperio agi, fors omnia regere. Itaque

2 *mil. mont. oc. ped.* te. 4 *et post* t. 4 *deinde* t. 6 *a dextra ac sinistra* t. *pars sin.* (*a* o.) e. 9 *fuere* e. 12 *docti eq. ab iug.* t. 13 *turba* te. 13 *persequi* (*in* spl.) t. 14 *cœperit* e. *se recip.* te. 17 *disictos* e. *a tergo* te. 19 *campus* t. (m. II.) *fuerant* el. 19 *eo vero* et. *eamvero* p. 20 *fac. equi* t. 27 *hostes cives* et. 28 *frors* p.

multum diei processerat, quom etiam tum eventus die in incerto erat. Denique omnibus labore et æstu languidis, Metellus ubi videt Numidas minus instare, paulatim milites in unum conducit, ordines restituit et cohortis legionarias quattuor advorsum pedites hostium conlocat; eorum magna pars superioribus locis fessa consederat. Simul orare, hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hostis fugientis vincere, neque illis castra esse, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent, in armis omnia sita. Sed ne Iugurtha quidem interea quietus erat; circumire, erat o. hortari, renovare prælium et ipse cum delectis dilectis temptare omnia, subvenire suis, hostibus dubiis instare, quos firmos cognoverat, eminus pugnando retinere.

52. Eo modo inter se duo imperatores, summi viri, certabant, ipsi pares, ceterum opibus disparibus. Nam Metello virtus militum erat, locus advorsus, Iugurthæ alia omnia præter milites oportuna. Denique Romani, ubi intellegunt, neque sibi perfugium esse neque ab hoste copiam pugnandi fieri, (et iam die vesper erat) advorso colle sicuti præceptum fuerat, evadunt. Amisso loco Numidæ fusi fugatique, pauci interiere; plerosque velocitas et regio hostibus ignara tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis et parti copiarum pedestrium præfectum ab Iugurtha supra diximus, ubi eum

2 *erant in incerto* t. 8 *et hortari* bet. 8 *neque pat.* t. 10 *ull. mun.* te. 10 *accedentes* t. 11 *nec iug.* l. in b. *c* spl. 12 *interea quid.* t. *circuire* te. 13 *delictis* e. 14 *dubius* t. 18 *pugnabant* t. 23 *pug. cop.* t. *fieri vesper erat die* t. (*diei* m. II. *et iam* o.) *diei* bl. 26 *pluresque* b. 27 *ignaria* p. (*i* pn.) 28 *partib.* p. (*b* pn.)

*

Rutilius prætergressus est, paulatim suos in æquum locum deducit, ac dum legatus ad flumen, quo præmissus erat, festinans pergit, quietus, uti res postulabat, aciem exornat, neque remittit, quid ubique hostis ageret, explorare. Postquam Rutilium consedisse iam et animo vacuum accepit, simulque ex Iugurthæ prælio clamorem augeri, veritus, ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret, aciem, quam diffidens virtuti militum arcte statuerat, quo hostium itineri obficeret, latius porrigit, eoque modo ad Rutili castra procedit.

53. Romani ex inproviso pulveris vim magnam animadvortunt, nam prospectum ager arbustis consitus prohibebat. Et primo rati humum aridam vento agitari, post ubi æquabilem manere et, sicuti acies movebatur, magis magisque adpropinquare vident, cognita re properantes arma capiunt ac pro castris, sicuti imperabatur, consistunt. Deinde, ubi propius ventum est, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo remorati, dum in elephantis auxilium putant, postquam eos inpeditos ramis arborum atque ita disiectos circumveniri vident, fugam faciunt ac plerique abiectis armis collis aut noctis quæ iam aderat auxilio integri abeunt. Elephanti quattuor capti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani, quamquam itinere atque opere castrorum et prælio fessi lætique erant, tamen, quod Metellus amplius

est o. concurrunt eos d.

1 *Rut. eum* t. 7 *vacuo* (*um* spl.) p. 14 *advertunt* e. in t. *anim.* spl. 17 *sicut* t. 19 *arma prop.* t. 19 *sicut imp.* te. 21 *clamore magno* t. 24 *circumvenire* e. 27 *capti sunt* pb. 28 *numero XXX* e.

opinione morabatur, instructi intentique obviam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi neque remissi patiebatur. Ac primo, obscura nocte, postquam haud procul inter se erant, strepitu, velut hostes, adventare, alteri apud alteros formidinem simul et tumultum facere, et pæne inprudentia admissum facinus miserabile, ni utrimque præmissi equites rem exploravissent. Igitur pro metu repente gaudium exortum, milites alius alium læti adpellant, acta edocent atque audiunt, sua quisque fortia facta ad cælum fert. Quippe res humanæ ita sese ferre habent, in victoria vel ignavis gloriari licet, advorsæ res etiam bonos detractant.

54. Metellus in isdem castris quatriduo moratus, saucios cum cura reficit, meritos in præliis more militiæ donat, universos in concione laudat atque agit gratias, hortatur ad cetera, quæ levia sunt, parem animum gerant, pro victoria satis iam pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim transfugas et alios oportunos, Iugurtha ubi gentium aut quid agitaret, cum paucisne esset, an exercitum ha- cum pauc.— beret, ut sese victus gereret, exploratum misit. gereret o. At ille sese in loca saltuosa et natura munita receperat, ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, sed hebetem infirmumque, agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Id ea gratia eveniebat, quod præter regios equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem se-

6 *alterum* et. (in t. *alteros* spl.) 9 *repente* o. t. 12 *fert* (spl. *tollere*) t. 14 *detrectant* bpet. 15 *isdem* pe. *hisdem* b. *eisdem* t. 15 *quadriduo* ç. 16 *refecit* te. 20 *iam pug. sat.* b. 25 *et mun. recepit nat.* t.

quitur; quo quoiusque animus fert, eo discedunt, neque id flagitium militiæ ducitur; ita se mores habent. Igitur Metellus ubi videt etiam tum regis animum ferocem esse, bellum renovari, quod nisi ex illius lubidine geri non posset, præterea inicum certamen sibi cum hostibus, minore detrimento illos vinci quam suos vincere, statuit non præliis neque in acie, sed alio more bellum gerundum. Itaque in Numidiæ loca opulentissima pergit, agros vastat, multa castella et oppida, temere munita aut sine præsidio, capit inceditque, puberes interfici iubet, alia omnia militum prædam esse. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obsides; frumentum et alia, quæ usui forent, adfatim præbita, ubicumque res postulabat, præsidium inpositum. Quæ negotia multo magis quam prælium male pugnatum ab suis regem terrebant; quippe cui spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur, et qui sua loca defendere nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamen ex copia quod optumum videbatur consilium capit, exercitum plerumque in isdem locis opperiri iubet, ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur, nocturnis et aviis itineribus ignoratus Romanos palantis repente adgreditur, eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit, et Numidæ, priusquam ex castris subveniretur, si-

reg. et. tum an.
esse o.
non o.
iniquum
in o.
interficit, alia præda
[ab suis]
erat o.

3 *etiam regis tum anim.* eb. *etiam tum regis an.* t. *reg. et. tum anim.* p. *anim. regis etiam tum* l. 5 *ex libid. illius* t. 6 *inimicum* bpelt. *inicum* Ven. 2. alii. 6 *sibi cum* (*esse* spl.) t. 9 *in loca numidia* bet. 12 *interficit* blet. *interfici* p. 13 *prad. fore* l. 15 *prab. sunt* t. 18 *cui spes omnis* b. *cuius sp.* pel. *cuius omnis sp.* t. 21 *ex inopia* bplet. *copia* Guelf. 2. 22 *cons. exercitum capit plerumque* t. m. I. *cons. cap. plerosque* m. II. t. 23 *in hisdem* bt. 23 *aperiri* (*o* spl.) p.

cuti iussi erant, in proxumos collis discedunt.

55. Interim Romae gaudium ingens ortum cognitis Metelli rebus, ut seque et exercitum more maiorum gereret, in advorso loco victor tamen virtute fuisset, hostium agro potiretur, Iugurtham magnificum ex Auli socordia spem salutis in solitudine aut fuga coëgisset habere. Itaque Senatus ob ea feliciter acta dis inmortalibus supplicia decernere, civitas trepida antea et sollicita de belli eventu læta agere, fama de Metello præclara esse. Igitur eo intentior ad victoriam niti, omnibus modis festinare, cavere tamen, necubi hosti oportunus fieret, meminisse, post gloriam invidiam sequi. Ita cl. era quo clarior, eo magis anxius erat, neque post erat o. insidias Iugurthæ effuso exercitu prædari; ubi frumento aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præsidium agitabant, exercitus partem ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igni partim magis quam præda ager vastabatur. Duobus locis haud longe inter se castra faciebant, ubi vi opus erat, cuncti aderant; ceterum, quo fuga atque formido latius cresceret, divorsi agebant. crescerent Eo tempore Iugurtha per collis sequi, tempus aut locum pugnæ quærere, qua venturum hostem audierat, pabulum et aquarum fontis, quorum penuria erat, conrumpere, modo se Metello, interdum Mario ostendere, postremos in agmine

3 *ingens gaud.* e. 5 *in adv.* (*ut* spl.) t. 6 *tamen vict. fuis. virtute* t. *invirtute* e. 7 *ex albini* pet. (in p. *vl. auli* spl.) 8 *haut fuga* p. *in* spl. t. 9 *diis inm.* te. 12 *de met. fam. præcl.* l. 16 *clarior erat* bplet. in p. *erat* spl. 16 *magis animosior* (*anxius* spl.) t. 19 *præs. agebant* te. 19 *dicebat u* spl. p. 20 *igni* (*se* spl.) p. 22 *haut* te. *vi* in p. spl. 27 *quarum* e.

temptare ac statim in collis regredi, rursus aliis, post aliis minitari, neque prælium facere, neque otium pati, tantummodo hostem ab incepto retinere.

56. Romanus imperator ubi se dolis fatigari videt neque ab hoste copiam pugnandi fieri, urbem magnam et in ea parte qua sita erat arcem regni, nomine Zamam, statuit obpugnare, ratus id quod negotium poscebat, Iugurtham laborantibus suis auxilio venturum ibique prælium fore. At ille, quæ parabantur a perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit, oppidanos hortatur, mœnia defendant, additis auxilio perfugis, quod genus ex
nequibant copiis regis, quia fallere nequibat, firmissumum
erat o. erat. Præterea pollicetur in tempore semet cum exercitu adfore. Ita compositis rebus in loca quam maxume occulta discedit ac post paulo cognoscit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam missum, quod oppidum primum omnium post malam pugnam ab
dil. rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit et iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit, simul magna voce Siccenses hortatur, uti cohortis ab tergo circumveniant, for-
illis o. tunam illis præclari facinoris casum dare, si id fecerint, postea sese in regno, illos in libertate sine metu ætatem acturos. Ac ni Marius signa inferre atque evadere oppido properavisset, profecto cuncti aut magna pars Siccensium fidem

8 *ab incepto* (*incendio* spl.) t. 8 *arte* (*c* spl.) *regnomine* t(*ni* spl.) p. 8 *obpugnare* t. 18 *discessit* t. 18 *paulo post* t. 24 *simul cum magna* t. 26 *a tergo* t.

mutavissent; tanta mobilitate sese Numidæ agunt. Sed milites Iugurthini paulisper ab rege sustentati, postquam maiore vi hostes urguent, paucis amissis profugi discedunt.

57. Marius ad Zamam pervenit; id oppidum in campo situm, magis opere quam natura munitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis virisque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta mœnia exercitu circumvenit, legatis imperat, ubi quisque curaret, deinde signo dato undique simul clamor ingens oritur; neque ea res Numidas terret, infensi intentique sine tumultu manent, prælium incipitur. Romani, pro ingenio quisque, pars eminus glande aut lapidibus pugnare; alii succedere ac murum modo subfodere, modo scalis adgredi, cupere prælium in manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos saxa volvere, sudes, pila, præterea picem sulphure et tæda mixtam ardentia mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manserant, timor animi satis muniverat, nam plerosque iacula tormentis aut manu emissa volnerabant, parique periculo sed fama inpari boni atque ignavi erant.

nec quidem o.

58. Dum apud Zamam sic certatur, Iugurtha ex inproviso castra hostium cum magna manu invadit, remissis, qui in præsidio erant,

1 *gerunt* p. 2 *a rege* e. 7 *regi egens* (sed *g* †) e. 11 *denique* t. *deinde dato signo undique clamor simul* e. 16 *alii evadere aut murum modo suffodere* e. *alii evadere vel succedere vel murum ascendere ac murum modo suffodere* t. 19 *picem et sulphure tedam mixtam ardenti* t. *sulphur* (*e* spl.) *et tedam* (*m* pn.) *mixtam ardentia* (*a* †) p. 21 *procul qui* t. 22 *munierat* t.

bellum et omnia magis quam prælium expectantibus, portam inrumpit. At nostri, repentino metu perculsi, sibi quisque pro moribus consulunt, alii fugere, alii arma capere, magna pars volnerati aut occisi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta, memores nominis Romani, grege facto locum cepere paulo quam alii editiorem, neque inde maxuma vi depelli quiverunt, sed tela eminus missa remittere, pauci in pluribus minus frustrati, sin Numidæ propius accessissent, ibi vero virtutem ostendere et eos maxuma vi cædere, fundere atque fugare. Interim Metellus quom acerrume rem ab t. gereret, clamorem hostilem a tergo accepit, dein convorso equo animadvortit, fugam ad se vorsum fieri, quæ res indicabat popularis esse. mittit Igitur equitatum omnem ad castra propere misit, ac statim G. Marium cum cohortibus sociorum, eumque lacrumans per amicitiam perque rem publicam obsecrat, ne quam contumeliam remanere in exercitu victore, neve hostis inultos abire sinat; ille brevi mandata efficit. At Iugurtha munimento castrorum inpeditus, quom alii super vallum præcipitarentur, alii in angustiis ipsi sibi properantes obficerent, multis amissis in loca munita sese recepit. Metellus, infecto negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu revortitur.

59. Igitur postero die, prius quam ad obpugnandum egrederetur, equitatum omnem in

1 *prælia* e. 8 *ediciorem* te. 10 *frustrati* el. *frustrari* bpt. *vl. ti* spl. p. 10 *si num.* te. 13 *fugere* (*are* spl.) t. 14 *clamorem vel tumultum* bpet. *et tum.* l. *hostium* t. *veces: vel tumultum*" pro glossa habendæ. 21 *in exercitu victoria ne* t. *ne vel host.* e. 25 *ipsis ibi* p.

ea parte, qua regis adventus erat, pro castris agitare iubet, portas et proxuma loca tribunis dispertit, deinde ipse pergit ad oppidum atque uti superiore die murum adgreditur. Interim uti Iugurtha ex occulto repente nostros invadit; qui in proxumo locati fuerant, paulisper territi perturbantur, reliqui cito subveniunt. Neque diutius Numidæ resistere quivissent, ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent, quibus illi freti, non uti equestri prælio solet, sequi dein cedere, sed advorsis equis concurrere, inplicare ac perturbare aciem, ita expeditis peditibus suis hostis pæne victos dare.

60. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Ubi quisque legatus aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis quam in sese spem habere, pariterque que o. oppidani agere, obpugnare aut parare omnibus locis, avidius alteri alteros sauciare quam semet tegere, clamor permixtus hortatione, lætitia, gemitu, item strepitus armorum ad cælum ferri, tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defensabant, ubi hostes paulum modo pugnam paululum remiserant, intenti prælium equestre prospectabant, eos, uti quæque Iugurthæ res erant, læ- erat tos modo, modo pavidos animadvorteres, ac, sicuti audiri a suis aut cerni possent, monere alii, alii hortari, aut manu significare, aut niti corporibus, et ea huc et illuc quasi vitabundi corp. et huc ill.

6 *perterriti* t. 10 *uti eq.* bet. 11 *adversi sequi* bet. in t. *adversis equis* spl. 15 *aput* e. 18 *in se* e. 23 *utrinque volare tela* t. 24 *paulolum* (*vl. paulum* spl.) t. 26 *res iug.* te. *erat* (spl. *n*) e. 28 *sicubi* (*sic* pn.) p. 29 *significare niti* e.

aut iacientes tela agitare. Quod ubi Mario cognitum est, (nam is in ea parte curabat) consulto lenius agere ac diffidentiam rei simulare, pati Numidas sine tumultu regis prælium visere. Ita illis studio suorum adstrictis, repente magna vi murum adgreditur, et iam scalis egressi milites prope summa ceperant, quom oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Nostri primo resistere, deinde, ubi unæ atque alteræ scalæ conminutæ, qui supersteterant, adflicti sunt, ceteri, quoquo modo potuere, pauci integri, magna pars volneribus confecti abeunt. Denique utrimque prælium nox diremit.

conf. vol.

61. Metellus, postquam videt frustra inceptum neque oppidum capi, neque Iugurtham, nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere, et iam æstatem exactam esse, ab Zama discedit et in his urbibus, quæ ad se defecerant, satisque munitæ loco aut mœnibus erant, præsidia inponit. Ceterum exercitum in provinciam, quæ proxuma Numidiæ, hiemandi gratia conlocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti aut luxuriæ concedit, sed quoniam armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere et eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat et inde vadibus datis clam Massivæ de nece

præsidium

[quæ num.]

3 *differentiam* (*vel diffidentiam* spl.) t. 4 *patiebatur* t. 5 *illi studio* p. 6 *adgressi* l. 7 *cœperant* b. 7 *tum opp.* te. 9 *dein ubi* e. 11 *adflicti erant* (spl. *sunt*) p. *quo quisque modo* l. 13 *conf. vuln.* te. 13 *dein utr.* e. *deinde utr.* lt. 16 *neque* (*atque* spl.) *iug. niti ex insid. aut* (*nec* spl.) e. *niti nisi* bp. *etiam* et 18 *et in is urb.* p. *iis* l. 19 *a se def.* p. 21 *provinciam* pbetl. (in p. *m* † m. II.) 22 *est num.* bpet. 23 *ac lux.* t. 27 *erat* e. 28 *de mass. nece* b.

iudicium fugerat, quod ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pol-
licitationibus adgreditur, ac primo efficit, uti
ad se conloquendi gratia occultus veniat, dein
fide data, si Iugurtham vivom aut necatum
sibi tradidisset, fore, ut illi Senatus inpunitatem sibi o.
et sua omnia concederet, facile Numidæ per-
suadet, cum ingenio infido, tum metuenti, ne,
si pax cum Romanis fieret, ipse per condicio-
nes ad supplicium traderetur.

62. Is ubi primum oportunum fuit, Iugur- fuit o.
tham anxium ac miserantem fortunas suas ac-
cedit, monet atque lacrumans obtestatur, uti
aliquando sibi liberisque et genti Numidarum,
optume merenti, provideat, omnibus præliis
sese victos, agrum vastatum, multos mortalis
captos, occisos, regni opes conminutas esse, aut oc.
satis sæpe iam et virtutem militum, et fortu-
nam temptatam, caveat ne illo cunctante Nu- caveret
midæ sibi consulant. His atque talibus aliis ad
deditionem regis animum inpellit. Mittuntur
ad imperatorem legati qui Iugurtham imperata qui o.
facturum dicerent, ac sine ulla pactione sese dic. o.
regnumque suum in illius fidem tradere. Me-
tellus propere cunctos Senatorii ordinis ex hi-
bernis accersi iubet, eorum et aliorum, quos arcessiri
idoneos ducebat, consilium habet. Ita more atque al.
maiorum ex consili decreto per legatos Iugur-

4 *dein fide* le. 8 *metuenti si p.* te. (in t. *ni* spl.) *nisi* p. sed *ni* †. 12 *suas accepit* p. *accedit* (*n* spl.) b. 15 *merita* plb. *merenti* te. 15 *sese præl. vict.* e. *se vict.* t. (*se* spl.) 18 *sæpe et virt.* e. 24 *traderet* te. 25 *ex ibernis* b. *hibernia* e. 26 *accersi* bte. sed in t. *ri* spl. et in b. *arc.* emend. *accersiri* pl. 26 *eorum et al.* bp. *atque* lte. 28 *ex consilio decreto* et. sed in t. *i* spl.

thæ imperat argenti pondo ducenta milia, ele-
phantos omnis, equorum et armorum aliquan-
tum. Quæ postquam sine mora facta sunt,
iubet omnis perfugas vinctos adduci; eorum
ut magna pars, uti iussum erat, adducti, pauci,
quom primum deditio cœpit, ad regem Bocchum
in Mauretaniam abierant. Igitur Iugurtha, ubi
est o. armis virisque et pecunia spoliatus est, quom ipse
ad imperandum Tisidium vocaretur, rursus cœ-
pit flectere animum suum et ex mala conscien-
tia digna timere. Denique multis diebus per
dubitationem consumptis, quom modo tædio re-
rum advorsarum omnia bello potiora duceret,
interdum secum ipse reputaret, quam gravis
casus in servitium ex regno foret, multis magnis-
que præsidiis nequicquam perditis, de integro
et o. bellum sumit. Et Romæ Senatus de provinciis
consultus Numidiam Metello decreverat.

63. Per idem tempus Uticæ forte G. Mario
suppli-cante per hostias dis supplicanti, magna atque mira-
bilia portendi haruspex dixerat, proinde, quæ
animo agitabat, fretus dis ageret, fortunam
quam sæpissume experiretur, cuncta prospere
eventura. At illum iam antea consulatus ingens
cupido exagitabat, ad quem capiundum, præter
vetustatem familiæ, alia omnia abunde erant,
industria, probitas, militiæ magna scientia,
animus belli ingens, domi modicus, lubidinis

1 *pondo* (*era* spl.) t. 1 *elefantos* pe. 5 *adduci* b. (*t* spl.) 6 *cæpit* (*fieri* spl.) t. 8 *mauretaneam* b. sed *i* spl. et secundo loco *e* emend. *in maur. ad reg. boch.* e. 8 *tum ipse* te. 9 *evoc.* p. 13 *adversar. rer.* e. 13 *pociora* b. 15 *servicium* b. 16 *nequiquam* bp. 20 *diis* bet. 21 *aruspex* te. 22 *diis agere* e. 23 *omnia prospere* et. *prospere etiam* blp. 24 *consolatus* e. 26 *habunde* te. (in t. spl. *vl. oportuna.*)

et divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus et omnem pueritiam Arpini altus, ubi primum ætas militiæ patiens fuit, stipendiis faciundis, non Græca facundia neque urbanis munditiis sese exercuit; ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum militarem a populo petit, plerisque faciem eius ignorantibus, facile notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium post alium sibi peperit, semperque in potestatibus eo modo agitabat, ut
ampliore quam gerebat dignus haberetur. Ta- maiore
men is ad id locorum talis vir (nam postea
ambitione præceps datus est) adpetere non au- petere
debat. Etiam tum alios magistratus plebs, con- plebes
sulatum nobilitas inter se per manus tradebat. Novos nemo tam clarus neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore et quasi pollutus haberetur.

64. Igitur ubi Marius haruspicis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petundi gratia missionem rogat; cui quamquam virtus, gloria atque alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus et superbia, conmune nobilitatis malum. Itaque primum conmotus insolita re mirari eius consilium et quasi per amicitiam monere, ne tam prava inciperet, neu super for-

8 *altus* (spl. *i*) t. 3 *milicia* b. 6 *mundiciis* b. 7 *petit* (spl. *i*) t. 14 *adpetere* b. in t. *consulatum* spl. post *audebat.* in e. verba transposita; *appetebat* (spl. *re*) *non audebat*" scripta post *consulatum* (spl. *u*) *nobilitas inter se.* sed pl. retinent *consulatum* ante *adpetere.* *adpetere* p. 15 *etiam alios* (*tum* spl.) b. 15 *plebes* l. 20 *aruspicis* te. *cum aur.* l. 24 *obtanda* b. 25 *cont. animis* (*u* spl.) p. 27 *mirari primum eius* bpet. 28 *nec tam* t. *neu tam* b.

tunam animum gereret; non omnia omnibus cupiunda esse, debere illi res suas satis placere, postremo caveret id petere a populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquam hæc atque alia o. alia talia dixit, neque animus Marii flectitur, respondit, ubi primum potuisset per negotia publica, facturum sese, quæ peteret. Ac postea sæpius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire; satis mature illum cum filio suo consulatum petiturum. Is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter viginti; quæ res Marium cum pro honore, quem adfectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine atque ira, pessumis consultoribus, grassari, neque facto ullo neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret, milites, quibus in hibernis præerat, laxiore imperio quam antea habere, apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticæ erat, criminose simul et magnifice de bello loqui, dimidia pars si o. exercitus si sibi permitteretur, paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum, ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis et regiæ superbiæ imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris conruperant et animo cupienti nihil satis festinatur.

65. Erat præterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gaudà, Mastanabalis

2 *illi satis suas res* t. *suas res satis* e. *ratis placere* p. 3 *caveret* (*ne* spl.) t. *id appetere* b. 9 *c. consilio suo* e. 15 *crassari* p. (*g* spl.) 15 *facto alio neque* te. 18 *aput* t. 19 *maxima mult.* t. 21 *sibi si* lt. 23 *trahi quod* (*bellum* spl.) t. 25 *firmiora eo* t. *videbatur* p. 26 *corruperat* e. 27 *festinantur* p. 29 *caudà* t. 29 *mastinabilis* t.

filius, Masinissæ nepos, quem Micipsa testamento secundum heredem scripserat, morbis confectus et ob eam causam mente paulum inminuta. Cui Metellus petenti more regum ut sellam iuxta uti poneret, item postea custodiæ causa turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat; honorem, quod eorum modo foret, quos populus Romanus reges adpellavisset, præsidium, quod contumeliosum in eos foret, si equites Romani satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium adgreditur atque hortatur, ut contume- uti liarum imperatori cum suo auxilio pœnas petat; hominem ob morbos animo parum valido secunda oratione extollit: illum regem, ingentem virum, Masinissæ nepotem esse; si Iugurtha captus aut occisus foret, imperium Numidiæ sine mora foret o. habiturum; id adeo mature posse evenire, si ipse consul ad id bellum missus foret. Itaque et illum et equites Romanos, milites et negotiatores alios ipse, plerosque pacis spes inpellit, sp. pac. uti Romam ad suos necessarios aspere in Metellum de bello scribant, Marium imperatorem poscant. Sic illi a multis mortalibus honestissuma subfragatione consulatus petebatur, simul ea tempestate plebes, nobilitate fusa per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere.

66. Interim Iugurtha postquam omissa deditione bellum incipit, cum magna cura parare

1 *manisistæ* e. 2 *scribserat* b. 2 *morbo* t. 3 *paululum* b. 6 *equitatum* t. 6 *honorem eo quod* t. 10 *satelliti* lt. 10 *marius aggreditur* e. 12 *contumeliarum in imperatorem* t. *imperator* e. *imperatori* bpl. 13 *parum valido animo* e. 14 *virum esse* te. 15 *si vi iug.* b. 16 *itaque imp.* t. 20 *pacis spes* pbt. *pac. spe* le. 25 *plebs* bet. 26 *maniliam* b. 29 *incepit* t.

omnia, festinare, cogere exercitum, civitatis, quæ ab se defecerant, formidine aut ostentando præmia adfectare, conmunire suos locos, arma, alia, quæ tela aliaque, quæ spe pacis amiserat, reficere aut conmercari, servitia Romanorum adlicere; et eos ipsos, qui in præsidiis erant, pecunia temptare, prorsus nihil intactum neque quietum Vag. pati, cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quo Metellus initio, Iugurtha pacificante, præsidium inposuerat, fatigati regis subpliciis neque antea voluntate alienati, principes civitatis inter se coniurant, nam volgus, uti plerumque solet, et maxume Numidarum, ingenio mobili, seditiosum atque discordiosum erat, cupidum novarum rerum, quieti et otio advorsum; dein, in o. conpositis inter se rebus, in diem tertium constituunt, quod is festus celebratusque per omnem Africam ludum et lasciviam magis quam formidinem ostentabat. Sed ubi tempus fuit, centuriones tribunosque militaris et ipsum præfectum oppidi, T. Turpilium Silanum, alius alium domos suas invitant, eos omnis, præter Turpilium, inter epulas obtruncant, postea milites palantis, inermos, quippe in tali die ac sine imperio, adgrediuntur. Idem plebes facit, pars edocti ab nobilitate, alii studio talium rerum incitati, quis acta consiliumque ignorantibus tumultus ipse et res novæ satis placebant.

67. Romani milites, inproviso metu incerti trepidare ad ignarique, quid potissumum facerent, trepidare;

3 *communire* (spl. *vel circummunire*) t. 4 *alia qua* p. 4 *pacis spe* t. 8 *vacenses* b. *vagenses* (spl. *cc*) p. *cometellus* p. 11 *alienati voluntate* e. 24 *inermes* t. 25 *item* (spl. *idem*) t. 26 *plebes* p. *plebs* te. 26 *a nob.* t. 27 *acta et cons.* e. 30 *trepidare; arcem* bpe. *ad arc.* tl.

[ad] arcem oppidi, ubi signa et scuta erant, præsidium hostium, portæ ante clausæ fugam prohibebant; ad hoc mulieres puerique pro tectis ædificiorum saxa et alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri anceps malum, neque a fortissumis infirmissumo generi resisti posse; iuxta boni malique, strenui et inbelles inulti obtruncari. In ea tanta asperitate, sævissumis Numidis et oppido undique clauso, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis intactus profugit; id misericordiane hospitis, an pactione, aut casu ita evenerit, parum conperimus; nisi, quia illi in tanto malo turpis vita integrâ fama potior fuit, inprobus intestabilisque videtur.

arcem — ob runcati — præfectus o. — profug. int. — fam. int. fuit o.

68. Metellus, postquam de rebus Vaccæ actis conperit, paulisper mœstus e conspectu abit, deinde, ubi ira et ægritudo permixta sunt, cum maxuma cura ultum ire iniurias festinat. Legionem, cum qua hiemabat, et quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit; et postera die circiter horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paulo superioribus circumventam. Ibi milites fessos itineris magnitudine et iam ab. uentis omnia docet, oppidum Vaccam non amplius mille passuum abesse, decere illos relicum laborem æquo animo pati, dum pro civibus suis, viris fortissumis atque miserrumis, pœnas ca-

Vagæ — sunt o. — Vagam

1 *ubi erant signa et scuta* e. 2 *porta ante clausa proh.* e. 7 *imbecilles* te. 8 *multi* b. 11 *intactus profugit* bp. *prof. int.* etl. 12 *an casu* let. 13 *quia* (spl. *quod*) t. 16 *vage* (*cc* spl.) p. 17 *ex conspectu* te. *abiit* tl. 20 *gemabat* (*i* spl.) p. 20 *plur. num. equit. pot.* e. 22 *postero* p. 23 *quandam* te. *quendam* p. 26 *vagam* p.

*

Ita perent; præterea prædam benigne ostentat. Sic animis eorum adrectis, equites in primo late, ire, signa pedites quam artissume ire et signa occultare iubet.

Vag. 69. Vaccenses ubi animum advortere, ad se vorsum exercitum pergere, primo, uti erat esse o. res, Metellum esse rati, portas clausere, deinde ubi neque agros vastari et eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, rursum Iugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvii procedunt. Equites peditesque signo dato, alii volgum effusum oppido cædere, alii ad portas festinare, pars turris capere, ira atque prædæ spes amplius quam lassitudo posse. Ita Vaccenses biduum modo ex perfidia lætati, civitas pœn. cuncta magna et opulens cuncta pœnæ aut prædæ fuit. Turpilius, quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus, iussus a Metello causam dicere, postquam sese parum expurgat, condemnatus verberatusque capite pœnas solvit; nam is civis ex Latio erat.

70. Per idem tempus Bomilcar, quoius inpulsu Iugurtha deditionem, quam metu deseruit, inceperat, suspectus regi et ipse eum suspiciens, novas res cupere, ad perniciem eius dolum quærere, die noctuque fatigare animum, denique omnia temptando, socium sibi adiungit Nabdalsam, hocarum minem nobilem, magnis opibus clarum acceptum-

2 *eorum benigne arrectis* e. *arectis* p. 2 *latere* bplet. *late* ex coniect. 5 *animadvertere* l. *animo adv.* t. 6 *uti res erat* l. 9 *equites* o. l. 10 *obviam* e. m. l. 12 *vulgus* t. 14 *spes præda* tl. 16 *opulens* (*te* spl.): t. *pœn. cuncta* e. 20 *condempnatus* te. *condemnatusque* bp. 21 *collatio* be. (in p. *col.* spl.) *Latio* tl. 26 *diu* l. 26 *fatigare denique* e. 28 *acceptabilemque* b.

que popularibus suis, qui plerumque seorsum ab rege exercitum ductare et omnis res exequi solitus erat, quæ Iugurthæ fesso aut maioribus adstricto superaverant; ex quo illi gloria opesque inventæ. Igitur utriusque consilio dies insidiis statuitur, cetera, uti res posceret, ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum profectus, quem inter hiberna Romanorum iussus habebat, ne ager inultis hostibus vastaretur. Is postquam magnitudine facinoris perculsus ad tempus non venit metusque rem inpediebat, Bomilcar simul cupidus incepta patrandi et timore socii anxius, ne omisso vetere consilio novom quæreret, literas ad eum per homines fidelis mittit, in quis mollitiam socordiamque [in quis o.] viri accusare, testari deos, per quos iuravisset, [mollitiem sec.] monere ne præmia Metelli in pestem convorteret; [mon. o. ne conv.] Iugurthæ exitium adesse, ceterum suane an virtute Metelli periret, id modo agitari, proinde reputaret cum animo suo, præmia an cruciatum mallet.

71. Sed quom hæ literæ adlatæ, forte Nabdalsa, exercito corpore fessus, in lecto quiescebat, ubi cognitis Bomilcaris verbis primo cura, deinde, uti ægrum animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator, fidus acceptusque et omnium consiliorum nisi novissumi particeps. Qui postquam adlatas literas audivit et ex consuetudine ratus opera aut [et o.]

4 *ex* o. t. 5 *consiliis* te. 6 *poscebat* (*ret* spl.) t. 7 *placuit par.* t. 9 *habuerat* t. 9 *inultus* (*tis* spl) t. *host. inult.* e. 12 *cupidinibus* (*dus* spl.) t. 13 *socius* (spl. *cii*) t. 13 *veteri* t. 15 *socordiam molliciamque* t. *mollitiem* l. 16 *iurasset* e. 19 *an met. virtute* bt. 22 *altæ* (*l* spl.) p. 24 *ibi* l. 25 *cæpit* p. 26 *negociorum* b. 27 *acceptusque fuit et* t.

introivit ingenio suo opus esse, in tabernaculum introiit, dormiente illo epistolam, super caput in pulvino temere positam, sumit ac perlegit, dein propere cognitis insidiis ad regem pergit. Nabdalsa post paullo paulo post experrectus ubi neque epistolam reper. erat o. repperit et rem omnem, uti acta erat, cognovit, primo indicem persequi conatus, postquam id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit, dicit o. facere o. dicit quæ ipse paravisset facere perfidia clientis sui præventa, lacrumans obtestatur per amicitiam perque sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet.

72. Ad ea rex aliter atque animo gerebat, placide respondit. Bomilcare aliisque multis, quos socios insidiarum cognoverat, interfectis, iram obpresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Iugurthæ dies fuere aut nox ulla quieta fuit, neque loco neque mortali cuiquam aut tempori satis credere, civis que o. hostis [que] iuxta metuere, circumspectare omnia et omni strepitu pavescere, alio atque alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere, interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere; ita formidine quasi vecordia exagitari.

73. Igitur Metellus, ubi de casu Bomilcaris et indicio patefacto ex perfugis cognovit, rursus, tamquam ad integrum bellum, cuncta parat festinatque. Marium, fatigantem de profectio-

1 *introivit* t. 5 *exsperrectus* p. 6 *ex perfugis cogn.* blct. ; *ex servis* (spl. *ex perfugis*) p. glossa haud dubie. 8 *accedit qua* (*dicit* spl.) t. 9 *facere* o. t. 10 *præventa lac.* (*esse* spl.) t. 11 *ante fid.* (*a* spl.) p. 13 *ad hæc* (spl. *ad ea*) t. 16 *oppressit* (*serat* spl.) t. 18 *nox illa* (*u* spl.) t. 19 *civis hostis* 1? 21 *alio atque* o. bpet. 22 *quiescere* e.

ne, simul et invitum et offensum sibi parum idoneum ratus, domum dimittit. Et Romæ plebes, literis, quæ de Metello ac Mario missæ erant, cognitis, volenti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori [fuit,] invidiæ esse, at illi alteri generis humilitas favorem addiderat; ceterum in utroque magis studia partium quam bona aut mala sua moderata. Præterea seditiosi magistratus volgum exagitare, Metellum omnibus concionibus capitis accersere, Mari virtutem in maius celebrare. Denique plebes sic accensa, uti opifices agrestesque omnes, quorum res fidesque in manibus sitæ erant, relictis operibus frequentarent Marium et sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilitate post multas tempestates novo homini consulatus mandatur, et postea populus a Tribuno plebis Manlio Mancino rogatus, quem vellet cum Iugurtha bellum gerere? frequens Marium iussit. Sed Senatus paulo ante Metello decreverat, ea res frustra fuit.

fuit o. arcessere Manilio sed o.

74. Eodem tempore Iugurtha amissis amicis, quorum plerosque ipse necaverat, ceteri formidine pars ad Romanos alii ad regem Bocchum profugerant, quom neque bellum geri

4 *cognoscentes* e. 5 *ante* t. 6 *fuerat* lp. (in p. *vl. fuit* spl.) 8 *maius* e. 9 *moderata sunt* t. 9 *seditioni* (*si* spl.) t. *sediciosi* b. 9 *vulgum* et. m. I. *vulgus* m. II. *volgum* bp. 10 *concionibus habitis* t. 11 *arcessere* bpet. (*reum* in t. spl.) 11 *celebravere* l. 12 *plebs* t. 13 *agrestisque* p. 14 *operibus relictis* t. *frequentabant* t. (*rent* spl.) *frequentarentur* e. 18 *Mantino* t. *C. Manlio* p. *Mancilio* b. *Manlio Mancino* le. 20 *iussit senatus paulo decreverat* e. *sed paulo decreverat senatus* bp. *sed senatus paulo decio decreverat* t. *sed sen. paullo ante Metello Numidiam decreverat* l? 22 *erat* t. 23 *sociis* e.

sine administris posset, et novorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret, varius incertusque agitabat. Neque illi res neque consilium aut quisquam hominum satis placebat; itinera præfectosque in dies mutare, modo advorsum hostis, interdum in solitudines pergere, sæpe in fuga ac post paulo in

spem in armis v. pop. an fide

armis spem habere, dubitare, virtuti an fidei popularium minus crederet; quocumque intenderat, res advorsæ erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati instructique, dein prælium incipitur. Qua in parte

pugnæ

rex pugnæ adfuit, ibi aliquamdiu certatum,

[cet. om. ei. mil.] primo concursu

ceteri eius omnes milites primo congressu pulsi fugatique. Romani signorum et armorum aliquanto numero, hostium paucorum potiti; nam

Numidas— ped. mag.

ferme Numidis in omnibus præliis magis pedes quam arma tuta sunt.

75. Ea fuga Iugurtha inpensius modo rebus suis diffidens cum perfugis et parte equitatus in solitudines, dein Thalam pervenit, in oppi-

et op.

dum magnum atque opulentum, ubi plerique thesauri filiorumque eius multus pueritiæ cul-

sunt o.

tus erat. Quæ postquam Metello conperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque proxumum

1 *amministris geri* e. 1 *posset novorum* (*et* spl.) t. 3 *varius* plt. m. I. *vagus* m. II. *vanus* eb. 3 *agitabat* bpe. *agitabatur* lt. 4 *quisquam hominum omnium* e. *quisq. omnium* tp. *hominum* b. 7 *paulo post* tel. 8 *spem in armis* e. *virtute popularium an fidei* e. (t. m. I.) *virtuti* t. m. II. 11 *se Met.* t. 12 *par. inst. pro temp.* e. 15 *congressu* t. irs. *concursu* m. I. 16 *fugatique* (*sunt* spl.) t. 16 *et aliquanto num.* blet. 17 *potiti paucorum* t. 17 *nam fere numidis* t. (*a* spl.) *numidis* (*vl. as* spl.) b. *numidis* p. *numidas* e. 19 *tuta* ep. *tutata* blt. in p. glossa: *syllepsis per genera: tutor tibi.* 23 *ibi* (spl. *vl. ubi*) t. *ibique* bl. *ubi* p. (m. I. *que* m. II.) 24 *multa pueritia* (spl. *vl. us* et *e* m. II. adpinxit) p. 26 *talem flu-*

in spatio milium quinquaginta, loca arida atque vasta esse cognoverat, tamen spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnis asperitates supervadere ac naturam etiam vincere adgreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis levari iubet, nisi frumento dierum decem, ceterum utris modo et alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quam plurimum potest domiti pecoris, eo inponit vasa quoiusque modi, sed pleraque lignea, conlecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitumis imperat, qui se post regis fugam Metello dederant, quam plurimum quisque aquæ portaret, diem locumque, ubi præsto fuerint, prædicit. Ipse ex flumine, quam proxumam oppido aquam esse supra diximus, iumenta onerat, eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Deinde ubi ad id loci ventum, quo Numidis præceperat, et castra posita munitaque sunt, tanta repente cœlo missa vis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui satis superque foret. Præterea conmeatus spe amplior, quia Numidæ, sicuti plerique in nova deditione, officia intenderant. Ceterum milites religione pluvia magis usi, eaque res multum animis eorum addidit; nam rati sese dis inmortalibus curæ esse. Deinde postero die contra opinionem Iugurthæ ad Thalam perveniunt. Oppidani,

in o. [si-for.] eoque cuiusq. generis sed o. portarent esse o. et—sunt o.

menque p. 1 *et quam vasta* e. 3 *eius oppido* e. *potius* (*t* spl.) t. 5 *levare* t. *iubat* p. 7 *alia aqua* (*vasa* spl.) t. 8 *conquisivit* irs. *vel conquirit* spl. t. 9 *plurimum pecoris* (*posset domiti* spl.) t. 9 *eoque* tbep. sed in p. *que* m. II. spl. 14 *fuerit* btlp. *fuerint* e. 15 *aquam oppido esse* et. *prædiximus* t. 16 *iumenhonera* (*t* spl.) p. 18 *ventum quod* t. (*est vel quo* spl.) *vent. est* l. *quod* plb. 20 *vis aqua missa* t. 20 *satis foret superque* e. 23 *intendebant* t. 23 *religiosa pluvia* e. 25 *rati diis* e.

qui se locorum asperitate munitos crediderant, magna atque insolita re perculsi, nihilo segnius bellum parare, idem nostri facere.

76. Sed rex nihil iam infectum Metello credens, quippe qui omnia, arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipsam ceteris imperitantem industria vicerat, cum liberis et magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit, neque [una d.] postea in ullo loco amplius uno die aut una nocte moratus, simulabat sese negoti gratia properare, ceterum proditionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat; nam talia consilia per otium et ex oportunitate capi. At Metellus, ubi oppidanos prælio intentos, simul oppidum et operibus et loco munitum videt, vallo fossaque mœnia circumvenit. Deinde iu- [iubet o.] bet locis ex copia maxume idoneis vineas agere, [sup. eas o.] [superque eas] aggerem iacere et super aggerem inpositis turribus opus et administros tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare, prorsus ab utrisque nihil relicum fieri. Denique Romani multo ante labore præliisque fatigati, post dies quadraginta quam eo ventum erat, oppido modo potiti, præda omnis ab perfugis conrupta. Ii postquam murum arietibus feriri resque suas adflictas vident, aurum atque argentum et alia, quæ prima ducuntur, domum regiam conportant, ibi vino et epulis onerati, illaque et domum et semet igni conrumpunt, et quas victi

3 *item nostri* p. 4 *iam nihil* t. *nihilam* p. (*i* spl.) 5 *loca* t. 8 *profugit noctu* t. 9 *una die* te. 10 *se gratia negotii* t. 11 *prodicionem* e. 13 *oportunitate captat* p. 13 *ad met.* (*t* spl.) t. 16 *deinde duobus locis* te. *iubet* irs. p. 21 *relic. nil* p. 23 *XXXta quam* e. 25 *Hi* te. 27 *dicuntur* te. (in t. *apud mortales* spl.) 29 *igni comburunt* b.

ab hostibus pœnas metuerant, eas ipsi volentes metuerent pependere.

77. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum venerant orantes, uti præsidium præfectumque eo mitteret; Hamilcarem quemdam, hominem nobilem, factiosum, novis rebus studere, advorsum quem neque imperia magistratuum neque leges valerent; ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, illorum socios fore. Nam Leptitani iam inde a principio belli Iugurthini ad Bestiam consulem et postea Romam miserant, amicitiam societatemque rogatum. Deinde, ubi ea inpetrata, semper boni fidelesque mansere et cuncta a Bestia, Albino Metelloque imperata nave fecerant. Itaque ab imperatore facile, quæ navi petebant, adepti, Emissæ eo cohortes Ligurum quattuor et G. Annius præfectus.

78. Id oppidum ab Sidoniis conditum est, est o. quos accepimus profugos ob discordias civilis, navibus in eos locos venisse, ceterum situm inter duas Syrtis, quibus nomen ex re inditum. Nam duo sunt sinus prope in extrema Africa, inpares magnitudine, pari natura, quorum proxuma terræ præalta sunt, cetera, uti fors tulit, alta alia, alia in tempestate vadosa. Nam alta, al. in ubi mare magnum esse et sævire ventis cœpit, limum arenamque et saxa ingentia fluctus tra-

1 *metuerunt* t. *metuerent* e. 6 *nob. hom.* eb. 7 *adversus* t. 9 *neque id* (*nisi* spl.) t. 10 *et illorum* t. 11 *belli iugurtha* e. 15 *bestia metelloque* e. 16 *gnave* (*vl. nave* spl.) p. *quod* te. 17 *adepti* (*sunt* spl.) *emissa sunt eo* t. 18 *et grannius* t. 19 *sidonis conditum* e. 21 *in eos locos* (*a—a* spl.) t. 22 *indit.* (*est* spl.) t. 24 *pare* (*s* spl.) *nat.* t. 26 *alta alia in* bplet. *alia* ex coni. additum. 27 *cœpit ventis* I.

hunt, *ita* facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtes ab tractu nominatæ. Sy. — nom. o. Eius civitatis lingua modo convorsa connubio Numidarum, leges legum cultusque pleraque Sidonica, quæ eo facilius retinebant, quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos et frequentem Numidiam multi vastique loci erant.

79. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur egregium atque mirabile facinus duorum nos o. Carthaginiensium memorare, eam rem nos locus admonuit. Qua tempestate Carthaginienses pleræque Africæ imperitabant, Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere. Ager in medio arenosus, una specie, neque flumen, neque que o. mons erat, qui finis eorum discerneret; quæ res eos in magno diuturnoque bello inter se habuit. Postquam utrimque legiones item clas- sæpe o. ses sæpe fusæ fugatæque, et alteri alteros aliquantum adtriverant, veriti, ne mox victos victoresque defessos alius adgrederetur, per inducias sponsionem faciunt, uti certo die legati domo proficiscerentur; quo in loco inter se obvii fuissent, is conmunis utriusque populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres missi, quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere, Cyrenenses tardius iere. Id socordiane an casu acciderit, parum cognovi. Ceterum so-

1 *mutantur* t. 3 *medum* p. m. I. 3 *conubio* te. 4 *syd.* p. 7 *multi vastique loci* (*a--a--a* spl.) t. 10 *agr.* p. 11 *cartag.* t. *Kartag.* e. *quartag.* (*c* spl.) p. (idem supra *quohortes*, *loquos*) 11 *nos locus nos mon.* p. sed *ad* spl. (*loc. nos*) te. 12 *pleræque Africa* (*a--a* spl.) e. 16 *finis cerneret* (*eorum dis.* spl.) p. 17 *magno* (*in* spl.) p. 19 *alteros attr.* e. 21 *alii auios adgrederentur* t. *alius aggrederetur defessos* e. 25 *Kartagine* e. ita fere semper. 26 *philenes* bpet. 28 *casu ita accid.* e.

let in illis locis tempestas haud secus atque in mari retinere. Nam ubi per loca æqualia et nuda gignentium ventus coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata ora oculosque inplere solet, ita prospectu inpedito morari iter. Postquam Cyrenenses aliquanto posteriores se vident et ob rem conruptam domi pœnas metuunt, criminari Carthaginienses ante tempus domo digressos, conturbare rem, denique omnia malle quam victi abire. Sed quom Pœni aliam condicionem, tantummodo æquam, peterent, Græci optionem Carthaginiensium faciunt, ut vel illi, quos finis populo suo peterent, ibi vivi obruerentur, vel eadem condicione sese, quem in locum vellent, processuros. Philæni condicione probata seque vitamque suam rei suam o. publicæ condonavere; ita vivi obruti. Carthaginienses in eo loco Philænis fratribus aras consecravere, aliique illis domi honores instituti. Nunc ad rem redeo.

80. Iugurtha postquam amissa Thala nihil satis firmum contra Metellum putat, per magnas solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum incultumque et eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit ac paulatim consuefacit ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi proxumos magnis muneribus et

1 *in loc. illis* t. *haut* te. 3 *cohortus harenam* eb. *exort.* t. *cohortus arenaumo* (*h—h* spl.) p. 5 *impleri* (*e* spl.) p. 7 *se esse vid.* letp. 19 *aliterque* b. 20 *num* (spl. *c*) p. 24 *gens* e. 26 *cogit* (spl. *e*) t. 26 *hac paul.* p. 26 *consuefecit* e. 29 *mag. ingressus muneribus* e.

maioribus promissis ad studium sui perducit, quis adiutoribus regem adgressus inpellit, uti advorsum suscipiat advorsus Romanos bellum incipiat. Id ea gratia facilius proniusque fuit, quod Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, fœdus et amicitiam petitum, quam rem oportunissumam incepto bello pauci inpediverant cæci avaritia, quis omnia honesta atque inhonesta vendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Bocchi Boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud quod Numidas Maurosque levis ducitur, quia singuli pro opibus quisque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habent, sed reges eo amplius. Ita animus multitudine distrahitur, nulla pro socia obtinet, pariter omnes viles sunt.

81. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt; ibi fide data et accepta Iugurtha Bocchi animum oratione accendit, Romanos iniustos, profunda avaritia, conmunis omnium hostis esse, eamdem illos causam belli cum Boccho habere, quam secum et cum aliis gentibus, lubidinem imperitandi, quis omnia regna advorsa sint; tum sese, paulo ante Carthaginiensis, item regem Persen, post, uti quisque opulentissumus videatur, ita Romanis hostem fore. His atque aliis talibus dictis ad Cirtam oppidum iter constituunt, quod ibi Metellus

1 *sui ad stud.* t. *ad stud. suum* e. 2 *impellit aggr. uti adversum* t. *regem impetiit uti adversum* e. 7 *incepto belli* bple. *bello* t. 10 *boccho* e. *bocco* pt. *bocchi* bl. 11 *quod* te. 12 *quisque pro op.* t. 13 *alii denas* t. 14 *distr. anim.* e. 14 *nullam* bpelt. *nulla* med. 9. Ven. m. I. *optinet* e. *obtin. t* (aliq. †) b. 15 *omnia vilescunt* e. 17 *data fide* t. 22 *lubidine imp.* pe. 23 *sint* p. m. I. (*u* spl.) *sunt* belt. 23 *tum sese dixit infensum paulo* t. 24 *persa* b. *persem* p. (*persen* ex emend.) 24 *post ubi* te. 26 *cirtham* te. 27 *constituam* p. *quod ibiq. met.* e. *Q. Met.* blt.

prædam captivosque et inpedimenta locaverat. Ita Iugurtha ratus, aut capta urbe pretium fore, operæ pr. aut si Romanus auxilio suis venisset, prælio sese certaturos. Nam callidus id modo festinabat, Bocchi pacem inminuere, ne moras agitando aliud quam bellum mallet.

82. Imperator postquam de regum societate cognovit, non temere neque, uti sæpe iam victo Iugurtha consueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit, ceterum haud procul ab Cirta castris munitis reges obperitur, melius regis esse o. esse ratus, cognitis Mauris, quoniam is novos hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, provinciam Numidiam Mario datam; nam consulem factum ante acceperat. Quis rebus supra bonum atque iam antea honestum perculsus, neque lacrumas tenere neque moderari linguam, vir egregius in aliis artibus nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in superbiam vortebant, alii bonum ingenium contumelia accensum esse, multi, quod iam parta victoria ex manibus eriperetur; nobis satis cognitum est, illum magis honore Mari quam iniuria sua est o. excruciatum, neque tam anxie laturum fuisse, si adempta provincia alii quam Mario traderetur.

83. Igitur eo dolore inpeditus, et quia stultitiæ videbatur alienam rem periculo suo curare, legatos ad Bocchum mittit, postulatum, succurrere ne sine causa hostis populo Romano fieret, ha-

minus met. (*quint.* spl.) p. 1 *et capt.* e. 2 *operæ* pelt. *operæ* o. b. 3 *dux rom.* bt. *rom. d.* l. *dux* o. e. in p. spl. 5 *mox* bplet. *moras* b. m. II. spl. *moram* t. spl. 10 *fecit* t. 11 *munitis opperitur* t. *regem oper.* e. *oper.* (*p.* spl.) p. 12 *his novus* p. 13 *quomodo* (*c* spl.) p. 15 *mario prov. num. dat.* e. 16 *quibus* e. 16 *aut hon.* blet. (p ?) 18 *in aliis bonis artibus* e. (*bonis* pn) 27 *stultitia* p. 29 *populo Romano* el. *P. R. li–ni* spl. bp. *r. p.* (*i.i.* spl.) t.

eum bere tum magnam copiam societatis amicitiæque coniungendæ, quæ potior bello esset; suis o. quamquam opibus suis confideret, tamen non tamen o. debere incerta pro certis mutare, omne bellum sumi facile, ceterum ægerrume desinere, non in eiusdem potestate initium eius et finem esse, incipere cuivis, etiam ignavo licere, deponi, quum victores velint; proinde sibi regnoque suo o. suo consuleret, neu florentis res suas cum Iugurthæ perditis misceret. Ad ea rex satis placide verba facit, sese pacem cupere, sed Iugurthæ fortunarum misereri, si eadem illi copia fieret, omnia conventura. Rursus imperator contra postulata Bocchi nuncios mittit; ille alia o. probare partim, alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroque missis remissisque nunciis tempus procedere et ex Metelli voluntate bellum intactum trahi.

84. At Marius, ut supra diximus, cupientissuma plebe Consul factus, postquam ei provinciam Numidiam populus iussit, antea iam infestus nobilitati, tum vero multus atque ferox instare, singulos modo, modo universos lædere, dictitare, sese consulatum ex victis illis spolia cepisse, alia præterea magnifica pro se et illis dolentia. Interim, quæ bello opus erant, prima habere, postulare legionibus subplementum, auxilia a populis et regibus sociisque accersere, præterea ex Latio fortissumum quemque, plerosque militiæ, paucos fama cognitos

1 *habere eum* l. 3 *et quanq.* bp. 5 *acerrime* le. in t. spl. 7 *cuivis ignavo* et. 8 *convictores* p. 11 *verba satis plac.* t. 11 *sepe pacem* e. 14 *illa* (spl. *e*) e. 15 *eodem modo* t. 21 *Num. prov.* te. 22 *multos* (spl. *u*) p. 25 *cæpisse* p. 27 *subplem.* p. 28 *arcessere* tpel. *accer.ere* b.

accire, et ambiundo cogere homines emeritis stipendiis secum proficisci. Neque illi senatus, [sec.pr.] quamquam advorsus erat, de ullo negotio abnuere audebat, ceterum subplementum etiam lætus decreverat, quia neque plebi militia volenti putabatur et Marius aut belli usum aut studia volgi amissurus. Sed ea res frustra sperata, tanta lubido cum Mario eundi plerosque invaserat. Sese quisque præda locupletem fore, fore o. victorem domum rediturum, alia huiuscemodi animis trahebant, et eos non paulum oratione sua Marius adrexerat. Nam postquam omnibus, quæ postulaverat, decretis milites scribere volt, hortandi causa, simul et nobilitatem, uti consueverat, exagitandi, concionem populi advocavit. Deinde hoc modo disseruit:

85. «Scio ego, Quirites, plerosque non isdem artibus imperium a vobis petere et, postquam adepti sunt, gerere; primo industrios, supplicis, modicos esse, dein per ignaviam et dehinc superbiam ætatem agere; sed mihi contra ea videtur. Nam quo pluris universa res publica un. rp. pluris est. quam consulatus aut prætura, eo maiore cura illam administrari quam hæc peti debere. Ne- illam o. b. v. que me fallit, quantum cum maxumo vestro beneficio negoti sustineam. Bellum parare simul et ærario parcere, cogere ad militiam eos, eos o.

3 *negare* te. 5 *plebi* pel. *plebe* bt. *militiam* bte. *volenti* pel. *volente* bt. (in p. *e* spl.) 6 *aud belli* p. 7 *vulgi* (*vol.* spl.) e. 11 *et non paululum orat. sua eos mar.* t. 12 *omnibus decretis quà* t. 13 *volt* (*u* spl.) p. *velut* e. 15 *contionem* t. 17 *hisdem* tb. *iisdem* l. *isd.* pe. 20 *supplicis* (*e* spl.) p. *suppliciis* e. 20 *dehinc per superb. et per ignav.* e. 21 *sed contra mihi vid.* t. 22 *plurisq.* b. *pluris est* e. *quanto* (spl. *quo*) *pluris est univ. publ. res.* t. *univ. r. p. pluris* l. *pluris univ.* p. (*est* o.) 25 *vestro benef.* vtb.

quos nolis offendere, domi forisque omnia curare, et ea agere inter invidos, occursantis, factiosos opinione, Quirites, asperius est. Ad hoc, alii si deliquere, vetus nobilitas, maiorum
facta fort. fortia facta, cognatorum et adfinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt, mihi spes omnes in memet sitæ, quas necesse
et virt. est virtute et innocentia tutari, nam alia infirma sunt. Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me convorsa esse, æquos bonosque favere,
ben. mea quippe mea benefacta rei publicæ procedunt, nobilitatem locum invadendi quærere. Quo mihi
ut acrius adnitendum est, uti neque vos capiamini et illi frustra sint. Ita ad hoc ætatis a pueritia fui, ut omnis labores, pericula consneta habeam. Quæ ante vestra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deseram, non est consilium, Quirites. Illis difficile est in potestatibus temperare, qui per ambitionem sese probos simulavere; mihi, qui omnem ætatem in optumis artibus egi, benefacere iam ex consuetudine in naturam vortit. Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis; quam rem nobilitas ægerrume tulit. Quæso, reputate cum animis
mutare vestris, num id mutari melius sit; si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negotium mittatis, hominem veteris prosapiæ ac multarum imaginum et nullius stipendi, scili-

4 *si deliq. alii* t. 5 *facta fortia* le. 6 *præsidia* (spl. *o*) p. 7 *omnes spes* t. 8 *est ex* (*et* spl.) t. *ex virt.* e. *et virt.* l? 9 *et int. illud* t. 10 *hora* p. 11 *ben. mea* l. *mea beneficia in rempublicam* 13 *ut neq.* p. 14 *et illis* e. 14 *apuricia* e. 15 *uti om.* b. 15 *et per.* tb. 19 *probos sese simulaverunt* t. 20 *ætatem opt.* e. 22 *vertitur* t. 24 *reputate anim.* e. 25 *mutare* t. *mutare id* b. 26 *aut aliud* (*ad* spl.) t. 27 *aut multarum* b.

cet, ut in tanta re, ignarus omnium, trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem offici sui. Ita plerumque evenit, ut quem vos imperare iussistis, is [sibi] imperatorem alium quærat. Atque ego scio, Quirites, qui, postquam consules facti sunt, acta maiorum et Græcorum militaria præcepta legere cœperint; præposteri homines. Nam gerere quam fieri tempore posterius, re atque usu prius est. Comparate nunc, Quirites, cum illorum superbia me hominem novom. Quæ illi audire et legere solent, eorum partem vidi, alia egomet gessi; quæ illi literis, ea ego militando didici. Nunc vos existumate, facta an dicta pluris sint. Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam, mihi fortuna, illis probra obiectantur, quamquam ego naturam unam et communem omnium existumo, sed fortissumum quemque generosissumum. Ac si iam ex patribus Albini aut Bestiæ quæri posset, mene an illos ex se gigni maluerint, quid responsuros creditis, nisi sese liberos quam optumos voluisse? Quod si iure me despiciunt, faciunt idem maioribus suis, quibus, uti mihi, ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo; ergo invideant labori, innocentiæ, periculis etiam meis, quoniam per hæc illum cepi. Verum homines

sui o.
sibi o.
Ac ego
hom. præp.
tempore o.
partim
ea o.
et lab.

2 *sumet* e. 3 *sui officii* t. 3 *vos imperatorem* vt. 4 *is sibi* (sed *sibi* pn.) p. 5 *At* (*qui* spl.) t. *At ego* e. 6 *et acta* b. 7 *cæperunt* e. 8 *hom. præp.* tl. 11 *nov. hom.* e. 12 *solent hoc est ipsam rem belli præsens eorum partem* t. 13 *nunc ex.* e. 14 *contempnunt* t. *contemnant* (*u* spl.) p. 16 *obiciuntur* ev. 19 *At si* t. (m. II.) *matre* v. 20 *possent* e. 22 *se lib.* t. 23 *despic. me* t. 23 *faciant* btlv. *faciunt* e. (p. m. I.) sed in p. *a* spl. *item* vp. (*idem* spl.) 26 *labori innoc.* (*meo* spl.) t. 27 *hæc per illa cepi* v. *per hæc illum cæpi* bp.

*

conrupti superbia ita ætatem agunt, quasi vestros honores contemnant, ita hos petunt, quasi honeste vixerint. Næ illi falsi sunt, qui divorsissumas res pariter expectant, ignaviæ voluptatem et præmia virtutis. Atque etiam, quom apud vos aut in senatu verba faciunt, pleraque oratione maiores suos extollunt, eorum fortia facta memorando clariores sese putant, quod contra est o. est. Nam quanto vita illorum præclarior, tanto quantum horum socordia flagitiosior. Et profecto ita se quasi o. res habet, maiorum gloria posteris quasi lumen eorum o. est, neque bona neque mala eorum in occulto in. pati- or patitur. Huiusce rei ego inopiam fateor, Quirites, verum id, quod multo præclarius est, mihi o. meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quam iniqui sint. Quod ex aliena virtute sibi adrogant, id mihi ex mea non concedunt, scilicet, quia imagines non habeo et quia mihi nova nobilitas est, quam certe peperisse melius est quam acceptam conrupisse. Equidem ego mihi o. non ignoro, si iam mihi respondere velint, abunde illis facundam et conpositam orationem fore. Sed in maxumo vestro beneficio, quom omnibus locis me vosque maledictis lacerent, non placuit reticere, ne quis modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem ex animi

2 *contempnant* bet. in p. *a* spl. *u* m. I. 3 *nenomine illi* t. 5 *aput* t. 6 *senato* (*u* spl.) p. 6 *faciont* (spl. *u*) p. 7 *maioris* (*e* spl.) p. 8 *memoranda* (*o* spl.) p. 8 *se put.* (*se* spl.) p. *sese* (*esse* spl.) t. 9 *quantum vita* t. *eorum* e. 9 *tanto orum* (*h* spl.) p. 10 *ita res sese h.* t. *ita se res habent* v. 11 *posteris lum.* te. (sed in t. *quasi* spl.) 12 *bona eorum neque* l. 13 *inop. fateor* v. *patior* bple. 15 *mea me facta dic. licet* e. *mea me facta mihi d. l.* t. 16 *sint iniqui* t. 17 *arrog.* te. 20 *pep. quam acc. corr. melius est* l. *corripuisse* (sed correct.) e. 22 *facundiam* tevl. 25 *retigere* p.

[mei] sententia nulla oratio lædere potest; quippe mei o. vera necesse est bene prædicet, falsam vita moresque mei superant. Sed quoniam vestra consilia accusantur, qui mihi summum honorem et maxumum negotium inposuistis, etiam atque etiam reputate, num eorum pœnitundum sit. id pœn. Non possum fidei causa imagines neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare, at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia militaria dona, præterea cicatrices advorso corpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc nobilitas, non hereditate relicta, ut illa illis, sed quæ ego meis plurimis laboribus et peri- meis o. culis quæsivi. Non sunt conposita verba mea, parum id facio, ipsa se virtus satis ostendit, illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. Neque literas Græcas didici, parum placebat eas discere, quippe quæ ad virtutem doctoribus nihil profuerunt. At illa multo optuma rei publicæ doctus sum, hostem ferire, præsidia agitare, nihil metuere nisi turpem famam, hiemem et æstatem iuxta pati, humi requiescere, eodem tempore inopiam et laborem tolerare. His ego præceptis milites hortabor, neque illos arte colam, me opulenter, neque gloriam meam laborem illorum faciam. Hoc est utile, hoc civile imperium. Namque quom tute per mollitiem agas, exercitum subplicio cogere, id est

1 *animi sententia* pte. (in p. *mei* spl. in t. *scientia*) 1 *lædere nulla orat.* l. 3 *falsa* te. 4 *qui summum* t. 6 *pœn. est* (*vl. sit* spl.) b. 9 *hastam* t. 11 *pectore* (*vl. corpore* spl.) b. 12 *illis sunt* t. 13 *egomet plurimis* v. 14 *mea verba* b. 19 *profuerant* bp. 20 *præsidium* v. 21 *turpam* (*e* spl.) p. *gemem* (*i* spl.) *et æstatem* p. 22 *humum* (*vl. humi* spl.) b. 24 *ergo* bt. *is* (*his* spl.) p. 27 *molliciem* p. *mollitiam* t. 28 *hoc est dom.* t.

dominum, non imperatorem esse. Hæc atque talia maiores vestri faciundo seque remque publicam celebravere. Quis nobilitas freta, ipsa dissimilis moribus, nos illorum æmulos contemnit, et omnis honores non ex merito, sed quasi debitos a vobis repetit. Ceterum homines superbissumi procul errant. Maiores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui præclaram, virtutem non reliquere, neque poterant, ea sola neque datur dono, neque accipitur. Sordidum me et incultis moribus aiunt, quia parum scite convivium exorno, neque histrionem ullum, neque pluris preti cocum quam villicum habeo; quæ mihi
Quir o. lubet confiteri, Quirites. Nam ex parente meo
aliis o. et ex aliis sanctis viris ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem convenire, omnibusque bo-
esse o. nis oportere plus gloriæ quam divitiarum [esse] arma non subpellectilem decori esse. Quin ergo quod iuvat, quod carum æstumant, id semper faciant, ament, potent, ubi adulescentiam habuere, ibi senectutem agant, in conviviis, deditι ventri et turpissumæ parti corporis, sudorem, pulverem et alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis iocundiora sunt. Verum non
omnibus fl. est ita. Nam ubi se flagitiis dedecoravere turpissumi viri, bonorum præmia ereptum eunt. Ita iniustissume luxuria et ignavia, pessumæ

1 *dom. esse non imp.* l. 4 *ctpnit* pt. 8 *licebant* t. *lic. reliq.* [*illis* spl.] b. in b. *illis* pn. *relinquere* t. 10 *dono datur* t. 11 *incultum* vb. 13 *istrionem* b. 14 *quocum* p. *pretii coqum* b. 14 *vilicum* bpt. 15 *et ex par.* pl. 16 *et aliis* t. 17 *lab. viris* b. 17 *omnibusque oportere* b. 18 *divitiarum*, *arma* tb. [*esse* in b. spl.] in t. †. 20 *caro* [*u* spl.] p. 21 *faciunt* [*i* spl.] p. 22 *in convivis* p. 24 *sudorem et alia talia* tv. 26 *ita est* bt. 26 *omnibus flagit.* l. 27 *viri* o. v.

artes, illis, qui coluere eas, nihil obficiunt, rei publicæ innoxiæ cladi sunt. Nunc quoniam illis, quantum mores mei, non illorum flagitia poscebant, respondi, pauca de re publica loquar. Primum omnium de Numidia bonum habetote habete animum, Quirites. Nam quæ ad hoc tempus Iugurtham tutata sunt, omnia removi- tuta stis, avaritiam, inperitiam atque superbiam. atque o. Deinde exercitus ibi est, locorum sciens, sed mehercule magis strenuus quam felix. Nam magna pars eius avaritia aut temeritate ducum eius o. adtrita est. Quamobrem vos, quibus militaris ætas est, adnitimini mecum et capessite rem est o. publicam, neque quemquam ex calamitate aliorum aut imperatorum superbia metus ceperit. Egomet in agmine, in prælio consultor idem et socius periculi vobiscum adero, meque vosque in omnibus rebus iuxta geram. Et profecto dis iuvantibus omnia matura sunt, victoria, præda, laus; quæ si dubia aut procul essent, tamen omnis bonos rei publicæ subvenire decebat. Etenim ignavia nemo inmortalis factus est, neque quisquam parens liberis, uti æterni est o. forent, optavit, magis, uti boni honestique vitam exigerent. Plura dicerem, Quirites, si timidis virtutem verba adderent, nam strenuis abunde dictum puto."

3 *qm. quantum mei mor.* (*illis* spl.) b. *mei memores* t. *mei mor.* l. 5 *bon. an. hab.* v. 8 *avaritia imperitia superbia* (*am — am — am* spl.) t. 9 *est ibi* t. 10 *mehercules* vt. 12 *mil. est ætas* (*inest* spl.) t. 15 *metus cœperit* p. 16 *imagine in* (*in agmine aut* spl.) t. *aut in* vl. 17 *me vosque* t. 19 *dis* (*i* spl) t. 21 *omnibus bonis* (*is—os* spl.) p. 21 *decet* t. 22 *nemo ignavia* vp. 22 *factus neque* (*est* spl.) t. 24 *ut boni* t. 26 *strenuis habunde* t.

86. Huiuscemodi oratione habita Marius postquam plebis animos adrectos videt, propere conmeatu, stipendio, armis aliisque utilibus navis onerat; cum his A. Manlium legatum proficisci iubet. Ipse interea milites scribere, non more maiorum, neque ex classibus, sed uti quoiusque lubido erat, capite censos plerosque. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem consulis memorabant, quod ab eo genere celebratus auctusque erat, et homini potentiam quærenti egentissumus quisque oportunissumus, cui neque sua curæ, quippe quæ nulla sunt, et omnia cum pretio honesta videntur. Igitur Marius cum aliquanto maiore numero, quam decretum erat, in Africam profectus paucis diebus Uticam advehitur. Exercitus ei traditur a P. Rutilio legato; nam Metellus conspectum Mari fugerat, ne videret ea, quæ audita animus tolerare nequiverat.

87. Sed consul expletis legionibus cohortibusque auxiliariis in agrum fertilem et præda onustum proficiscitur, omnia ibi capta militibus donat, dein castella et oppida natura et viris parum munita adgreditur, prælia multa, ceterum levia alia aliis locis facere. Interim novi milites sine metu pugnæ adesse, videre fugientis capi aut occidi, fortissumum quemque tutissumum, armis libertatem, patriam parentesque et alia omnia tegi, gloriam atque divitias

2 *arectos* (*r* spl.) p. 3 *aliis utilib.* (*que* spl.) t. 4 *navis* [*e* spl.] p. 4 *legatum* o. l. 6 *neque classibus* b. 12 *sua cara* bl. in t. m. I. 14 *maiore aliquanto* t. 16 *diebus paucis* t. 19 *aud. animis* t. 22 *prada honestum* (*u* spl.) b. 25 *alia levia* omnes Codd. 26 *videre* (*bant* spl.) b.

quæri. Sic brevi spatio novi veteresque coaluere, et virtus omnium æqualis facta. At reges, ubi de adventu Mari cognoverunt, divorsi in locos difficilis abeunt. Ita Iugurthæ placuerat speranti, mox effusos hostis invadi posse, Romanos sicuti plerosque remoto metu laxius licentiusque futuros.

88. Metellus interea Romam profectus contra spem suam lætissumis animis excipitur, plebi patribusque, postquam invidia decesserat, iuxta carus. Sed Marius inpigre prudenterque suorum et hostium res pariter adtendere, cognoscere quid boni utrisque aut contra esset, explorare itinera regum, consilia et insidias eorum antevenire, nihil apud se remissum neque apud illos tutum pati. Itaque et Gætulos et Iugurtham ex sociis nostris prædas agentis sæpe adgressus in itinere fuderat, ipsumque regem haud procul ab oppido Cirta armis exuerat. Quæ postquam gloriosa modo neque belli patrandi cognovit, statuit urbis, quæ viris aut loco pro hostibus et advorsum se oportunissumæ erant, singulas circumvenire, ita Iugurtham aut præsidiis nudatum, si ea pateretur, aut prælio certaturum. Nam Bocchus nuncios ad eum sæpe miserat, velle populi Romani amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulaveritne, quo inprovisus gravior accideret, an

eorum o. — et o. — prædam — in o.

4 *in locos difficiles* (*a--ia* spl.) t. 6 *metu sperabat laxius* t. 9 *excipitur* (spl. *accipitur*) b. 13 *utrique* t. *utriusque* b. 15 *apud eos* t. 17 *prædam* t. 20 *gloriosa neq.* (*modo* spl.) t. 21 *patrandi* (*copiam* spl.) t. *pat. copiam* l. 23 *ita iug.* (*ratus* spl.) t. 25 *certaretur* b. 25 *boccus ad eum* b. 27 *nequid de se timeret hostile* t. 27 *simulaveratne* (*rit* spl.) t. 28 *accederet* btl. *accid.* p? Naz.

mobilitate ingeni pacem atque bellum mutare
est o. solitus, parum exploratum est.

89. Sed consul, uti statuerat, oppida castellaque munita adire, partim vi, alia metu aut præmia ostentando avortere ab hostibus. Ac primo mediocria gerebat, existumans Iugurtham ob suos tutandos in manus venturum. Sed ubi
illum o. illum procul abesse et aliis negotiis intentum
magis o. accepit, maiora et magis aspera adgredi tempus
est o. visum est. Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum atque valens, nomine Capsa, quoius conditor Hercules Libys memorabatur. Eius cives apud Iugurtham inmunes, levi imperio et ob ea fidelissumi habebantur, muniti advorsum hostis non mœnibus modo et armis atque viris,
verum et o. verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam præter oppido propinqua alia omnia vasta, inculta, egentia aquæ, infesta serpentibus,
quarum quorum vis sicuti omnium ferarum inopia cibi acrior; ad hoc natura serpentium ipsa perniciosa siti magis quam alia re accenditur. Eius potiundi Marium maxuma cupido invaserat, cum propter usum belli, tum quia res aspera videbatur, et Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, haud dissimiliter situm muni-
haud lon. tumque, nisi quod apud Thalam non longe a mœnibus aliquot fontes erant, Capsenses una modo atque ea intra oppidum iugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique et in omni Africa,

1 *pacem aut bellum* t. 1 *bellū utare* b. 2 *solitus expl.* (*esset parum* spl.) t 3 *ubi constituerat* t. 4 *metu alia præmia* t. 12 *hercules libris* b. *lybus* (spl. *lybis*) p. 17 *oppidum* (spl. *o*) p. 17 *alia omnia* (*loca* spl.) t 19 *quarum* tp. (sed in p. *o* in b. *a* spl.) 20 *serpentium perniciosa* t 25 *cæperat* b. 28 *per cetera* t. 29 *idque ubique* t.

quæ procul a mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur, quia Numidæ plerumque lacte et ferina carne vescebantur, et neque salem neque alia inritamenta gulæ quærebant; cibus illis advorsum famem atque sitim, non lubidini neque luxuriæ erat.

qui-agebant

et o.

90. Igitur consul omnibus exploratis, credo dis fretus, (nam contra tantas difficultates consilio satis providere non poterat, quippe etiam frumenti inopia temptabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis quam arvo student, et quodcumque natum fuerat iussu regis in loca munita contulerant, ager autem aridus et frugum vacuus ea tempestate, nam æstatis extremum erat,) tamen pro rei copia satis providenter exornat, pecus omne, quod superioribus diebus prædæ fuerat, equitibus auxiliariis agendum adtribuit, A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris, ubi stipendium et conmeatum locaverat, ire iubet dicitque se prædabundum post paucos dies eodem venturum. Sic incepto suo occultato pergit ad flumen Tanam.

dicitque o.

91. Ceterum in itinere cotidie pecus exercitui per centurias item turmas æqualiter distribuerat, et ex coriis utres uti fierent curabat; simul et inopiam frumenti lenire et ignaris omnibus parare, quæ mox usui forent; denique sexto die, quom ad flumen ventum est, maxuma vis utrium effecta. Ibi castris levi munimento positis, milites cibum capere atque, uti

1 *agebant* t. 5 *et sitim* t. 7 *diis* t. 8 *nequiverat* t. 15 *in sup.* t. 17 *manlium* [*i* spl.] b. *manilium* [*l* spl.] p. 18 *cum eo coortibus* t. 22 *tanaim* tb. 23 *codie* e. 24 *æqualiter* o. b. 26 *simul inop.* b. *statim inopiam* p. 27 *usu forent* (*i* spl.) t. 27 *quinto* t. 29 *effecta utrium* b.

simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse iubet, omnibus sarcinis abiectis, aqua modo seque et iumenta onerare. Dein, postquam tempus visum, castris egreditur noctemque totam itinere facto consedit; idem proxuma facit, dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumulosum ab Capsa non amplius duum milium intervallo, ibique, quam occultissume potest, cum omnibus copiis obperitur. Sed ubi dies cœpit et Numidæ nihil hostile metuentes multi oppido egressi, repente omnem equitatum et cum his velocissumos pedites cursu tendere ad Capsam et portas obsidere iubet, deinde ipse intentus propere sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postquam oppidani cognovere, res trepidæ, metus ingens, malum inprovisum, ad hoc pars civium extra mœnia in hostium potestate, coegere, uti deditionem facerent. Ceterum oppidum incensum, Numidæ puberes interfecti, alii omnes venundati, præda militibus divisa. Id facinus contra ius belli non avaritia neque scelere consulis admissum, sed quia locus Iugurthæ oportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile, infi- (ante o.) dum ante neque beneficio neque metu coercitum.

92. Postquam tantam rem Marius sine ullo suorum incommodo patravit, magnus et clarus (maior et) antea, maior atque clarior haberi cœpit. Omnia

eff. ibi (est spl.) t. 4 *visum castris (est* spl.) t. 4 *egreditur noct. (per* spl.) t. 5 *idemque prox. nocte* t. 13 *portas tendere iubet* t. 18 *potestatem* b. 24 *infidum neque* pt. in p. *ante* spl. 25 *cohercitum* b. 28 *incomodo magnus* pl. in t. *fecit* vel *peregit* in b. *peregit* spl. *patravit* in Pal. 2 inter lineas.

non bene consulta in virtutem trahebantur, milites modesto imperio habiti simul et locupletes ad cælum ferre, Numidæ magis quam mortalem timere, postremo omnes socii atque hostes credere, illi aut mentem divinam esse aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit, pauca repugnantibus Numidis capit, plura deserta propter Capsensium miserias igni conrumpit, luctu atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus ac plerisque exercitu incruento, aliam rem adgreditur non eadem asperitate qua Capsensium, ceterum haud secus difficilem. Namque haud longe a flumine Mulucha, quod Iugurthæ Bocchique regnum disiungebat, erat inter ceteram planitiem mons saxeus, mediocri castello satis patens, in inmensum editus, uno perangusto aditu relicto, nam omnia natura velut opere atque consulto præceps. Quem locum Marius, quod ibi regis thesauri erant, summa vi capere intendit. Sed ea res forte quam consilio melius gesta. Nam castello virorum atque armorum satis, magna vis [et] frumenti et fons aquæ, aggeribus turribusque et aliis machinationibus locus inportunus; iter castellanorum angustum admodum, utrimque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur; nam quom ex plano processerant,

esse o. — ad al. — omnis — vis fr. — eæ paullum pr.

7 *bene ea res ubi* b. 8 *plura propter* bpt. 9 *igni comburit* b. *corrumpit* in margine. 13 *aut secus* — *aut longe* p. *haut* — *haut* t. 14 *malucha* b. *maluchæ* t. *mulucca* p. 15 *diiungebat* p. 18 *omnia* bpl. *omni* (*per* spl. tp. *a* spl.) 19 *opera* (spl. *e*) p. 19 *consultu* (spl. *o*) p. 19 *præceps* q. (*est* spl.) t. 20 *reges* (*i* spl.) b. 22 *gesta* (*est* spl.) t. 22 *castella* (spl. *o*) p. 23 *et frum.* bpet. *et* o. Guelf. 3. 25 *turribusque talis* (spl. *altis*) p. *altis* b. *aliis* te. 27 *præcisa* bpt. *præcisum* 1? 28 *cum ha paulo* b. *ea*

igni aut lapidibus corrumpebantur, milites neque pro opere consistere propter iniquitatem loci, neque inter vineas sine periculo administrare, optumus quisque cadere aut sauciari, ceteris metus augeri.

93. At Marius, multis diebus et laboribus
suo o. consumptis, anxius trahere cum animo suo,
omitteretne inceptum, quoniam frustra erat, an
fortunam obperiretur, qua sæpe prospere usus
fuerat o. que o. fuerat. Quæ quom multos dies noctesque æstuans agitaret, forte quidam Ligus, ex cohortibus
auxiliariis miles gregarius, castris aquatum egressus, haud procul ab latere castelli, quod ad-
avors. vorsum præliantibus erat, animum advortit inter saxa repentis cocleas; quarum quom unam
atque alteram, dein plures peteret, studio legundi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit,
ignara visundi more ingeni humani cupido difficilia faciundi
invadit animum vortit. Et forte in eo loco grandis ilex
paullulum coaluerat inter saxa, paulum modo prona, dein
flexa atque aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert, quoius ramis modo, modo eminentibus saxis nisus Ligus, castelli planitiem perscribit, quod cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eadem regreditur,

paullo l. *cumea* (*e* spl.) p. *cum paulo* t. sed medio spatio alqd. †. *ex plano* Leid. f. Guelf. 8. 10. 2 *neque opere* b. 9 *us. erat* t. 11 *quohortibus* p. 13 *egressus est* t. 13 *aut procul* p. 13 *advorsum* omnes libri in uno L. Wassii *d* pn. 20 *an. advertit* sed *ad* pn. p. 20 *quo* (*c* spl.) *aluerat* p. 21 *deinde flexa* (*in* vel *re* spl.) t. *inflexa* b. *deinde* pl. 22 *augta* (*c* spl.) p. *acuta* l. 24 *ramis modo deinde emin.* b. 24 *enisus* t. 24 *in castelli planitiem pervenit* bp. *perscribit* l. *perscripsit* t. 27 *eodem* bt. sed in t. *eadem* correctum. *eadem* pe. in p. *o* spl.

non temere, uti escenderat, sed temptans omnia
et circumspiciens. Itaque Marium propere adit,
acta edocet, hortatur, ab ea parte, qua ipse
adscenderat, castellum temptet, pollicetur sese escen d.
itineris periculique ducem. Marius cum Ligure,
promissa eius cognitum, ex præsentibus misit; eius o.
quorum uti quoiusque ingenium erat, ita rem
difficilem aut facilem nunciavere. Consulis animus tamen paulum adrectus. Itaque ex copia
tubicinum et cornicinum numero quinque quam
velocissumos delegit, et cum his, præsidio qui
forent, quattuor centuriones, omnisque Liguri que o.
parere iubet, et ei negotio proxumum diem
constituit.

94. Sed ubi ex præcepto tempus visum, paratis conpositisque omnibus ad locum pergit.
Ceterum illi, qui centuriis præerant, prædocti ab duce, arma ornatumque mutaverant, capite atque pedibus nudis, uti prospectus nisusque per saxa facilius foret, super terga gladii et scuta, verum ea Numidica ex coriis, ponderis gratia simul, et offensa quo levius streperent.
Igitur prægrediens Ligus saxa, et si quæ vetustate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus adlevati milites facilius escenderent, inter- milites o.
dum timidos insolentia itineris levare manu,
ubi paulo asperior adscensus erat, singulos præ erat o.
se inermos mittere, deinde ipse cum illorum

1 *escenderat* p. *a* spl. *ascenderat* bet. 2 *adiit* t. 3 *docet* t. 4 *descenderat* t. *ascenderat* bpl. 9 *arrectus est* b. 10 *tibicinum* t. *quinque numero* t. 12 *qui centuriones erant* l. *centuri erant* (*is pra* spl.) p. *qui ex centuria* (*is* spl.) pro variante: *ascensuri* t. 19 *profectus* spl. *prospectus* t. 20 *facilius* spl. *facilior* t. 23 *vetusta* t. 28 *inermos* lt. *inermes* bp.

nisu armis sequi, quæ dubia nisui videbantur, potissumus temptare, ac sæpius eadem adscendens descendensque, dein statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte, quod omnes, sicuti aliis diebus, advorsum hostis aderant. Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit, quamquam toto die intentos prælio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites et ipse extra vineas egressus, testudine acta succedere et simul hostem tormentis sagittariisque et funditoribus eminus terrere. At Numidæ sæpe antea vineis Romanorum subvorsis, item incensis, non castelli mœnibus sese tutabantur; sed pro muro dies noctesque agitare, maledicere Romanis ac Mario vecordiam obiectare; militibus nostris Iugurthæ servitium minari, secundis rebus fe-
omnib. Rom. roces esse. Interim Romanis omnibus hostibusque prælio intentis, magna utrimque vi pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus, repente a tergo signa canere, ac primo mulieres et pueri, qui visum processerant, fugere, deinde, uti quisque muro proxumus erat, postremo cuncti armati inermesque. Quod ubi accidit, eo acrius Romani instare, fundere ac plerosque tantummodo sauciare, dein super occisorum corpora vadere, avidi gloriæ certantes murum petere, neque quemquam omnium

1 *nisui* bpl. *nisu* t. 1 *potissumum* l. 3 *et descendens* t. 3 *degrediens* (*i* spl.) p. 6 *sicut aliis* b. 11 *vin. est regressus* bpt. 12 *hostem armis* l. 13 *ad numidæ* p. 15 *utebantur* (*t—a* spl.) p. 18 *servitio* (*u* spl.) p. 19 *rom. omn.* blp. *omn. rom.* t. 29 *quemquam hominum* b.

præda morari. Sic forte conrecta Mari temeritas gloriam ex culpa invenit.

95. Ceterum dum ea res geritur, L. Sulla quæstor cum magno equitatu in castra venit, quos uti ex Latio et a sociis cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit, idoneum visum est, de natura cultuque eius paucis dicere; neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus, et L. Sisenna optume et diligentissume omnium, qui eas res dixere, persecutus, parum mihi libero ore locutus videtur. Igitur Sulla gentis patriciæ nobilis fuit, familia prope iam extincta maiorum ignavia, literis Græcis et Latinis iuxta atque doctissume eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior, otio luxurioso esse, tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, nisi quod de uxore potuit honestius consuli; facundus, callidus et amicitia facilis; ad simulanda negotia altitudo ingeni incredibilis, multarum rerum ac maxume pecuniæ largitor. Atque illi felicissumo omnium ante civilem victoriam numquam super industriam fortuna fuit, multique dubitavere, fortior an felicior esset; nam postea quæ fecerit, incertum habeo, pudeat an pigeat magis disserere.

nos o.
nobilis fuit o.
atque Lat.
esse o.
illi o.
pud. magis an p.

96. Igitur Sulla, uti supra dictum est, postquam in Africam atque in castra Mari cum

1 *correpta* b. 5 *quos uti* t. *quod uti* b. *qui uti* pl. *exercitum cog.* l. 9 *dicturi sumus rebus* t. 9 *ad sisenna* (*et L.* spl.) p. 13 *iam prope* b. 14 *et Latin.* b. *atque* cett. 15 *atque d.* bt. *et* cett. 17 *luxuriose* t. 18 *voluntas* p. 22 *atque felicissumo* l. 25 *ante felicior* p. 26 *pudet magis quam piget* (*quam* spl.) t. *pudet* (*magis* spl.) *an pigeat* b. *pudat* (*e* spl.) *an pigeat magis* p. *pudeat*

equitatu venit, rudis antea et ignarus belli, sollertissumus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benigne adpellare, multis rogantibus, aliis per se ipse dare beneficia, invitus accipere, sed ea properantius quam æs mutuum reddere, ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurumi deberent, ioca atque seria cum humillumis agere, in operibus, in agmine atque ad vigilias multus adesse, neque interim, quod prava ambitio solet, consulis aut quoiusquam boni famam lædere, tantummodo neque consilio neque manu priorem alium pati, plerosque ante- [et artibus o.] venire. Quis rebus et artibus brevi Mario militibusque carissumus factus.

97. At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliosque locos munitos et sibi utilis, simul et magnam pecuniam amiserat, ad Bocchum nuncios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret, præli faciundi tempus adesse. [et o.] Quem ubi cunctari accepit et dubium belli atque pacis rationes trahere, rursus, uti antea, [eius o.] proxumos eius donis conrumpit, ipsique Mauro pollicetur Numidiæ partem tertiam, si aut Romani Africa expulsi, aut integris suis finibus bellum conpositum foret. Eo præmio inlectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita amborum exercitu coniuncto, Marium

an pigeat magis l. 2 *inaucis* (*p* spl.) p. 5 *accidere* (*p* spl.) p. 6 *quam as properantius mutuum redd.* t. *a nullo rapere* (spl. *repetere*) t. 14 *quibus* blt. 15 *factus.* *At* (*est* spl.) t. 17 *aliosque locos munitos* (*a—a—a* spl.) t. *utiles* (*ia* spl.) t. 19 *mittit* (*sit* spl.) t. 20 *et præl.* t. 21 *accepit dubium* tl. 22 *orationes* t. 28 *proximos donis* t. 23 *ipse mauro* t. tm. I. (*i* m. II.) 24 *tertlam partem* t.

iam in hiberna proficiscentem, vix decima parte die relicua, invadunt, rati noctem, quæ iam aderat, et victis munimento fore, et, si vicissent, nullo inpedimento, quia locorum scientes erant, contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore. Igitur simul consul ex multis de hostium adventu cognovit, et ipsi hostes aderant; et priusquam exercitus aut instrui, aut sarcinas conligere, denique antequam signum aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri atque Gætuli, non acie neque ullo more præli, sed catervatim, uti quosque fors conglobaverat, in nostros concurrunt; qui omnes trepidi inproviso metu, ac tamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hostibus defensabant, pars equos escendere, obviam ire hostibus, pugna latrocinio magis quam prælio similis fieri, sine signis, sine ordinibus equites peditesque permixti; cædere alios, alios obtruncare; multos, contra advorsos acerrume pugnantis, ab tergo circumvenire, neque virtus, neque arma satis tegere, quia hostes numero plures et undique circumfusi erant; denique Romani veteres novique, et ob ea scientes belli, si quos locus aut casus coniunxerat, orbis facere, atque ita ab omnibus partibus simul tecti et instructi hostium vim sustentabant.

1 *in hiberni* (alqd. †) b. 1 *ea parte diei regna invadunt* t. (*relicta* et *residua* spl.) 3 *aderat*, *victis* tl. 4 *quod* t. 9 *collegere* (*i* spl.) t. 10 *quivisset* b. 13 *concurrunt* (spl. *vl. inc.*) b. *incurrunt* t. 14 *at tamen* (*c* spl.) t. 16 *equos scandere* (*asc.* spl.) p. *asc.* btl. *esc.* Arrus.. p. 229. Ed. Lind. 19 *permixto* b. (m. I. *i* spl.) 23 *quia hostes* bl. *quod* pt. 23 *circumfusi* (spl. *clusi*) t. 26 *fecere* (spl. *a*) p. *facere* (spl. *e*) t.

98. Neque in eo tam aspero negotio Marius territus aut magis quam antea demisso animo fuit, sed cum turma sua, quam ex fortissumis magis quam familiarissumis paraverat, vagari passim, ac modo laborantibus suis succurrere, modo hostis, ubi confertissumi obstiterant, invadere, manu consulere militibus, quoniam imperare, conturbatis omnibus, non poterat. Iamque dies consumptus erat, quom tamen barbari nihil remittere, atque, uti reges præceperant, noctem pro se rati, acrius instare. Tum Marius ex copia rerum consilium trahit, atque, uti suis receptui locus esset, collis duos propinquos inter se occupat, quorum in uno, castris parum amplo, fons aquæ magnus erat, alter usui oportunus, quia magna parte editus et præceps pauca munimenta quærebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neque minus hostibus conturbatis, in unum contrahit, dein cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita reges loci difficultate coacti prælio deterrentur, neque tamen suos longius abire sinunt, sed, utroque colle multitudine circumdato, effusi consedere. Dein crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more suo lætari, exsultare, strepere vocibus, et ipsi duces feroces, quia non fugere, atque pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris et

terr. Mar.

munimento

et o.

fugerent pro vict.

5 *suis* in p. pn. 6 *abstiterant* p. *adstiterant* l. *obst.* t. (sed *aderant* spl.) 9 *quā sumptus* (*con* spl.) p. 16 *parte edita* bp. 17 *munimenta gerebat* t. *gerebant* bpl. (sed in p. m. I. *quærebant*) *quærebat* Leid. a. e. 20 *nec minus cont. host.* t. *conturbatos* p. m. I. (*i* spl.) 28 *feroces quod* (*erant pro quia* spl.) t. 28 *aut pro* bp. [*ut*] *pro* l.

editioribus locis facilia visu magnoque hortamento erant.

99. Plurumum vero Marius inperitia hostium confirmatus, quam maxumum silentium haberi iubet, ne signa quidem, uti per vigilias solebant, canere, deinde, ubi lux adventabat, defessis iam hostibus et paulo ante somno captis, de inproviso vigiles, item cohortium, turmarum, legionum tubicines simul omnis signa canere, milites clamorem tollere atque portis erumpere. Mauri atque Gætuli, ignoto et horribili sonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere aut providere quicquam poterant; ita cunctos strepitu, clamore, nullo subveniente, nostris instantibus, tumultu, terrore, formido quasi vecordia ceperat. Denique omnes fusi fugatique; arma et signa militaria pleraque capta, pluresque eo prælio, quam omnibus superioribus interempti. Nam somno et metu insolito inpedita fuga.

100. Dein Marius, uti cœperat, in hiberna, quæ propter conmeatum in oppidis maritumis agere decreverat; neque tamen victoria sec. vict, ac ins. socors aut insolens factus, sed pariter atque in conspectu hostium quadrato agmine incedere; Sulla cum equitatu apud dextumos, in sinistra parte A. Manlius cum funditoribus et sagittariis, parte o,

3 *primum* (*lu* spl.) t. 3 *impericia* b. 5 *fieri iubet* t. 7 *ac paulo* t. 7 *iam somno* b. 8 *vectigales* bplt. *tributarios* in p. spl. *vigiles* palmaria Cortii coniectura 10 *canemilites* (*re* spl.) p. *aut portis* t. 11 *erumpere iubet* bl. 11 *atque horribili* t. 13 *atque omnino* t. 14 *cuncti* p. m. I. (*os* m. II.) 16 *terr. formidine* lt. *formidini terrore* bp. (in t. *do* spl.) *acceperat* b. 18 *plures* b. 21 *in hiberna propter* tp. sed in p. *it* spl. *in hiberna* (aliquid +) *it propter* b. *in hib. proficiscitur qua* l. 24 *secors* l. *ac s. in* t. 26 *extremos* (in margine *dextros*) l. *dextumos* (spl. *extimos*) t.

præterea cohortis Ligurum curabat, primos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, minume cari et regionum scientissumi, hostium iter explorabant, simul consul, quasi nullo inposito, omnia providere, et o, apud omnis adesse, laudare et increpare merentis. Ipse armatus intentusque, item milites cogebat; neque secus, atque iter facere, castra portas munire, excubitum in porta cohortis ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere, præterea alios super vallum in munimentis lotam o. care, vigilias ipse circumire, non tam diffidentia futuri, quæ imperavisset, quam uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus illo et al. esset. Et sane Marius illoque aliisque temporibus Iugurthini belli pudore magis quam malo exercitum coercebat, quod multi per ambitionem fieri aiebant, pars quod a pueritia consuetam duritiam et alia, quæ ceteri miserias vocant, voluptati habuisset. Nisi tamen res publica pariter ac sævissumo imperio bene atque decore gesta.

101. Igitur quarto denique die, haud longe ab oppido Cirta undique simul speculatores citi sese ostendunt, qua re hostis adesse intelligitur. Sed quia divorsi redeuntes alius ab alia parte atque omnes idem significabant, consul incertus, quonam modo aciem instrueret, nullo ordine conmutato, advorsum omnia paratus,

3 *minime* (spl. *maxime*) t. 6 *laud. increp.* l. 8 *faceret* t. 10 *et auxiliorios* b. *exauxiliarios* p. 11 *in munim. sup. val.* t. 12 *circuire* l. 13 *futuri* spl. *futurorum* p. *que* (sed emend. *quod*) t. 14 *labor* t. 15 *illo et aliis* t. 20 *reip.* b. *rem* (spl. *i*) *p.* p. 24 *cito* (spl. *citi*) t. 26 *sed quam diversi abeuntes* (*quia* — *redeuntes* spl.) t.

ibidem obperitur. Ita Iugurtham spes frustrata, qui copias in quattuor partis distribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hostibus venturos. Interim Sulla, quem primum hostes hostes o.
adtigerant, cohortatus suos, turmatim et quam maxume confertis equis ipse aliique Mauros invadunt, ceteri in loco manentes ab iaculis eminus emissis corpora tegere et, si qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, (neque in priore pugna, in itinere morati, adfuerant,) postremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurumis erat. Dein Numida, cognito Bocchi adventu, erat o.
clam cum paucis ad pedites convortit, ibi Latine (nam apud Numantiam loqui didicerat) exclamat: „nostros frustra pugnare, paulo ante Marium sua manu interfectum;" simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna, satis inpigre occiso pedite nostro, cruentaverat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei quam fide nunci terrentur, simulque barbari animos tollere et in perculsos Romanos acrius Rom. o.
incedere. Iamque paulum ab fuga aberant, quom Sulla, profligatis his, quos advorsum his o.
ierat, rediens ab latere Mauris incurrit. Bocchus ierat M. ab lat.
statim avortitur. At Iugurtha, dum sustentare

1 *item* bt. *iugurtha* b. *fr. est* t. 3 *aque alios* b. 5 *catervatim* b. 8 *si qua* b. 10 *præl. equites* t. *præliarentur* b. 14 *primos erat* (spl. *agitabat*) p. 15 *plurimis agebat* l. *erat* (spl. *instabat*) t. 15 *de hinc num.* b. 16 *ad peditis conv.* (*e* — *ad* spl.) t. 18 *nrm.* (*os* spl.) p. 24 *et perculsos* (*in* spl.) p. 25 *a fuga* tl. 26 *profl. his* bpt. *iis* l. 27 *adv. gerat* (*i* spl.) p. 27 *rediens mauris* t. 28 *advertitur* p.

suos et prope iam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus, dextra sinistra omnibus occisis, solus inter tela hostium vitabundus erumpit. Atque interim Marius fugatis occurr. equitibus adcurrit auxilio suis, quos pelli iam iam o. acceperat. Denique hostes iam undique fusi. in o. Tum spectaculum horribile in campis patenti- atque o. bus: sequi, fugere, occidi, capi; equi atque viri adflicti, ac multi volneribus acceptis neque fugere posse, neque quietem pati, niti modo, ac statim concidere; postremo omnia, qua visus erat, constrata telis, armis, cadaveribus, et inter ea humus infecta sanguine.

102. Postea loci consul haud dubie iam victor, pervenit in oppidum Cirtam, quo initio profectus intenderat. Eo post diem quintum, quam iterum barbari male pugnaverant, legati a Boccho veniunt, qui regis verbis ab Mario duo petivere, duos quam fidissumos ad eum mitte- de se ret, velle de suo et de populi Romani commodo cum his disserere. Ille statim L. Sullam et A. Manlium ire iubet. Qui quamquam acciti ibant, tamen placuit verba apud regem facere, ingenium aut avorsum uti flecterent, aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, quoius facundiæ non ætati a Manlio concessum, pauca verba huiuscemodi locutus:

2 *dextro* (*ı* spl.) p. 4 *erupit* b. [spl. alqd. †] 6 *iam fusi undique* [*circum* spl.] t. 7 *boribile campis* t. 8 *effugere* t. 13 *confecta* [*in* spl.] t. 14 *aut dubie* p. 16 *quintum quam* [*post* spl.] t. 17 *legati boco* [*a* m. II. spl.] b. 20 *de se* [*vel de suo* spl.] b. *de suo* pt. sed in p. *e* spl. *et pop.* [*de* o.] t. 20 *cummodo* p. 21 *cum iis* p. 22 *aurum* [*l* spl.] p. 24 *aversum flecterent* tpb. 26 *facundia* tp. (*dia* spl. t. *e* spl. p.)

«Rex Bocche, magna nobis lætitia est, quom est o.
te talem virum Di monuere, uti aliquando pa-
cem quam bellum malles, neu te optumum cum
pessumo omnium Iugurtha miscendo conmacu-
lares; simul nobis demeres acerbam necessitudi-
nem, pariter te errantem atque illum sceleratis-
sumum persequi. Ad hoc populo Romano iam a
principio [inopi] melius visum amicos quam servos mel. o.
quærere; tutius rati, volentibus quam coactis im-
peritare. Tibi vero nulla oportunior nostra amici-
tia, primum, quod procul absumus, in quo offensæ
minumum, gratia par ac si prope adessemus; dein
quod parentes abunde habemus, amicorum neque
nobis neque cuiquam omnium satis fuit. Atque fuit o.
hoc utinam a principio tibi placuisset! profecto
ex populo Romano ad hoc tempus multo plura ad h.
bona accepisses, quam mala perpessus esses. temp. o.
Sed quoniam humanarum rerum fortuna plera-
que regit, cui scilicet placuisse et vim et gra-
tiam nostram te experiri, nunc, quando per te o.
illam licet, festina, atque uti cœpisti, perge.
Multa atque oportuna habes, quo facilius errata
officiis superes. Postremo hoc in pectus tuum
dimitte, numquam populum Romanum bene- dem.
ficiis victum esse, nam bello quid valeat tute esse o.
scis.»

1 *latitia cum* t. *lat. nobis est* b. 2 *dii* t. 3 *te prim.* (*vl. optim.*) p. 6 *et illum* t. 7 *Ad hoc p. r. iam* (*utinam* spl.) *a principio melius visum* (*est* spl.) *amicos* (*inopi* o.) t. *ad hoc* (alqd. † *p. romano* spl.) *a* (*iam* spl.) *principio tibi melius* (*inopi* spl. *tibi* pn.) p. 9 *tutiusque rati* p. *t. esse rati* b. *tuti usque rati* [*sunt* spl.] *vol.* t. 10 *nulla* [spl. *o*] p. *op. amic. nostra* [*est* spl. t.] 11 *prim. quia* bp. *quod proc.* lt. [in t. *pro quia* spl.] 12 *dein quia* bp. *quod* tl. 12 *gratia parvum* p. sed *vu* pn. 14 *cuiquam hominum* p. 15 *tibi a principio* t. 16 *multa* [*o* spl.] p. 19 *scilicet complacuit* t. 20 *quoniam* t. 22 *multa opportuna* tl. in p. *atque* spl. 23 *officiis* in p. spl.

Ad ea Bocchus placide et benigne, simul [suo o.] pauca pro delicto suo verba facit: «Se non [sed reg. tutatum] hostili animo, sed ob regnum tutandum arma cepisse; nam Numidiæ partem, unde vi Iugur- [expulerat] tham expulerit, iure belli suam factam; eam [ab M.] vastari a Mario pati nequivisse, præterea missis antea Romam legatis, repulsum ab amicitia. Ceterum vetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, legatos ad senatum missurum.» Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha, cognita legatione Sullæ et Manli, metuens id, quod parabatur, donis conruperat.

103. Marius interea, exercitu in hibernaculis conposito, cum expeditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas omnis præsidium inposuerat. Tum rursus Bocchus, seu reputando, quæ sibi duobus præliis [ab amic.] venerant, seu admonitus ab aliis amicis, quos inconruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinque delegit, quorum et fides cognita, et ingenia validissuma erant. Eos ad Marium, ac dein, si placeat, Romam legatos ire iubet, agendarum rerum et quocumque mo- [ipsis o.] do belli conponendi licentiam ipsis permittit. Illi mature ad hiberna Romanorum proficis- [deinde it.] cuntur, dein in itinere a Gætulis latronibus

1 *simul pro delicto* b. 3 *sed regn.* t. [in p. *ob* spl.] *r. ad tut.* l. 5 *expulerit* [*sc. Marius* spl.] p. 6 *factam suam* [*esse* spl.] t. 8 *demittere* l. 16 *in sola loca* t. 17 *per omnes perf.* t. 18 *boccus feliciter* [*flectitur* spl.] *egit erga romanos seu rep.* tr. *bocchus feliciter seu* tal. 20 *evenerat* tr. 22 *quorum fides* t. 24 *deinde* tr. 25 *rerum quocunque* tr. 26 *illis permittit* tr. 28 *deinde a gat. latr. in it.* l.

circumventi spoliatique, pavidi, sine decore ad Sullam profugiunt, quem consul in expeditionem proficiscens pro prætore reliquerat. Eos ille non pro vanis hostibus, uti meriti erant, sed adcurate ac liberaliter habuit; qua re barbari et famam Romanorum avaritiæ falsam, et Sullam ob munificentiam in sese amicum rati. Nam etiam tum largitio multis ignota erat, munificus nemo putabatur, nisi pariter volens, dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæstori mandata Bocchi patefaciunt, simul ab eo petunt, uti fautor consultorque sibi adsit; copias, fidem, magnitudinem regis sui, et alia, quæ aut utilia aut benevolentiæ esse credebant, oratione extollunt; dein Sulla omnia pollicito, docti, quo modo apud Marium, item apud senatum verba facerent, circiter dies quadraginta ibidem obperiuntur.

104. Marius postquam infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit, de adventu legatorum certior factus, illosque et Sullam venire iubet, item L. Bellienum prætorem Utica, præterea omnis undique senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoscit. Legatis potestas eundi Romam fit ab consule, interea induciæ postulabantur. Ea Sullæ et plerisque placuere; pauci ferocius decernunt, scilicet ignari humanarum

5 *et lib.* l. 6 *avaritia rom.* tr. 7 *rati sunt* tr. 8 *ignorata* tr. 10 *dona etiam omnia* tr. 13 *aliaque* tr. 14 *sunt utilia* tr. *benivolentia* l. *benevolentiam* tr. 15 *extollunt* [*at* spl.] tr. 15 *pollicitus* [spl. *o*] *doctique* tr. 16 *itemque* tr. 19 *ubi inf.* tr. 20 *et de adv.* tr. 21 *fact. est* l. *eos et sil. ab utica venire* [spl. *ad uticam*] tr. 22 *itemque* l. *l. belligerum* tr. *de Utica* tr. 24 *cognovit* [*noscit* spl.] tr. *in quibus leg.* l. *romam eundi fit* [*fuit* spl.] *et a consule* tr. l. 27 *scil. rer. hum. inmem.* [*ignari*] tr.

rerum, quæ fluxæ et mobiles semper in advor-
mutant sa mutantur. Ceterum Mauri, impetratis omni-
om.reb. bus, tres Romam profecti cum Gn. Octavio Rufo,
port. qui quæstor stipendium in Africam adportave-
rat, duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus
cum cetera, tum maxume benignitatem et stu-
dium Sullæ lubens accepit. Romæ legatis eius,
postquam errasse regem et Iugurthæ scelere
lapsum deprecati sunt, amicitiam et fœdus pe-
tentibus hoc modo respondetur:

«Senatus et populus Romanus benefici et
iniuriæ memor esse solet. Ceterum Boccho, quo-
niam pœnitet, delicti gratiam facit; fœdus et
amicitia dabuntur, quom meruerit.»

105. Quis rebus cognitis, Bocchus per lite-
ras a Mario petivit, uti Sullam ad se mitteret,
quoius arbitratu de conmunibus negotiis consu-
leretur. Is missus cum præsidio equitum atque
iere o. peditum, funditorum Balearium; præterea [iere]
sagittarii et cohors Peligna cum velitaribus ar-
mis, itineris properandi causa, neque his secus
atque aliis armis advorsum tela hostium, quod
in o. ea levia sunt, muniti. Sed in itinere, quinto
denique die, Volux filius Bocchi, repente in
campis patentibus cum mile non amplius equi-
tibus sese ostendit, qui temere et effuse euntes
Sullæ aliisque omnibus et numerum ampliorem

2 *omnibus rebus* tr. 3 *prof. sunt* tr. 3 *rufone qui quæstor* tr. 4 *in africam* o. l. 6 *tum cet.* tr. 6 *ac stud.* tr. 7 *romaque* tr. l. 8 *reg, errasse* tr. 9 *deplorati sunt* tr. 15 *quibus* tr. *cognitis* (spl. *confectis*) tr. 16 *petiverat* tr. 16 *ut s.* l. *ad sese* tr. 17 *arbitr. com.* tr. l. 17 *negociis* (*rebus* spl.) tr. 19 *baleatorum* tr. *baleariorum* l. *balearium* ex coni. Carrionis. 19 *præt. iere* l. *sag. iere* tr. *iere* o. Guelf. 10 *pr. vero* paris. c. 22 *adversus* tr. 24 *die quinto denique* tr. 26 *se* (*se* spl.) *ost.* tr. 26 *euntes temere et effuse* tr. 27 *et numero* (*um* spl.) *ampliores* (*em* spl.) *et*

vero, et hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire, arma atque tela temptare, intendere, timor aliquantus, sed spes amplior, quippe victoribus, et advorsum eos, quos sæpe vicerant. Interim equites exploratum præmissi rem uti erat quietam nunciant.

106. Volux adveniens quæstorem adpellat dicitque, se a patre Boccho obviam illis simul et præsidio missum. Deinde eum et proxumum diem sine metu coniuncti eunt. Post ubi castra locata et diei vesper erat, repente Maurus incerto voltu pavens ad Sullam adcurrit dicitque sibi ex speculatoribus cognitum, Iugurtham haud procul abesse, simul, uti noctu clam secum profugeret, rogat atque hortatur. Ille animo feroci negat, se totiens fusum Numidam pertimescere, virtuti suorum satis credere, etiam si certa pestis adesset, mansurum potius, quam proditis, quos ducebat, turpi fuga incertæ ac forsitan post paulo morbo interituræ vitæ parceret. Ceterum ab eodem monitus uti noctu proficiscerentur, consilium adprobat, ac statim milites cænatos esse, in castris ignis quam creberrumos fieri, dein prima vigilia silentio egredi iubet. Iamque nocturno itinere fessis omnibus, Sulla pariter cum ortu solis castra metabatur, quom equites Mauri nunciant, Iugurtham circiter duum milium intervallo ante [eos] consedisse. Quod postquam auditum est,

sese
vicerunt
dicitque o.
die
pavens o.
dicitque o.
toties
eos o.
est o.

host. tr. 6 *rem quietam uti erat* tr. 9 *præsidium* tr. 13 *a specul.* tr. 14 *haut* tr. 14 *simul noctu* l. 23 *ignesque* tr. l. *que* om. bas. 4. bern. 1. 3. 24 *vigilia egredi* tr. 25 *omnib. fessis* tr. 27 *tum eq.* tr. 28 *ante consedisse* tr.

109. Igitur Sulla [respondit] pauca coram Aspare locuturum, cetera occulte, aut nullo, aut quam paucissumis præsentibus, simul edocet, quæ sibi responderentur. Postquam sicuti voluerat congressi, dicit se missum a consule venisse quæsitum ab eo, pacem an bellum agitaturus foret. Tum rex, uti præceptum fuerat, post diem decimum redire iubet, ac nihil etiam nunc decrevisse, sed illo die responsurum, dein ambo in sua castra digressi. Sed ubi plerumque noctis processit, Sulla a Boccho occulte accersitur, ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur, præterea Dabar internuncius, sanctus vir et ex sententia ambobus. Ac statim sic rex incipit:

110. «Numquam ego ratus sum fore, uti rex maxumus in hac terra et omnium, quos novi, privato homini gratiam deberem. Et me hercule Sulla, ante te cognitum, multis orantibus, aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigus. Id inminutum, quod ceteri dolere solent, ego lætor; fuerit mihi eguisse aliquando amicitiæ tuæ, qua apud animum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet: arma, viros, pecuniam, postremo quicquid animo lubet, sume, utere: et quoad vives, numquam redditam

respondit o. — sibi o. — fuerat o. — et hercle — indigui

1 *S. respondit pauca se* tr. *respondit* o. paris. b. 2 *occulte nullo præs. aut q. p. præs.* tr. 5 *voluerant congressi sunt dicit silla se* tr. 7 *tunc rex* tr. 8 *ac tum etiam nil* tr. 10 *digr. sunt* tr. 12 *et ab* tr. 13 *interea dabar* tr. 14 *sancte iurat ex sent.* tr. *sanctus vir et ex sent.* paris. c. 15 *rex sic* tr. 20 *indigui* tr. 21 *id esse im.* tr. 22 *fuerit mihi pretium aliq. eguisse* tr. *eguisse aliq. precium tue* b. *pretium* o. pal. 8. Rivii Cod. et tres Wassii cfr. Gron. Obs. IV. 8. 24 *carius est* b. *habeo* paris.bx. tr. 25 *nunc animo* tr. 26 *quo me adiuves nunquam tibi redd.* tr.

gratiam putaveris, semper apud me integra erit, denique nihil me sciente frustra voles. Nam, ut ego æstumo, regem armis quam munificentia vinci minus flagitiosum est. Ceterum de re [est o.] publica vestra, quoius curator huc missus es, paucis accipe. Bellum ego populo Romano neque feci neque factum umquam volui, finis meos advorsum armatos armis tutatus sum. Id omitto, [tutus s.] quando vobis ita placet; gerite, quod voltis, cum [uti volt.] Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me et Micipsam fuit, non egrediar, neque id intrare Iugurtham sinam. Præterea si quid [iug. id intr.] meque vobisque dignum petiveris, haud repulsus abibis.»

111. Ad ea Sulla pro se breviter et modice, de pace et de conmunibus rebus multis disseruit. Denique regi patefecit, «quod polliceatur, [patefacit] senatum et populum Romanum, quoniam amplius armis valuissent, non in gratiam habituros; faciundum aliquid, quod illorum magis quam sua rettulisse videretur; id adeo in promptu esse, quoniam Iugurthæ copiam haberet; quem si Romanis tradidisset, fore, ut illi plurumum [uti] deberetur; amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram.» [tunc o.] Rex primo negitare; adfinitatem, cognationem, præterea fœdus intervenisse; ad hoc metuere, ne fluxa fide usus, popularium animos avorte-

1 *gratia in* tr. 2 *ut estimo* tr. 4 *est* o. tr. 5 *cuius gratia cur.* tr. 6 *cum populo* tr. 7 *at finis* b. 9 *uti vultis contra iug.* tr. 11 *neque intrare iug.* tr. 13 *petieris* (*tieritis* spl.) tr. 16 *et com. reb. disseruit* tr. 17 *qua ipse pol.* tr. 18 *senatui et populo r.* tr. 19 *non in gratia abituros et fac.* tr. 22 *cop. iug.* tr. 24 *amicitia fædus* tr. 26 *negare cognationem affinitatem intervenisse præterea scelus* tr. *negitare* paris. c.

ret, quis et Iugurtha carus, et Romani invisi erant. Denique sæpius fatigatus lenitur et ex voluntate Sullæ omnia se facturum promittit. Ceterum ad simulandam pacem, quoius Numida defessus bello avidissumus, quæ utilia visa, constituunt. Ita conposito dolo digrediuntur.

leniter

112. At rex postero die Asparem Iugurthæ legatum adpellat dicitque, sibi per Dabarem ex Sulla cognitum, posse condicionibus bellum poni; quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Iugurthæ venit; dein ab illo cuncta edoctus, properato itinere post diem octavum redit ad Bocchum et ei denunciat, «Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere, sed Mario parum confidere; sæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conventam frustra fuisse. Ceterum Bocchus si ambobus consultum et ratam pacem vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quasi de pace, in conloquium veniretur, ibique sibi Sullam traderet; quom talem virum in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu senatus aut populi Romani fœdus fieret, neque hominem nobilem, non sua ignavia sed ob rem publicam in hostium potestate relictum iri.»

dicitque o. — deinde — nuntiat — Bocch. o. — haberet fore atque pop.

113. Hæc Maurus secum ipse diu volvens tandem promisit, ceterum dolo an vere cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ

cunctatus o.

2 *inv. essent* tr. 2 *his fat.* tr. 2 *leviter* (*ni* spl.) tr. *lenitur* par. b. 5 *visa sunt* tr. 8 *leg. iug.* tr. 9 *cognitum esse posse condicione b. componi* tr. 11 *iug. proficiscitur. deinde* tr. 17 *bocc. si pacem vellet daret* tr. 20 *sillam sibi* tr. 21 *in potestate* tr. ta. *potestatem* bp. 22 *aut pop.* bp. tr. ta. 24 *neque sua ignavia* b. 26 *Rex* (*Hac* spl.) *Maurus* p. *ipse sec.* tr.

voluntates, ut vehementes sic mobiles, sæpe ipsæ sibi advorsæ. Postea tempore et loco constituto, in conloquium uti de pace venirentur, Bocchus Sullam modo, modo Iugurthæ legatum adpellare, benigne habere, idem ambobus polliceri. Illi pariter læti ac spei bonæ pleni esse. Sed nocte ea, quæ proxuma fuit ante diem conloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac statim inmutata voluntate remotis ceteris, dicitur secum ipse multum agitavisse, voltu corporis pariter atque animo varius, quæ scilicet tacente ipso occulta pectoris patefecisse. Tamen postremo Sullam accersi iubet et ex eius sententia Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies advenit et ei nunciatum est, Iugurtham haud procul abesse, cum paucis amicis et quæstore nostro quasi obvius honoris causa procedit in tumulum facillumum visu insidiantibus. Eodem Numida cum plerisque necessariis suis inermis, uti dictum erat, accedit; ac statim, signo dato, undique simul ex insidiis invaditur. Ceteri obtruncati, Iugurtha Sullæ vinctus traditur, et ab eo ad Marium deductus est.

[in col. ....veniretur] esse o. ceteris o. multa arcessiri ut d. ac. est o.

114. Per idem tempus advorsum Gallos ab ducibus nostris Q. Cæpione et Gn. Manlio male pugnatum, quo metu Italia omnis contremuerat.

M.Mnl.

2 *tempore loco* ta. 5 *abpellare* p. 6 *bonæ spei* tr. 9 *ac stat. im. vol.* (*amisso priore consilio* spl.) tr. 12 *ita tacente ipso occulta specie oris patefacere* tr. *i. t. i. oc. sp. o. patefecisse* ta. *i. t. i. occultare et oris inmutatione* bp. (sed *inmutatione* in p. spl.) *patefecissent* p. *occulta pectoris* pal. 4. 7. 8. 13 *accersiri* p. tr. *accersi* b. ta. 14 *et ex illius sent.* b. tr. ta. 16 *haut* tr. 22 *obtruncantur* (*cati* spl.) tr. 25 *Q. Scipione* bp. tr. *Cæpione* Codd. Wassii, Oros. *M. Manlio* b. *M.* o. tr. *menmanlio* (*men* pn. *gaio* spl.) p. *Gn. Manlio* Guelf. 9. Cod. Paris. cfr. Comm. in Sal. Vol. III. p. 367. 26 *pugn. est* tr. *omnis italia* tr. *contremuit* b. *contre-*

usque o. Illique et inde usque ad nostram memoriam
Romani sic habuere, alia omnia virtuti suæ
prona esse, cum Gallis pro salute non pro gloria
certare. Sed postquam bellum in Numidia con-
v. ad. r. fectum et Iugurtham Romam vinctum adduci
est o. nunciatum est, Marius consul absens factus [est]
et ei decreta provincia Gallia; isque Kalendis
Ianuariis magna gloria consul triumphavit. Ea
tempestate spes atque opes civitatis in illo sitæ.

muerat (*it* spl.) p. *contremuerat* tr. 4 *in Num. b. conf. est* tr. 5 *rom. vinctum ad.* tr. pb. 6 *factus esset ei* (*est* spl.) p. 7 *gallica isque usque Kl. ianuarii* tr. 8 *ex ea t.* b. tr. *ex* o. p. 9 *sita sunt* p. sed *sunt* m. II. adiecit.

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIB. I.

Brevis argumenti expositio. Priorum historicorum recensio, quid auctor ipse secutus sit? exponitur, de statu rei publicae, de seditionum causis, de Gracchis. Marii Sullaeque inimicitiae, bellum sociale. Cinnanus tumultus, primum bellum civile, proscriptiones, novus discordiarum auctor Lepidus, eius concio; propugnator optimatium Catulus, foedus cum Gaditanis iunctum; Sullae mors et de eius moribus iudicium. Lepidus in Etruria bellum parat, exercitum urbi admovet. Pompeius Brutum Mutinae obsessum tenet; studia partium suscitantur; gravis Philippi in senatu oratio; Lepidus ad Cosam victus Italia cedit. Comitia consularia, Servilius proc. in Ciliciam profectus piratas vincit. Appius Macedoniam provinciam sortitus, parum prospere bellum gerit. Gravis senatus cura ob bellum atrocissimum in Hispania a Sertorio concitatum. Eius ingenium et res antea in

Africa et Hispania gestæ. Hispanorum mores et in Sertorium studia. Res a Metello eiusque legatis in Hispania gestæ.

- Res populi Romani M. Lepido, Q. Catulo Coss. ac deinde militiæ et domi gestas conposui. - Maxumis ducibus fortibus strenuisque magistris. - Cato Romani generis disertissumus multa paucis absolvit. - *Sal.* Fannio veritatem *dat.* - Nos in tanta doctissumorum hominum copia. - Recens scripsi. - Neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero. - Cum cura dicendum. - Nobis primæ dissensiones vitio humani ingeni evenere, quod inquies atque indomitum semper in certamine libertatis aut gloriæ aut dominationis agit. - Nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum. - Res Romana plurumum imperio valuit Ser. Sulpicio et M. Marcello Coss. omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum atque Oceanum, nisi quæ a paludibus fuit invia, perdomita. Optumis autem moribus et maxuma concordia egit populus Romanus inter secundum atque postremum bel-

1 Rufin. de comp. et metr. oratorum p. 355. Ed. Caper. Prisc. 15. 2. 616. 15. 3. 623. Ed. Kr. 3 Diomed. 2. p. 442. Ed. Putsch. 4 Mar. Fab. Victorin. in Rhet. Cic. p. 149. Schol. ad Hor. Satir. 1. 10. 9. Serv. ad Aen. 1. 96. 5 Victor. l. l. 6 Serv. ad Aen. 4. 213. 7 Char. p. 192. 7 Arrus. p. 248. Ed. Lind. 8 Sen. de Ben. 4. 1. 9 Prisc. 5. 4. 183. *nobis nuper* Cod. S. Mart. Lov. idem et Cod. Thosan. *agitur.* 12 Prisc. 17. 21. 85. 14. 2. 589. Prob. Cath. 1468. Charis. p. 52. 13 Victorin. in 1. Rhet. Cic. p. 105. Serv. ad Aen. 8. 840. Augustin. Civ. D. 2. 18. Non. Marc. 2. 180. Amm. Marc. Edit. Gronov. 15. 13. sub fin. *secundum atque* Serv. *ac* Victorin.

lum Carthaginiense. - At discordia et avaritia atque ambitio, et cetera secundis rebus oriri sueta mala, post Carthaginis excidium maxume aucta sunt. Nam iniuriæ validiorum, et ob eas discessio plebis a patribus aliæque dissensiones domi fuere iam inde a principio; neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est, æquo et modesto iure agitatum; dein servili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere et ceteris expertibus, soli in imperio agere. Quibus sævitiis et maxume fœneris onere obpressa plebes, quom assiduis bellis tributum simul et militiam toleraret, armata montem Sacrum atque Aventinum insedit. Tumque tribunos plebis et alia sibi iura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum. - Postquam, remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit, plurumæ turbæ, seditiones et ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes adfectabant, bonique et mali cives adpellati, non ob merita in rem publicam, omnibus pariter conruptis, sed uti quisque locupletissumus et iniuria validior, quia præsentia defendebat, pro bono ducebatur. Ex quo tempore maiorum mores non paulatim ut antea, sed

1 August. Civ. Dei 2. 18. et 5. 12. sed posteriori loco multa depravata sunt *iniuria validiorum* legit Serv. ad Georg. 4. 238. cfr. Arrus. s. v. *insedit* Diomed. p. 439. Serv. ad Aen. 8. 479. Donat. ad Andr. 1. 1. 9. qui pauca verba huius loci laudant. 18 Aul. Gell. 9. 12. Aug. C. D. 2. 18. et 3. 17. *gratiam* Arrus. s. v. *concesserant. gratia* cett.

torrentis modo præcipitati: adeo iuventus luxu atque avaritia conrupta est, uti merito dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiaris, neque alios pati. - A Graccho graves seditiones cœpere. - Quæ causa fuerat novandis rebus. - Quom aræ et alia diis sacra subplicum sanguine fœdarentur. - Tantum antiquitatis curæque maioribus pro Italica gente fuit. - Tyrannumque et Cinnam adpellantes. - Bellum quibus posset condicionibus desineret. - Quis rebus Sulla (*æ*?) suspectis maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi. - Quoius advorsa voluntate conloquio militibus permisso conruptio facta paucorum et exercitus Sullæ datus est. - Non repugnantibus modo sed ne deditis quidem, a. b. c. m. (*atrocis belli clades metuentibus.*) - Apud Præneste locatus. - Et Marius victus duplicaverat bellum. - Atque omnis Italia armis discessit. - Ut in M. Mario, cum fractus prius crura per artus expiraret. - Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit. - Simulans sibi alvum purgari. - Curubis. - Id bellum excitabat metus Pompei victoris Hiempsalem in regnum restituentis. - Nihil esse de re publica neque libertati populi Romani

4 Augustin. Civ. D. 2. 21. 5 Serv. ad Aen. 4. 290. 6 Serv. ad Aen. 2. 502. 7 Serv. ad Georg. 2. 209. 8 Serv. ad Aen. 1. 5. 9 Serv. ad V. Eclog. 5. 21. 10 Arrus. p. 241. s. v. *in temp.* 12 Don. ad Ter. Eunuch. 3, 2. 13. 15 Don. ad Phorm. 1. 2. 48. 17 Prisc. 15. 2. 618. 17 Serv. ad Virg. Eclog. 2. 67. 18 Schol. ad Luc. Pharsal. 3. 632. *animis* Mss. *armis* ex coniectura. 19 Iul. Rufin. de schemat. dianœas p. 52. Ed. Cap. *fracta* vulgo. *fractus* e coniect. alii *cui fr.* et præpos. ante *artus* omittunt. 20 Serv. ad Aen. 2. 400. 22 Isid. 11. 1. Serv. ad Aen. 2. 19. 22 Prob. Cath. 1462. 23 Aul. Gell. 9. 12. *ad bellum* Non. Marc. 2. 554. 24 Arrus. p. 251. s. v. *pact.*

pactum. - Quo patefactum est, rem publicam prædæ non libertati repetitam. - Omnium partium decus in mercedem conruptum erat. - Et relatus inconditæ olim vitæ mos, ut omne ius in validioribus esset. - Igitur venditis proscriptorum bonis aut dilargitis. - Neque est offensus dominatione Sullæ. - Nam Sullæ dominationem queri non audebat. - De præfecto urbis quasi possessore rei publicæ magna utrimque vi contendebatur. - Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem. - Sanctus aliter et ingenio validus. - Sanctus alia. - Inter arma civilia æqui boni famas petit.

M. Aemili Lepidi consulis ad populum Romanum oratio.

Clementia et probitas vestra, Quirites, quibus per ceteras gentis maxumi et clari estis, plurumum timoris mihi faciunt advorsum tyrannidem L. Sullæ, ne quæ ipsi nefanda æstumatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini, præsertim quom illi spes omnis in scelere atque perfidia sit, neque se aliter tutum putet, quàm si peior atque intestabilior metu

advorsus

ne ipsi nef. quæ

1 Ar. p. 259. s. v. *rep.* 2 Ar. p. 240. s. v. *in* 3 Arrus. s. v. *in* Schol. Luc. Pharsal. 1. 173. ubi *in viribus* scriptum. 5 Aul. Gell. 15. 13. Prisc. 8. 5. 377. 6 Don. ad Ter. Phorm. 2. 3. 24. alii *dominationum*, alii *defessus* emendant, in Cod. est *dominationem*. 7 Ar. p. 257. Don. l. l. sed is *queri* om. 8 Arrus. p. 252. s. v. *præfectus* in Cod. est *quasi possessio* Lind. *possessore* coniecit. 10 Serv. ad Aen. 1. 195. 11 Charis. p. 175. 12 Serv. ad Aen. 3. 594. 12 Sen. Ep. 114.

vestro fuerit, quo captivis libertatis curam mi-
seria eximat; aut si provideritis, in tutandis
q. in ulc. periculis magis quam ulciscendo teneamini.
nom. non minus opt. Satellites quidem eius, homines maxumi nomi-
nis, optumis maiorum exemplis, nequeo satis
qui o. mirari, qui dominationis in vos servitium suum
mercedem dant et utrumque per iniuriam ma-
libere lunt quam optumo iure liberi agere; præclara
Brutorum atque Aemiliorum et Lutatiorum pro-
les, geniti ad ea, quæ maiores virtute pepe-
rere, subvortunda. Nam quid a Pyrrho, Han-
nibale Philippoque et Antiocho defensum est
aliud, quam libertas et suæ cuique sedes, neu
sævus cui nisi legibus pareremus? quæ cuncta scævus
iste Romulus quasi ab externis rapta tenet, non
consulis tot exercituum clade, neque consulum et alio-
rum principum, quos fortuna belli consumpse-
rat, satiatus, sed tum crudelior, quom plerosque
secundæ res in miserationem ex ira vortunt.
Quin solus omnium post memoriam hominum
subplicia in post futuros conposuit, quis prius
iniuria quam vita certa esset, pravissumeque
furit per sceleris inmanitatem adhuc tutus fuit, dum
vos, metu gravioris serviti, a repetunda liber-
tate terremini. Agundum atque obviam eundum
illum est, Quirites, ne spolia vestra penes illos sint;
non prolatandum neque votis paranda auxilia;
per tæd. nisi forte speratis, tædium iam aut pudorem
tyr. esse eum tyrannidis Sullæ esse, et eum per scelus occu-
pata periculosius dimissurum. At ille eo pro-

1 *captis* v3. *quo captius* pr. 4 *nom. non minus opt.* pr. 6 *dom. sua* v3. 8 *agere*; *Præclara* pr. 14 *sævus* v2. varians lectio ap. Serv. ad Virg. Eclog. 3. 13. 20 *mem. humani* v1. 29 *et* o. pr.

cessit, uti nihil gloriosum nisi tutum, et omnia [ut] retinendæ dominationis honesta æstumet. Itaque [existum.] illa quies et otium cum libertate, quæ multi probi potius quam laborem cum honoribus capessebant, nulla sunt. Hac tempestate serviundum aut imperitandum, habendus metus est aut fa- [est o.] ciundus, Quirites. Nam quid ultra? quæve humana superant aut divina inpolluta sunt? populus Romanus, paulo ante gentium moderator, exutus imperio, gloria, iure, agitandi inops despectusque, ne servilia quidem alimenta relicua habet. Sociorum et Lati magna vis civitate pro multis et egregiis factis a vobis data per unum prohibentur, et plebis innoxiæ patrias sedes occupavere pauci satellites, mercedem scelerum. Leges, iudicia, ærarium, provinciæ, reges penes unum, denique necis civium et vitæ licentia. Simul humanas hostias vidistis, et sepulchra infecta sanguine civili. Estne viris relicui aliud, quam solvere iniuriam aut mori per virtutem? quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro septis statuit, neque quisquam extremam necessitatem nihil ausus nisi muliebri ingenio expectat. Verum ego seditiosus, uti Sulla ait, qui præmia turbarum queror, et [quia] bellum cupiens, qui iura pacis repeto. Scilicet, quia non aliter salvi satisque tuti in imperio eritis, nisi Vettius Picens et scriba Cornelius [et o.] aliena bene parata prodegerint; nisi adprobari- [approbaverit.] tis omnes proscriptionem innoxiorum ob divi- [proscriptiones]

1 *ut nihil* pr. 2 *honesta extimet* v2. 4 *capescebant* pr. 10 *cogitandi* v2. pr. *agitandi* v1.3. confirmat Arrus. Ed. Lind. p. 236. 19 *iuris* v3. 27 *tuti imp.* pr. 28 *Vectius* v2. pr. 29 *approbetis* v2.

tias, cruciatus virorum inlustrium, vastam urbem fuga et cædibus, bona civium miserorum quasi Cimbricam prædam venum aut dono da- et tam. At obiectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum: quod quidem scelerum illius vel maxumum est, non me neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quæ tum formidine mercatus sum, soluto: iure dom. pretio soluto, iure, dominis tamen restituo, neque pati consilium est, ullam ex civibus prædam esse. Satis illa fuerunt, quæ rabie contracta toleravimus, manus conserentis inter se Romanos exercitus, et arma ab externis in nosmet vorsa. Scelerum et contumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non pœnitet, ut et facta in gloria numeret, et, si liceat, avidius fecerit. Neque iam quid existumetis de illo, vos aud. sed quantum audeatis, vereor, ne, alius alium principem expectantes, ante capiamini, non opibus eius, quæ futiles et conruptæ sunt, sed captum ire vestra socordia, quam raptum iri licet et quam audeat tam videri felicem. Nam præter satelli- vult tes conmaculatos, quis eadem volt? aut quis non omnia mutata', præter victoriam? scilicet tarr. scyrcque milites, quorum sanguine Tarulæ Scyrtoque, pessumis servorum, divitiæ partæ sunt: an, fusidius quibus prælatus in magistratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis, honorum omnium dehonestamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot volnera et

8 *quantum formidine* pr. 11 *fuerunt* v2. *fuerint* vulgo. 13 *extremis* v2. 18 *audiatis* pr. 21 *captum ire* coni. Cort. *raptum iri* Codd. *quam audias* v2. *audeas* v3. *ire licet ei, quem haud pudeat* coni. Orelli.

labores nihil præter tyrannum quæsitum est. Nisi forte tribuniciam potestatem eversum profecti sunt per arma, conditam a maioribus suis, utique iura et iudicia sibimet extorquerent, egregia scilicet mercede, quom relegati in paludes et silvas, contumeliam atque invidiam suam, præmia penes paucos intellegerint. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? quia secundæ res mire sunt vitiis obtentui; quibus labefactis, quam formidatus est, tam contemnetur, nisi forte specie concordiæ et pacis, quæ sceleri et parricidio suo nomina indidit. Neque aliter rem publicam et belli finem ait, nisi maneat expulsa agris plebes, præda civilis acerbissuma, ius iudiciumque omnium rerum penes se, quod populi Romani fuit. Quæ si vobis pax et concordia intelleguntur, maxuma turbamenta rei publicæ atque exitia probate, adnuite legibus inpositis, accipite otium cum servitio: et tradite exemplum posteris ad populum Romanum suimet sanguinis mercede circumveniundum. Mihi quamquam per hoc summum imperium satis quæsitum erat nomini maiorum, dignitati, atque etiam præsidio; tamen non fuit consilium privatas opes facere, potiorque visa est periculosa libertas quieto servitio. Quæ si probatis, adeste Quirites, et bene iuvantibus dis, M. Aemilium consulem ducem et auctorem sequimini ad recipiundam libertatem.

intelligerent

labefactatis q. form. antea est

pop. romano esse bel.

diis

7 *intelligerent* pr. v2. 16 *penes quod res p. sit.* v2. 17 *pax et composita* v2. pr. 18 *exitia probare* v2. 20 *rempublicam suimet* v1.2.3. pr. *pop. rom.* ex coniectura. 28 *iuv. divis* v1.

- Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere. - Multos tamen ab adulescentia bonos insultaverat. - Advorsus ille nobilitatis. - Togam paludamento mutavit. - Exercitum argento fecit. - Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat. - Et Metello procul agente longa spes auxiliorum. - Etruria omnis cum Lepido suspecta in tumultum erat. - Tum vero Volsci cum ceteris eiusdem causæ ducem se nactos rati, maxumo gaudio bellum inritare. - Vacuam istam urbem hominibus militari ætate. - Quietam a bellis civitatem. - Uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturrume proficiscerentur. - Lepidum pœnitentem consili. - Insanum aliter sua sententia atque aliarum mulierum. - Postremo ipsos colonos per miserias et incerta Romani generis orare. - Cosa. - Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate eiecta. - Et ei voce magna gratulabantur. - Quia lenones et vinarii laniique, quorum præterea volgus in dies usum habet, pretio conpositi. - Philippus qui ætate et consilio ceteros anteibat.

1 vetus scholiasta ad Cic. pro Roscio Amer. §. 230 laudante Broukhusio T. I. p. 343. Ed. Havercamp. 2 Don. ad Eun. 2. 2. 54. Serv. ad Aen. 10. 643. posteriore loco *tamen* omissum. id. ad 9. 634. *a pueritia* habet. 3 Arr. p. 211. s. v. *adv.* 3 Isid. 19. 24. Schol. Iuv. 6. 400. 4 Seneca Epp. 114. 5 Don. ad. Phorm. 1. 1. 4. 6 Serv. ad Aen. 11. 544. 7 Arr. p. 240. s. v. *in illam* r. 8 Non. Marc. 1. 132. cfr. Arrus. p. 241. s. v. *inr.* et Lind. ad h. l. 10 Arr. p. 265. *istam urbibus* lectio; *urbem hominibus* coniecit Lind. 11 Arr. p. 257. s. v. *quietus.* 12 Char. p. 184. 14 idem p. 224. 14 idem 175. 15 Serv. ad Aen. 10. 45. 17 Serv. ad Aen. 10. 168. 17 Serv. ad Aen. 1. 270. 19 Don. ad Andr. 5. 4. 36. 19 Non. Marc. 4. 62. Charis. p. 58. ubi *lenones* omissum 22 Serv. ad Aen. 9. 146.

Oratio Philippi in senatu.

Maxume vellem, Patres conscripti, rem publicam quietam esse, aut in periculis a promptissumo quoque defendi, denique prava incepta consultoribus noxæ esse. Sed contra seditionibus omnia turbata sunt, et ab iis, quos prohibere magis decebat. Postremo, quæ pessumi et stultissumi decrevere, ea bonis et sapientibus faciunda sunt. Nam bellum atque arma, quamquam vobis invisa, tamen, quia Lepido placent, sumunda sunt. Nisi forte cui pacem præstare et bellum pati consilium est. Pro, di boni! dii qui hanc urbem omissa cura adhuc regitis, M. Aemilius, omnium flagitiosorum postremus, qui peior an ignavior sit, deliberari non potest, exercitum obprimundæ libertatis habet, et se e contempto metuendum effecit; vos mussantes et retractantes verbis et vatum carminibus pacem optatis magis quam defenditis, neque intellegitis, mollitia decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id iure, quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cepisset, quoius sceleribus tanta præmia tribuistis? At scilicet eos, qui ad postremum ii qui usque legatos, pacem, concordiam et alia huiuscemodi decreverunt, gratiam ab eo peperisse. Imo despecti et indigni re publica habiti, præ-

12 *adhuc tegitis* V3. 15 *se contempto* pr. 26 *habeo peperisse* pr.

dæ loco æstumantur, quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem a principio, quom Etruriam coniurare, proscriptos accersi, largitionibus rem publicam lacerari videbam, maturandum putabam, et Catuli consilia cum paucis secutus sum. Ceterum illi, qui gentis Aemiliæ bene facta extollebant, et ignoscendo populi Romani magnitudinem auxisse, nusquam etiam tum Lepidum progressum aiebant, quom privata arma obprimundæ libertatis cepisset, sibi quisque opes aut patrocinia quærendo consilium publicum conruperunt. At tum erat Lepidus latro cum calonibus et paucis sicariis, quorum nemo diurna mercede vitam mutaverit; nunc est proconsul cum imperio, non empto, sed dato a vobis, cum legatis adhuc iure parentibus, et ad eum concurrere homines omnium ordinum conruptissumi, flagrantes inopia et cupidinibus, scelerum conscientia exagitati, quibus quies in seditionibus, in pace turbæ sunt; hi tumultum ex tumultu, bellum ex bello serunt, Saturnini olim, post Sulpici, dein Mari Damasippique, nunc Lepidi satellites. Præterea Etruria atque omnes reliquiæ belli arrectæ, Hispaniæ armis sollicitæ, Mithridates in latere vectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur, diem bello circumspicit: quin præter idoneum ducem nihil abest ad subvortundum imperium. Quod ego vos oro atque obsecro, Patres conscripti, ut animadvortatis, neu

accersiri

Attamen

proconsule

4 *accersiri* pr. 13 *lepidus erat latro* v2. 14 *nemo non d.* v2. 3. *non* o. v1. pr. 15 *proconsule* pr. 22 *bello ferunt* pr. 25 *mitridates* pr. 30 *ne pat.* v1. 2. *neu* v3. pr.

patiamini licentiam scelerum quasi rabiem ad integros contactu procedere. Nam, ubi malos præmia secuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est. An expectatis, dum exercitu rursus admoto ferro atque flamma urbem invadat? quod invadit multo propius est ab eo, quo agitat, statu, quam ex pace et concordia ad arma civilia, quæ ille advorsum divina et humana omnia cepit, non pro sua aut quorum simulat iniuria, sed legum ac libertatis subvortundæ. Angitur enim ac laceratur animi cupidine et noxarum metu, expers consili, inquies, hæc atque illa temptans, metuit otium, odit bellum; luxu atque licentia carendum videt, atque interim abutitur vestra socordia. Neque mihi satis consili est, metum an ignaviam an dementiam eam est o. adpellem, qui videmini intenta mala quasi fulmen optare, se quisque ne attingat, sed prohibere ne conari quidem. Et quæso considerate, quam convorsa rerum natura sit. Antea malum publicum occulte, auxilia palam instruebantur, et eo boni malos facile anteibant: nunc pax et concordia disturbantur palam, defen- pax con. duntur occulte. Quibus illa placent, in armis sunt, vos in metu. Quid expectatis? nisi forte pudet aut piget recte facere. An Lepidi mandata animos movere? qui placere ait, sua cui- movent que reddi, et aliena tenet, belli iura rescindi, quom ipse armis cogat, civitatem confirmari, quibus ademptam negat, concordiæ gratia ple-

3 *secuntur* v1. *sequntur* pr. 10 *agitur enim* v3. *agnitur* pr. 13 *luxuria atque licentia* v2. 15 *secordia* v2. 17 *in tanta m.* pr. 28 *iura inscindi* v2. 30 *plebei* o. pr.

bei tribuniciam potestatem restitui, ex qua omnes discordiæ accensæ. Pessume omnium atque inpudentissume, tibine egestas civium et luctus curæ sunt, cui nihil est domi nisi armis partum aut per iniuriam, alterum consulatum petis, quasi primum reddideris, bello concordiam quæris, quo parta disturbatur? nostri proditor, istis infidus, hostis omnium bonorum. Ut te neque hominum neque deorum pudet, quos per fidem aut periurio violasti! Qui, quando talis es, maneas in sententia et retineas arma, te hortor, neu prolatandis seditionibus inquies ipse, nos in sollicitudine adtineas. Neque te provinciæ, neque leges, neque di penates civem patiuntur. Perge, qua cœptas, ut quam maturrume merita invenias. Vos autem, Patres conscripti, quousque cunctando rem publicam intutam patiemini, et verbis arma temptabitis? Delectus advorsum vos habiti, pecuniæ publice et privatim extortæ, præsidia deducta atque inposita, ex lubidine leges imperantur; quom interim vos legatos et decreta paratis. Quanto mehercule avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit, quom intelleget, se metu magis quam æquo et bono sustentatum. Nam qui turbas et cædem civium odisse ait, et ob id, armato Lepido, vos inermos retinet, quæ victis toleranda sunt, ea, quom facere possitis, patiamini potius censet: ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadet. Hæc si placent, si tanta torpedo animos obpresit, ut obliti scelerum Cinnæ, quoius in urbem reditu decus

cœpisti

Et quanto

inermes

6 *quasi patriam reddideritis* v2. 8 *istis invidus* pr. 16 *maturissume* pr. 27 *iner-*

ordinis huius interiit, nihilominus vos atque coniuges et liberos Lepido permissuri sitis, quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is et alii boni rem publicam frustra curant. Agite, uti lubet; parate vobis Cethegi atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas et incendia instaurare cupiunt et rursus advorsum deos penatis manus armare. Sin libertas et vera magis placent, decernite digna nomini, et augete ingenium viris fortibus. Adest novos exercitus, ad hoc coloniæ veterum militum, nobilitas omnis, duces optumi; fortuna meliores sequitur. Iam illa, quæ socordia nostra conlecta sunt, dilabentur. Quare ita censeo: quoniam Lepidus exercitum privato consilio paratum cum pessumis et hostibus rei publicæ contra huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit, uti Appius Claudius interrex cum Q. Catulo proconsule et ceteris, quibus imperium est, urbi præsidio sint operamque dent, ne quid res publica detrimenti capiat.

- Magnis operibus perfectis obsidium cœpit per L. Catilinam legatum. - Curionem quæsivit, uti adulescentior et a populi suffragiis integer ætati concederet Mamerci. - Sic vero quasi formidine adtonitus neque animo neque auribus aut lingua competere. - [Neque animo neque lingua compotem.] - Nisi cum ira belli desenuisset. - Maturaverunt

mes pr. 16 *contrahit ordinis auctoritatem ad urbem ducit*, *uti* pr.

22 Fest. p. 192. Lind. 23 Prisc. 10. 8. 505. *a pop.* Cod. Lips. 1. Erl. 2. Heidelb. ap. Krehl. 25 Non. 4. 10. 27 Don. ad Ter. Adelph. 3. 2. 12. „Salustius quum de amente Septimio loqueretur" in antiqua editione *competere*, ap. West. *compotem*, ipsius Donati errore hæc mutata videntur. 28 Prisc. 10. 3. 487. 28 Ar. s. v. *cogo* p. 218.

*

exercitum Durrachium cogere. - Itaque Servilius ægrotum Tarenti conlegam prior transgressus. - Ad Corycum. - Idem fecere Octavius et Q. Cæpio sine gravi cuiusquam expectatione, neque sane ambiti publice. - Festinantibus in summa inopia patribus. - Post defectionem sociorum et Lati. - Ergo senati decreto serviundumne sit. - Prudens omnium quæ senatus censuerat. - Qui liberis eius avunculus erat. - Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros. - Ex insolentia avidus male faciundi. - Quippe vasta Italia rapinis, fuga, cædibus. - Qui nullo certo exsilio vagabantur. - Apud Mutinam. - Imperi prolatandi percupidus habebatur, cetera egregius. - Ea paucis, quibus peritia et verum ingenium est, abnuentibus. - Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperante, magno usu bello Marsico paratu militum et armorum fuit. Multaque tum ductu eius curata primo per ignobilitatem deinde per invidiam scriptorum celata sunt. Quæ eminus facie sua ostentabat, aliquot advorsis cicatricibus et effosso oculo, quo ille dehonestamento corporis maxume lætabatur, neque illis anxius, quia reliqua gloriosius retinebat. - Traditur fugam in longinqua Oceani agitavisse. - Cuius duas insulas propinquas inter se et decem

1 Prisc. 15. 2. 616. 3 idem 15. 2. 618. 3 Serv. ad Aen. 4. 283. 5 Don. ad Eun. 4. 3. 8. 6 Don. ad Adelph. 3. 4. 11. 7 Don. ad Andr. 2. 2. 28. 7 Ar. s. v. *prudens* 256. 8 Don. ad Phorm. 5. 6. 32. 9 Ar. s. v. *abnuo* p. 210. 10 Serv. ad Aen. 9. 343. 11 Serv. ad Aen. 8. 8. 12 Serv. ad Aen. 1. 2. 13 Prisc. 15. 2. 618. 13 Ar. p. 228. s. v. *egregius*. laudantur hæc falso ex Iugurtha, sed haud dubie ex historiis sunt petita. 14 Serv. ad Aen. 12. 694. 16 Gell. 2. 37. varietatem lectionis vide apud Lion. I. p. 251. 24 Serv. ad Aen. 1. 640. 26 *sitas* pro *satis* Carrio emendat cfr. Acron. ad Hor. Epod. 16. 42. „Salustius in historiis tradit Sertorium victum voluisse fu-

stadium procul a Gadibus satis constabat suopte ingenio alimenta mortalibus gignere. - Insulas fortunatas Sal. inclutas esse ait Homeri carminibus. - Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant Antipodas ultra Aethiopiam cultu Persarum iustos et egregios agere. - Itaque Sertorius levi præsidio relicto in Mauretania nactus obscuram noctem æstu secundo furtim aut celeritate vitare prælium in transgressu conatus est. - Transgressos omnis recepit mons præceptus a Lusitanis. - Earum aliæ, paululum progressæ nimio simul et incerto onere, quom pavor corpora agitaverat, deprimebantur. - Domitium proconsulem ex citeriore Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, accersivit. - Libertatis insueti. - Egregius militiæ. - Gens raro egressa finis suos. - Animi inmodicus. - Paucos saltum insidentis. - Numeroque præstans, privos ipse militiæ. - Et stationes sub vineas removebat. - Ut in ore gentibus agens. - Illo profectus castellaque incendere et fuga cultorum deserta igni vastare, neque late aut securus a metu gentis ad furta belli peridoneæ. - Militiæ

gere ad insulas fortunatas" 2 Serv. ad Aen. 5. 753. 4 Prisc 14. 4. 605, falso hæc ex Iugurtha laudat. 6 10 Gell. N. A. 10. 26. cfr. Lion. Vol. II. p. 67. *nact.* — *sec.* vide Non. Marc. 6. 27. nomen montis Serv. habet Aen. 1. 518. sed varie scribitur : *Balleia*, *Palleia*, *Ballera*, *Belloia*, *Taleta:* nomen haud dubie conruptum; genuina scriptura in tanta Codd. discrepantia et in scriptorum silentio restitui nequit, fortasse mons *Bela* significatur, cuius Strabo mentionem facit XVII. 11 A. Gell. N. A. 10. 26. fin. 13 Prisc. 10. 8. 504. 15 Ar. p. 241. s. v. *insolens.* 15 idem p. 227. 16 idem l. l. s. v. *egredior.* 16 idem p. 239. s. v. *infelix.* 17 idem p. 236. s. v. *insedit.* 17 idem p. 256. s. v. *privus.* 18 idem p. 261. s. v. *sub.* 19 idem p. 243. s. v. *in ore* Don. ad Ter. Adelph. 1. 2. 13. legit: „*in ore gentibus agens*, *populo*, *civitati.*" 20 Non. Marc. 4. 203. vetus Cod. *elate* alii *elata* Cod. *securissimus* alius *vetustissimus*, alius *fecustissimus*; Douza coniecit: *elato aut securo esse animo.* Serv. ad Aen. 11. 575. habet verba: *gens ad furta belli peridonea.* 22 Ar. p. 252. s. v. *peritus.*

periti. - Iussu Metelli cornicines occanuerunt. - Nexuit catenæ modo. - Doctus militiam. - Neque se recipere aut instruere prælio quivere. - Equi sine rectore exterriti aut saucii consternantur. - Occupatusque collis editissumus apud Hilerdam, eum multa opera circumdat. - At inde nulla munitionis aut requie mora processit ad oppidum. - Agreste. - Ardebat omnis Hispania citerior. - Ibi et ponere validam urbem multos dies restantem pugnando vicit. - Locum editiorem quam victoribus decebat cepit. - Et mox Fufidius adveniens cum legionibus, postquam tantas asperitates, haud facilem pugnantibus vadum cuncta hosti quam suis oportuniora videt. - Quom Sertorius neque (*urbe?*) erumperet, tam levi copia fugam navibus maturabat. - Apud Lethe oppidum, cui nomen oblivionis condiderant. - Repulsus a Lethe oppido. - Sertorius portis turbam morantibus et nullo, ut in terrore solet, generis aut imperi discrimine, per calonum corpora ad medium quasi, dein superstantium manibus in murum adtollitur. - Neque detrusus aliquotiens deterretur. - Dubitavit acie pars. - Quos inter maxume. - Rumore primo. -

1 Srv. Ge. 2. 384. Prisc. 10. 7. 500. Diom. p. 370. 2 Prisc. 10. 8. 505. 2 Ar. p. 223. s. v. *doct.* 2 Prisc. 10. 9. 509. 3 idem 8. 15. 419. 5 idem 15. 2. 618. et Ar. p. 219. s. v. *circumd. eum* — *circumdat* correxit L. 6 Prisc. 7. 19. 355. cfr. A. Gell. 9. 14. 8 Char. p. 79. 8 Victorin. in I. Rhet. Cic. p. 105. 9 Non. 12. 50. varr. *et depon. et digonem.* 10 Serv. A. 8. 127. Ar. s. v. *dec.* 11 Non. 3. 265. pro *Fuf.* vulgo *Stipidius*, Lips. *Aufidius*, pro *asperit.* Codd. *spiras.* 15 Serv. A. 2. 564. Ar. p. 247. 16 18 Prisc. 15. 2. 618. Serv. A. 1. 267. 18 Non. 4. 128. 12. 48. varr. lect. *fortis*, *Parthis* pro *portis* — *deinsuper instantium*, sed hæc lectio ex ipsius Nonii errore fluxit. 22 Prisc. 15. 4. 627. 23 idem 7. 19. 354. Serv. Georg. 1. 208. Prob. Cath. 1439. 24 Char. p. 24. 24 idem p. 192.

At per omnem provinciam magnæ atro [*cesque famæ*] quom ex suo quisque terrore quinquaginta aut amplius hostium milia novas inmanes f [*eras*] oceani acc [*it*] as corporibus hominum vesci contenderent. - Ut si illam fugam innocentem in noctem conponerent.

1 *Virgilii interpretes* Ed. Angelo Maio p. 42. ad Aen. 4. 178. nonnulla coniectura restituta. 5 Ar. s. v. *in noct.* p. 239.

LIB. II.

Sardinia, Sicilia et Corsica insulæ a Lepido et Perperna tentatæ. Earundem situs et antiquitates; Lepidi mors; Pompeius Hispaniam ingreditur. Sed dolis eum Sertorius deludit; anno postero multa prœlia pugnata. Macedoniæ pars in deditionem venit. Dardania a Curione vastata; in urbe terræ motibus animi religione pleni; gravitate annonæ seditiones exortæ. Curio senatus causam defendit; Cotta populi gratiam captat. Servilius bello varia fortuna per triennium gesto Ciliciæ provinciæ partem Pamphyliæ, Lyciam et Isauriam adiecit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens Romanos regni heredes instituit.

M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso segnior neque minus gravis et multiplex cura patres exercebat. - Sardinia in Africo mari, facie vestigi humani in orientem quam in occidentem latior prominet. - Sardis Hercule procreatus, cum magna multitudine a Libya profectus, Sardiniam occupavit et ex suo vocabulo insulæ nomen dedit. - Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corsa nomine, Ligus mulier. - Ne illa tauro paria sint. - Apollinis filius et Cyrenes. - Quom prædixero positum insulæ. - Geryonis. - Troiano tempore invaden-

1 Mar. Victorin. in I. Rhet. Cic. p. 161. Ed. Cap. auctore non laudato; Salustii esse ex Servio intelligitur ad Aen. 1. 630. 3 Aul. Gell. 13. 29 Isid. 14. 6. Non. 1. 262. 5 Isid. 14. 6. 8 Prisc. 6. 15. 274. cfr. Isid. 14. 6. 10 Don. Andr. 4. 2. 23. 10 Prob. Cath. 1446. *filia* Codd. *us* coni. 11 Don. Phorm. 1. 2. 47. 12 Serv. ad Aen. 7. 662. 12 idem Aen. 1. 299.

darum terrarum causa fuerat navigatio, uti Salustius meminit facili tum mutatione sedium. - Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam secundum Salustium tenuerunt. - Aristæus, uti Salustius docet, post laniatum a canibus Actæonem filium matris instinctu Thebas reliquit et Cretam insulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuam; postea ea relicta cum Dædalo ad Sardiniam transitum fecit. - Dædalus vero primum Sardiniam (ut dicit Sal. hist. 2.) post delatus est Cumas. - Dædalum ex Sicilia profectum, quo Minonis fugerat iram atque opes. - In Sicilia est Enceladus, Othus in Creta, unde Othii campi secundum Salustium, Typhœus in Campania. - Perrexere in Hispaniam an Sardiniam. - Cales civitas est Campaniæ; est et in Gallia hoc nomine, quam Sal. captam a Perpenna commemorat. - Perpenna tam paucis profectus, vera est æstumanda. - Narbone per concilium Gallorum. - Modestus ad omnia alia nisi ad dominationem. - Pompeius oris probi, animo inverecundo. - Nam Sullam consulem de reditu eius legem ferentem ex conposito tribunus plebis Herennius prohibuerat. - At Metellus in ulteriore provincia. - Ea continentia vir gravis et nulla arte cuiquam inferior. - Orbe terrarum extorres. - Neque virgines nuptum a parentibus

3 idem 1. 242. 4 idem G. 1. 14. 9 idem Aen. 6. 14. 11 idem 3. 578. 13 Prisc. 6. 13. 265 (h. 5.) 15. Servius; sed incerto loco. 16 Serv. ad Aen. 7. 782. 18 idem Aen. 12. 694. *prospectis* vel *prospectus* Codd. locus corruptus. 19 Cledon. 1876. 20 Don. Phorm. 1. 3. 18. 21 Sueton. de clar. Gramm. c. 10. *improbi* lectio. *probi* bene coniecit Douza. 22 Prisc. 5. 2. 169. 24 Don. Phorm. 1. 4. 15. 25 Non. 4. 218. *Et continetur gravis* Codd. *ea continentia* Douza coniecit. Arrus. ts. v. *infer.* p. 242. 26 idem s. v. *ext.* 229. 27 idem

mittebantur, sed ipsæ belli promptissumos diligebant. - Salustius ait, Hispanorum morem fuisse, ut in bella euntibus iuvenibus parentum facta memorentur a matribus. - Ut alii tradiderant, Tartessum Hispaniæ civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadir habent. - Quem ex Mauretania rex Leptasta proditionis insimulatum cum custodibus miserat. - Nam procul et diversis ex regionibus. - Obviam fuere. - Genus militum suetum a pueritia latrociniis. - Genus hominum vagum et rapinis suetum magis quam agrorum cultibus. - Sciens horum. - Belli sane sciens. - Antequam egressus Sertorius instruere pugnæ suos. - Ipse animi atrox. - Copiis integra. - Genus armis ferox et serviti insolitum. - Terror hostibus ex fiducia sui incessit. - Hæc postquam Varro in maius more rumorum accepit. - Post, ubi fiducia nimius. - Inter læva mœnium et dexterum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo præterfluit. - Noctu diuque stationes et vigilias temptare. - Neque subsidiis, uti soluerat, conpositis. - Neque inermos ex prælio viros quenquam agnoturum. - Parco legio flumen transducta castra dilatavit. - Suos equites hortatus vado transmisit. - Omnes qui cir-

s. v. prompt. p. 258. 2 Serv. ad Aen. 10. 281. 4 Prisc. 5. 3. 180. idem 6. 9. 249. 6 idem 5. 2. 169. 8 Char. p. 191. 9 idem p. 187. 9. 10 Ar. s. v. *suet.* p. 262. 11 12 idem ibid. s. v. sciens; *bellica nesciens.* C. Gud. *bellicæ rei sc.* Ruhnk. ad Vell. 2. 88. p. 365. cfr. Lind. l. l. 13 Ar. p. 237. s. v. *instr.* 14 idem s. v. *atr.* p. 215. 14 idem p. 236. s. v. *int.* 15 idem s. v. *ins.* p. 241. 15 idem s. v. *inc.* p. 242. 16 idem s. v. *in ma.* p. 243. 18 idem s. v. *nim.* p. 249. 18 Prisc. 5. 2. 169. 6. 2. 224. Prob. Cath. 1445. Vib. Seq. s. v. *Turia.* 20 Char. p. 185. 21 Prisc. 9. 10. 468. 22 idem 10. 3. 486. Serv. ad Aen. 4. 23. 23 Ar. s. v. *transd.* p. 265. 24 idem ib. s. v. *tranm.* 25 idem s. v. *præm.* p. 256.

cum sunt præminent altitudine milium passuum duorum. - Diei medio - Titurium legatum cum cohortibus XV. in Celtiberia hiemem agere iussit præsidentem socios. - Ruuntque pars magna suismet aut proxumorum telis ceteri vice pecoris obtrunca bantur. - At Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus, magna gloria concurrentium undique virile et muliebre secus, per vias ac tecta omnium visebatur; quom quæstor C. Urbinus aliique, cognita voluntate, eum ad cœnam invitaverant; ultra Romanorum et mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa et insignia, scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis; simul croco sparsa humus, et alia in modum templi celeberrumi. Præterea cum sedenti transenna demissum Victoriæ simulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti inponebat, tum venienti thure quasi deo subplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat ei adcumbenti: epulæ quæsitissumæ, neque per omnem modo provinciam, sed trans maria ex Mauretania volucrum et ferarum incognita antea plura genera: quibus rebus aliquantam partem gloriæ demiserat, maxume apud veteres et sanctos viros, superba illa, gravia, indigna Romano imperio existumantes. - Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum et strenuum ostentantes. - Saguntium. - Pompeius cum alacribus saltu, cum

2 idem s. v. *med.* p. 247. 2 idem s. v. *pras.* 252. 4 Non. 9. 5. *ruina qua* Codd. *ruuntque* coni. Colerus. 6 Macrob. Saturn. 3. 13. Non. 3. 193. Charis. 61. cfr. Serv. ad Aen. 5. 488. Non. 2. 859. 4. 135. 27 Isid. 9. 3. Serv. ad Aen. 10. 370. 28 Char. p. 115. 29. Veget. de re m. 1. 9.

velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se et milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. - Argentum mutuum arcessivit. - Ut tanta repente mutatio non sine deo videretur. - Castra sine volnere introitum. - Saguntini, fide atque ærumnis incluti, præ mortalibus studio maiore quam opibus, quippe apud quos etiam tum semiruta mœnia, domus intectæ, parietesque templorum ambusti manus Punicas ostentabant. - Vespera. - Ita fiducia quam argumentis purgatiores dimittuntur. - Et Pœni ferunt adversus a. n. c. m. - Audaciter. - Mœnibus deturbat. - Ad hoc rumoribus advorsa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando conrumpebant. - Murum ab angulo dexteri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. - Occurrere duci et prælium accendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. - Avidisque ita promptisque ducibus, uti Metellus ictu tragulæ sauciaretur. - Sed Metellus in volnere. - Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur. - Circumventi a dextera unde ferrum erat, saxa aut quid tale capita adfligebant. - Quibus a Sertorio triplices insidiæ per idoneos saltus positæ erant; prima, qui forte

4 Prisc. 10. 8. 504. 5 Don. ad Eun. 5. 2. 36. Serv. ad Aen. 2. 632. cfr. Virgilii Intt. vett. a Maio editi p. 33. 6 Serv. ad Aen. 11. 230. 10 Hieron. Comm. in Habacuc. c. 9. 10 Char. p. 198. 12 Non. 4. 205. Serv. ad Aen. 2. 61. Don. ad Phorm. 1 4. 15. Hecyr. 4. 1. 15. 12 Don. ad Phorm. 1. 3. 19. 12 Prisc. 15. 4. 625. 13 Non. 2. 253. 13 Non. 4. 403. 16 Serv. ad Aen. 1. 423. 17 Non. 13. 10. 29 idem 4. 432. cfr. 18. 8. 21 Don. ad Andr. 2. 1. 10. (*inc.*) 22 Don. Adelph. 3. 2. 21. 23 Arrus. p. 215. s. v. *adfl.* 25 Serv. G. 3. 98. ad Aen. 11. 896.

venientis exciperent. - Eam deditionem senatus per nuncios Orestis cognitam adprobat- - Eodem anno in Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coegit. - Nomenque Danubium habet. - Omnium fluminum quæ in maria, qua imperium Romanum est fluunt, quam Græci τὴν εἴσω θάλασσαν adpellant, maximum esse Nilum consentitur; proxima esse magnitudine Histrum scripsit Salustius. - Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot. - Montes tumulique sedere. - Turbinum motus vagus est et disiectus et, uti Salusti verbis utar, verticosus. - Ut actione desisteret. - Quia corpore et lingua percitum et inquietum nomine histrionis vix sani Barbuleium adpellaret. - Octavium mitem et captum pedibus. - Nam neque apud Salustium neque apud Livium neque apud Fenestellam ullius alterius ab eo latæ legis mentio præter eam, quam in concione repugnante nobilitate magno tulit populi studio, ut iis, qui tribuni plebis fuissent, alios quoque magistratus capere liceret, quod lex a dictatore Sulla paucis ante annis lata prohibebat. - Iter vortit ad Corycum urbem, inclutam specu atque nemore, in quo crocum gignitur. - Frugum pabulique lætus ager. - Nisi qua flumen Durda Tauro monte defluens. - Primo incidit forte super noctem in lenunculo pis-

1 Prisc. 6. 11. 258. 2 Non. 4. 122. 5 Acron. Hor. A. P. 18. 6 Inc. de Orth. Ed. Putsch. p. 2794. 11 Isid. 14. 1. Serv. G. 2. 479. 12 Seneca Q. N. VII. 8. 14 Arrus s. v. *des.* 224. 14 Prisc. 6. 11. 256. 16 Arrus. s. v. *Kaptus.* 243 17 Ascon. Pedian. ad Cic. Orat. pro Corn. p. 58. 6. Edit. Ald. 1563. 24 Non. 3. 72. Serv. G. 4. 182. 26 Arrus. s. v. *lat.* Serv. ad Aen. 1. 441. 11. 338. 26 Prisc. 6. 2. 224. 27 Non. 13. 8.

cantis. - Ad hoc pauca piraticæ adiungit actuaria navigia. - Omnia sacrata corpora in rates inposuisse. - Inmane quantum animi exarsere. - At illi, quibus res incognita erat, ruere cuncti ad portas, inconditi tendere. - E muris canes spartis demittebant. - Fessus in Pamphyliam se receperat. - Lyciæ Pisidiæque agros despectantem. - Quos advorsum multi Bithynia volentes accurrere, falsum filium arguituri. - Ibi Fimbriana seditione qui regi per obsequelam orationis et maxume odium Sullæ, graves carique erant.

Oratio G. Cottæ consulis ad populum.

Quirites, multa mihi pericula domi mili-[militiæ]tiæque, multa advorsa fuere; quorum alia toleravi, partim repputi deorum auxiliis et virtute mea; in quis omnibus neque animus negotio defuit neque decretis labos. Malæ secundæque res, opes, non ingenium mihi mutabant. At contra in his miseriis cuncta me cum fortuna deseruere. Præterea senectus, per se gravis, curam duplicat: cui misero, acta iam ætate, ne mortem quidem honestam sperare licet. Nam, si parricida vestri sum, et bis genitus hic deos Penatis meos, patriamque, et summum imperi-

1 Non. 13. 9. 2 Arrus. s. v. *inp.* p. 239. 3 Non. 2. 450. 4 Serv. ad Eclog. 2. 4. 5 Serv. ad Aen. 2. 833. 6 Serv. ad Aen. 8. 232. 7 idem 1. 420. 8 Prisc. 10. 2. 481. 9 Non. 3. 151.

19 *tolleravi* v2. 20 *in que is* v2. *in quæ is omnibus unquam* Venet. 22 *labor* pr. *labos* v2.

um vilia habeo, quis mihi vivo cruciatus satis est, aut quæ pœna mortuo? quin omnia memorata apud inferos subplicia scelere meo vici. A prima adulescentia in ore vestro privatus et in magistratibus egi; qui lingua, qui consilio meo, qui pecunia voluere, usi sunt; neque ego callidam facundiam neque ingenium ad male faciundum exercui, avidissumus privatæ gratiæ maxumas inimicitias pro re publica suscepi; quis victus cum illa simul, [qui] quom egens alienæ opis plura mala expectarem, vos, Quirites, rursus mihi patriam deosque Penatis, cum ingenti dignitate dedistis. [deos p.] Pro quibus beneficiis vix satis gratus videar, si singulis animam, quam nequeo, concesserim. Nam vita et mors iura naturæ sunt; uti sine dedecore cum civibus, fama et fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules nos fecistis, Quirites, domi bellique inpeditissuma re publica. Namque imperatores Hispaniæ stipendium, milites, frumentum poscunt; et id res cogit, quoniam defectione sociorum et Sertori per montis fuga neque manu certare possunt neque utilia parare. Exercitus in Asia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur, Macedonia plena hostium est, nec minus Italiæ marituma et provinciarum; quom interim vectigalia parva et bellis incerta, vix partem sumptuum sustinent; ita classe, quæ conmeatus tuebatur, minore quam antea navigamus. Hæc si [ante]

---

2 *quum omnia* v2. pr. *quin* v1. 4 *a patria adulescentia in ore vestro privatos* v2. 5 *agi* pr. 16 *iure natura* v2. pr. *ut sine* pr. 28 *sumptuum* v1.2.

agite o. dolo aut socordia nostra contracta sunt, agite,
uti monet ira, subplicium sumite: sin fortuna
com.for. conmunis asperior est, quare indigna vobis
nobisque et re publica incipitis? Atque ego,
quoius ætati mors propior est, non deprecor,
si quid ea vobis incommodi demitur, neque
ingenui mox ingenio corporis honestius quam pro vestra
salute finem vitæ fecerim. Adsum en! G. Cotta,
consul, facio quod sæpe maiores asperis bellis
fecere, voveo dedoque me pro re publica, quam
deinde cui mandetis circumspicite. Nam talem
honorem bonus nemo volet, quom fortunæ et
maris et belli ab aliis acti ratio reddenda aut
turpiter moriundum sit. Tantummodo in animis habetote, non me ob scelus aut avaritiam
cæsum, sed volentem pro maxumis beneficiis
igitur o. animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites,
et gloriam maiorum tolerate advorsa et consulite rei publicæ. Multa cura summo imperio
inest, multi ingentes labores: quos nequiquam
abnuitis et pacis opulentiam quæritis, quom
omnes provinciæ, regna, maria terræque aspera
aut fessa bellis sint.

2 *uti non et ira* pr. *neque mox in senio corporis* coniectura Orelli 2 *com. fort.* v2. *fort. com.* v1. pr. 17 *per vos quirites*. v2.

LIB. III.

Tribuniciae procellae a Quintio et Licinio excitatae. Sertorii res inclinatae. Dianium caput belli maritimi; Pompei exercitus fame laborat. Sertorii invidia et mors. A Curione in Macedonia res prospere gestae. Mithridatis origo, exercitus opesque; legati ad Sertorium; de situ Ponti; Lucullus et Cotta ad bellum proficiscuntur. Cotta victus Chalcedonem confugit; classis capta; discordiae cum quaestore; Luculli exercitus. Fimbrianae legiones; ad Cyzicum pergit. Mithridatis classis tempestate et virtute Cyzicenorum male habita repellitur. Antonius bellum contra Cretenses parat. Cretae descriptio; gladiatores ingens bellum in Italia movent.

Oratio M. Licini tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, parum existumaretis, quid inter ius a maioribus relictum vobis et hoc a Sulla paratum servitium interesset, multis mihi disserendum fuit docendumque, quas ob iniurias et quotiens a patribus armata plebes secessisset, utique vindices paravisset omnis iuris sui tribunos plebis. Nunc hortari modo relicum est et ire primum via, qua capessundam arbitror quod

Or. Macri Trib. Pleb. ad Pl. v1. pr. *Or. M. Licinii* v2. 1 *quid* v3. Edit. Ven. Bern. Benal. v1.2. (?) 4 *docendique* v2.

libertatem. Neque me præterit, quantas opes nobilitatis solus, inpotens, inani specie magistratus, pellere dominatione incipiam, quantoque tutius factio noxiorum agat quam soli innocentes. Sed præter spem bonam ex vobis, quæ metum vicit, statui certaminis advorsa pro libertate potiora esse forti viro quam omnino non certavisse. Quamquam omnes alii creati pro iure vestro vim cunctam et imperia sua gratia, aut spe, aut præmiis in vos convortere meliusque habent mercede delinquere quam gratis recte facere. Itaque omnes concessere iam in paucorum dominationem, qui per militare nomen ærarium, exercitus, regna, provincias occupavere, et arcem habent ex spoliis vestris: quom interim more pecorum vos multitudo singulis habendos fruendosque præbetis, exuti omnibus, quæ maiores reliquere, nisi quia vobismet ipsis per suffragia, uti præsides olim, nunc dominos destinatis. Itaque concessere illuc omnes, et mox, si vestra receperitis, ad vos plerique. Raris enim animus est ad ea, quæ placent, defendenda, ceteri validiorum sunt. An dubium habetis, num obficere quid vobis uno animo pergentibus possit, quos languidos socordesque pertimuere? nisi forte G. Cotta, ex factione media consul, aliter quam metu iura quædam tribunis plebei restituit; et quamquam L. Sicinius primus de potestate tribunicia loqui ausus, mussantibus vobis circumventus erat, tamen prius illi invidiam metuere, quam vos iniuriæ

illic

[raris.... defendenda] cetera

15 *ex poliis* vl. 19 *vobismetipsis* vl. 2. *vobismetipsi* Edit. Ven. *vosmetipsi* Carrio. 31 *mutuere* vl. *quam vos pert.* Arrus. s. v. *pert.* p. 213.

pertæsum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam spem frustra fuisse intellexistis. Sulla mortuo, qui scelestum inposuerat servitium, finem mali credebatis. Ortus est longe sævior Catulus. Tumultus intercessit Bruto et Mamerco consulibus; dein G. Curio ad exitium Aemilio Mam. usque insontis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quintium Quinct. vidistis; quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur! quæ profecto incassum agebantur, agerentur si prius quam vos serviundi finem, illi dominationis facturi erant; præsertim quom his civilibus armis dicta alia, sed certatum utrimque de dominatione in vobis sit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arsere. Permansit una res modo, quæ utrimque quæsita est et erepta in posterum, vis tribunicia, telum a maioribus libertati paratum. Quod ego vos moneo quæsoque ut animadvortatis, neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, otium pro servitio adpelletis. Quo iam ipso frui, si vera et honesta flagitium superaverit, non est condicio; fuisset, si omnino quiessetis. Nunc animum advortere, et nisi viceritis, quoniam omnis in- advortite iuria gravitate tutior est, artius habebunt. Quid censes igitur? aliquis vestrum subiecerit. Primum omnium amittundum morem hunc, quem omitt. agitis, inpigræ linguæ, animi ignavi, non ultra concionis locum memores libertatis. Dein, ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos ple-

6 *Aemilio Mam.* v2. pr. 10 *agerentur* pr. 25 *probitate* Orellii coniectura ex errore fluxisse videtur. 27 *amittundum* Arrus. p. 212., s. v. *ago. omitt.* Codd. 29 *deinde ne* v2.

*

bei, modo patricium magistratum, libera ab auctoribus patriciis suffragia maiores vestri paravere, quom vis omnis, Quirites, in vobis sit, et quæ iussa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non agere certe possitis, Iovem aut alium quem deum consultorem expectatis? magna illa consulum imperia et patrum decreta, vos exequendo rata efficitis, Quirites, ultroque licentiam in vos auctum atque adiutum properatis. Neque ego vos ultum iniurias hortor, magis uti requiem cupiatis; neque discordias, ut illi criminantur, sed earum finem volens, iure gentium res repeto; et si pertinaciter retinebunt, non arma neque secessionem, tantummodo ne amplius sanguinem vestrum præbeatis, censebo. Gerant habeantque suo modo imperia, quærant triumphos, Mithridatem, Sertorium et reliquias exulum persequantur cum imaginibus suis. Absit periculum et labos, quibus nulla pars fructus est; nisi forte repentina ista frumentaria lege munia vestra pensantur, qua tamen quinis modiis libertatem omnium æstumavere, qui profecto non amplius possunt alimentis carceris. Namque ut illis exiguitate mors prohibetur, senescunt vires, sic neque absolvit cura familiari tam parva res, et ignavos quisque tenuissuma spe frustratur, quæ tamen quamvis ampla, quoniam serviti pretium ostentaretur, quoius torpedinis erat decipi et vestrarum rerum ultro iniuria gratiam debere? Nam-

uti, quæ
possitis.
censeo
frustrantur

10 *neque vos ultum iniurias hortor* Arrus. s. v. *hortor* 234. 17 *triumfos* v1. 22 *quin iis modis* pr. 24 *alimentis carere, neque ut illis* pr. 26 *absolvi cura* v1. 26 *ignavi quisque tenuissima perfrustrantur* v2. *ignavi qui usque tenuissimus perfrustrantur* pr. 28 *servicii precium* pr.

que alio modo neque valent in universos, neque conabuntur. Cavendus dolus est. Itaque simul conparant delenimenta, et differunt vos in adventum Gn. Pompei; quem ipsum, ubi pertimuere, sublatum in cervices suas, mox dempto metu lacerant. Neque eos pudet, vindices, uti se ferunt, libertatis, tot viros sine uno, aut remittere iniuriam non audere, aut ius non posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeium, tantæ gloriæ adulescentem, malle principem volentibus vobis esse, quam illis dominationis socium, auctoremque in primis fore tribuniciæ potestatis. Verum, Quirites, antea singuli cives in pluribus, non in uno cuncti præsidia habebatis, neque mortalium quisquam dare aut eripere talia unus poterat. Itaque verborum satis dictum est. Neque enim ignorantia res claudit. Verum occupavit nescio qua quæ vos torpedo, qua non gloria movemini neque flagitio, cunctaque præsenti ignavia mutavistis, mutastis abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur et huc ire licet et illuc, munera ditium dominorum. Atque hæc eadem non sunt agrestibus, sed cæduntur inter potentium inimicitias donoque dantur in provincias magistratibus. Ita pugnatur et vincitur paucis, plebes, quodcumque accidit, pro victis est et in dies magis erit, si quidem maiore cura dominationem illi retinuerint, quam vos repetiveritis libertatem.

Epistola Gn. Pompei ad senatum.

Si advorsus vos patriamque et deos penatis tot labores et pericula suscepissem, quotiens a prima adulescentia ductu meo scelestissumi hostes fusi et vobis salus quæsita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quam adhuc agitis, Patres conscripti, quem contra ætatem proiectum ad bellum sævissumum, cum exercitu optume merito, quantum est in vobis, fame, miserruma omnium morte, confecistis. Hac in spe populus Romanus liberos suos ad bellum misit? hæc sunt præmia pro volneribus et totiens ob rem publicam fuso sanguine? fessus scribundo mittundoque legatos, omnis opes et spes privatas meas consumpsi: quom interim a vobis per triennium vix annuus sumptus datus est. Per deos inmortalis, utrum censetis me vicem ærari præstare, an exercitum sine frumento et stipendio habere posse? equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum; quippe qui nomine modo imperi a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi hostisque in cervicibus iam Italiæ agentis ab Alpibus in Hispaniam submovi. Per eas iter aliud atque Hannibal, nobis oportunius, patefeci. Recepi Galliam, Pyrenæum, Laletaniam, Indigetis: et primum impetum Sertori victoris novis militibus et multo paucioribus sustinui: hiememque in castris inter sævissumos hostis, non per oppida neque ex ambitione mea

27 *lacettaneam* v2. *lacetaniam* pr. 30 *substinui* v1.

egi; quid deinde prælia aut expeditiones hibernas, oppida excisa aut recepta enumerem? quando res plus valet quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta, et prælium apud flumen Turiam, et dux hostium G. Herennius cum urbe Valentia et exercitu deleti, satis clara vobis sunt; pro quis, o grati Patres, egestatem et famem redditis. Itaque meo et hostium exercitui par condicio est. Namque stipendium neutri datur, victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos moneo quæsoque ut animadvortatis, neu cogatis necessitatibus privatim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, quæ non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus; præter maritumas civitates, quæ ultro nobis sumptui onerique. Gallia superiore anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit, et nunc malis fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem consumpsi. Relicui vos estis, qui nisi subvenitis, invito et prædicente me, exercitus hinc et cum eo omne bellum Hispaniæ in Italiam transgredientur.

dein Durium

Conlegam eius Octavium mitem et kaptum pedibus. - In quis longissumo ævo plura de bonis falsa in deterius conposuit. - Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur. - Male iam adsuetum ad omnis vis controversiarum. - Nam-

5 *durium* v1. 2. pr. 7 *pro queis* v2. pr. 15 *internitionem* pr. 15 *civitates ultro* pr. 16 *honoreque.* pr.

24 Arrus. s. v. *kapt.* p. 243. 25 Serv. V. Eclog. 8. 27. 26 Non. 1. 298. Lactant. Institut. Div. 1. 18. *Caninam illam facundiam sicut Salustius ab Appio dictum refert, exercuit.* 27 Prisc. 6. 12. 261. 28 Non. 4. 218. *magistratibus* Codd. lectio, *mala ætatibus* ex coniectura

que his præter solita vitiosis mala æstatibus quom per omnem provinciam infecunditate bienni proxumi grave pretium fructibus esset. – Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat. – Divorsa, uti solet rebus perditis, capessunt; namque alii fiducia gnaritatis locorum in occultam fugam sparsi; alii globis eruptionem temptavere. – Coniuratione claudit. – Illum raptis forum et castra nautica Sertorius mutaverat. – Ut sustinere corpora plerique nequeuntes arma sua quisque [in] stans incumberet. – Sed Pompeius a prima adulescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi, facta consultaque eius quidem æmulus erat. – Muros successerant. – Kavete ab imperatore perfuga Celtibero. – Iam repente visus sævire Taguns. – Lusitaniæ gravem civitatem. – At Sertorius vacuus hieme augere copias. – Igitur discubuere, Sertorius inferior in medio, super eum L. Fabius Hispaniensis, senator ex proscriptis, in summo Antonius et infra scriba Sertori Versius et alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium et dominum Perpernam. – Dein lenita iam ira postero die liberalibus verbis permulcti sunt. – Et Perpernam forte cognoscit mulio redemptoris. – Hunc

reposui. 4 Arr. s. v. *gratia* p. 232. 5 Prisc. 10. 8. 504. 8 idem 10. 4. 489. 9 ita Pomp. Comm. Art. Don. p. 152. Ed. Lind. *illum nautis forum* Non. 3. 96. 10 Arr. s. v. *inc.* p. 235. cfr. Serv. ad Aen. 9. 229: *fessi arma sua quisque stantes incumbere.* 12 Non. 4. 13—9. 18. 15 Arr. s. v. *succ.* p. 260. 15 *Kav. imp. per kaga Celt.* Codd. 16 Serv. ad Aen. 9. 488. 17 idem 12 458. 18 Hor. Epp. 1. 9. Schol. Cruq. 19 Serv. ad Aen. 1. 698. 24 Prisc. 9. 9. 466. 25 Hor. Ep. 2. 2. Schol. Cruq. 26 Don. ad Adelph. 3. 2. 16. *Tarquinus* Westerh.

igitur redarguit Tarquitius. - Dubius consili. - Postquam egressus angustias. - Atque eum Curio laudatum accensumque præmiorum spe quibuscum optavisset, ire iubet. - Aenum et Maroneam et viam militarem. - Profectus quidam Ligus ad requisita naturæ. - *Dardania a Dardano, Iovis et Electræ filio, aut secundum Salustium*, a Mida, Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. - Germani [intectum] rhenonibus corpus tegunt. - Vestes de pellibus rhenones vocantur. - Curio Volcanaliorum die ibidem moratus. - Religione Volcanaliorum inpeditus. - Exaudirique sonus Bacchanaliorum. - A quo Artabanes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse confirmat Salustius Crispus. - Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre veneno interfecta. - Mithridates corpore ingenti perinde armatus. - Eum atque Metrophanem senatus magna industria perquirebat, quom per tot scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant. - Primum Græcorum Achillem. - Tota autem insula modica et cultoribus inanis est. - Ipsum mare Ponticum dulcius quam cetera. - Dein campi Themyscirii; quos habuere Amazones, a Tanai flumine incertum quam ob rem digressæ. - Qua tempestate ex Ponto vis piscium

1 Ar. s. v. *dub*. p. 225. 2 id. s. v. *egr*. p. 227 2 Non. 4. 334. 4 Serv. ad Aen. 3. 17. 5 Quint. 8. 6. 59. Pomp. Comm. in Don. de barbar. et Metapl. p. 440. Ed. Lind. 6 Serv. ad Aen. 2. 325. 9 Isid. 19. 23. 10 Serv. ad Georg. 3. 383. 11 12 Non. 8. 49. Char. p. 46. Pomp. Comm. A. D. Ed. Lind. p. 163. 13 Non. l. l. 14 Ampel. Lib. Mem. c. 30. 16 Serv. ad Aen. 6. 295. 18 Quint. 8. 3. 82. 19 Non. 13. 11. 22 Serv. ad Aen. 1. 96. 22 Martian. Cap. L. V. p. 111. Ed. Bas. 1580. 23 Serv. ad Aen. 1. 228. 24 Serv. ad Aen. 11. 659. 27 idem

erupit. - Nam speciem efficit Scythici arcus. - Igitur introrsus prima Asiæ Bithynia est; multis antea nominibus adpellata. Ipsa enim est maior Phrygia. - Namque omnium ferocissumi ad hoc tempus Achæi atque Taurici sunt, quod quantum coniicio locorum egestate rapto vivere coacti. - Scythæ Nomades tenent, quibus plaustra sedes sunt. - [Proxumum dicebant veteres non solum adhærens et adiunctum, verum etiam longe remotum, si tamen inter duo discreta nihil medium exstitisset.] Ita et Salustius in situ Ponti de promontoriis Paphlagonum et quod κριοῦ μέτωπον adpellavit, posuit. - Lata autem ideo, quia se angustiæ Pontici oris illic dilatant, ut Salustius dicit. - Anacreon Lyricus poeta Teius fuit, i. e. ab urbe Teia, quam in Paphlagonia esse Salustius dicit. - At Oppius postquam orans nihil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus a Cotta Vulcioque inpeditur. - [Ubi eum Cotta in contentione ab exercitu cogit discedere,] dicit se eius opera non usurum eumque ab armis dimittit. - Fine inguinum ingrediuntur mare. - Inpediebant iussa nautarum. - Ad Cyzicum perrexit firmatus animi. - Quasi par in oppido festinatio et ingens terror erat; ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur; nam mœnia oppidi stagnabant redundantibus cloacis advorso æstu maris. - Ac tum

ibid. 4. 132. *finitaque temp.* emendavit Schurzf. Schol. ad Iuv. 4. 142. 1 Serv. ad Aen. 3. 533 1 id. 5. 373. 5. 203. cfr. Isid. 4. 3. 4 Schol. Iuv. 15. 115. 7 Porphyr. ad Hor. Od. 3. 24. 9. 8 Non. 12. 24. 13 Serv. ad Aen. 2. 312. 15 Porphyr. ad Hor. Od. 2. 17. 18. 17 Non. 18. 9. Serv. ad Aen. 12. 844. 20 idem 12. 844. 22 Arrus. p. 231. s. v. *fin.* 23 Serv. ad Aen. 3. 128. 24 Arrus. s. v. *firm.* p. 232. 25 Non. 2. 534. 26 idem 2. 527.

maxume uti solet extremis in rebus, sibi quisque carissumum domi recordari, cunctique omnium ordinum extrema munia sequi. - Duos quam maxumos utris levi tabulæ subiecit; qua super omni corpore quietus invicem tractu pedis quasi gubernator existeret, et inter molem atque insulam maris vitabundus classem hostium ad oppidum pervenit. - Saxaque ingentia et axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum erici militaris veruta binum pedum. - Unde pons in oppidum pertinens explicatur. - Et onere turrium incertis navibus. - Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentesque in muris locaverant. - Quarum unam epistolam forte cum servo nacti prædatores Valeriani scorpione in castra misere. - Ne simplici quidem morte moriebantur. - Nam qui enare conati fuerant, icti sæpe fragmentis navium aut volnerati a suis, aut adflicti alveos undarum vi, mulcato fœde corpore postremo tamen periere. - Et forte in navigando cohors una, grandi faselo vecta a ceteris deerravit marique placido a duobus prædonum myoparonibus circumventa. - Crebritate fluctuum ut aquilo solet. - M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus vacuusque a curis nisi instantibus. - Trium Antoniorum consulum pater ille, qui oræ maritimæ, qua esset imperium Roma-

3 Non. 2. 899. 8 idem 18. 16. Serv. ad Aen. 9. 505. 11 Arrus. s. v. *pert.* p. 265. 12 Serv. ad Aen. 1. 576. 13 Lact. ad Stat. Theb. 10. 573. 15 Non. 8. 7. 17 Serv. ad Ge. 3. 462. 18 Non. 3. 554. Ar. s. v. *adf.* p. 215. cfr. Lindem. 21 Non. 13. 6. 7. 24 Serv. ad Aen. 1. 117. 25 Arrus. p. 232. s. v. *gen.* Ascon. in Verr. p. 376. Ed. Ald. 1563. 27 Schol. ad Iuv. 8. 104.

num, præfuit, [contrarius piratis.] - Primos Cretenses constat invenisse religionem: Curetes, quia principes intellegendi divina fuerunt, vetustatem, uti cetera in maius conponentem, altores Iovis celebravisse. - Creta altior est, qua spectat orientem. - Unus constitit in agro Lucano gnarus loci, nomine Publipor. - Ad mutandum modo in melius servitium. - Repente incautos agros invasit. - Hi sunt qui secundum pocula et alias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio mereantur. - Exuant armis equisque. - Ex parte cohortium præcipue instructa stationes locatæ pro castris. - Cossutius in proxuma villa fonti lavabatur.

. . . . nitor *a*ere, quibus praeter speciem *bello* necessariam haud multo secus quam ferro noceri poterat. At Varinius, dum haec aguntur a fugitivis, aegra parte militum autumni gravitate, neque ex postrema fuga, cum severo edicto iuberentur, ullis ad signa redeuntibus et, qui relicui erant, per summa flagitia detractantibus militiam, quaestorem suum G. Thoranium, ex quo praesente vera facillume noscerentur, miserat. Et tamen interim cum volentibus, numero quattuor *mil*ium, *pergit ad castra fugitivo*rum *mag*nis operibus conmun*ita*. Deinde fugitivi, con*sumpt*is iam alimentis, ne *prae*dantibus ex propin*quo ho*stis instaret, soliti m*ore*

1 Lactant. Inst. Div. 1. 21. Serv. ad Aen. 3. 104. Lactant. ad Stat. Achill. 1. 387. Serv. ad Aen. 8. 352. 5 Serv. ad Aen. 6. 23. 6 Prisc. 6. 9. 264. 7 Serv. ad Aen. 1. 281. 8 Philarg. G. 3. 489. 9 Serv. ad Aen. 8. 278. 11 idem ibid. 11. 80. 12 idem ibid. 12. 661. *præcipere instructa et* Codd. emendavit Putschius. 13 Cledon. p. 916. Ed. Putsch. 15 fragmenta Vaticana. vide Ed. Mai. Vol. III. p. 383. sqq.

militiae vigilias stationesque et alia munia exequi, secunda vigilia noctis cuncti egrediuntur. Relicto buccinatore in castris et ad vigilum speciem procul visentibus erexerant fulta arboribus recentia cadavera et crebros ignis fecerant. Formidini . . . . Varini . . . . ti . . . . sa . . . . inviis convertere. At Varinius multa iam luce desiderans solita a fugitivis convicia et in castra coniectus lapidum, ad haec strepitus tumultuosi sonores undique praedantium, mittit equites in tumulum circum-prominentem, ut explorarent . . . . s, propere vestigia secutos credens lo . . . . toto tamen agmine . . . . pavens se . . . . m dupli . . . . tumas . . . . ga . . . .

Post aliquot dies contra morem fiducia augeri nostris coepit et promi lingua. Qua Varinius contra spectatam rem incaute motus novos incognitosque et aliorum casibus perculsos milites ducit tamen ad castra fugitivorum presso gradu, silentis iam, neque tam magnifice sumentis prælium, quam postulaverant. Atque illi certamine consili inter se iuxta seditionem erant, Crixo et gentis eiusdem Gallis atque Germanis obviam ire et ultro offere pugnam cupientibus, contra Spartaco . . . . ni secum . . . . ne qua . . . .

. . . . . *a*d id temp*us* . . . . mque seclu . . . . *i*n et extin . . . . l curam . . . . asset hau*d* . . . . aque quamc . . . . *h*aud aliam . . . . *c*apiendam . . . . prudentes i . . . . mi nobile . . . . laudantque . . . . re pars sto . . . . ts adfluent . . . . . . *fir*mo fidens au*xilio* . . . e patriae in me . . . . rumi servil . . . . ultra prae . . . . con*silium* . . . . *op*timum videbatur. Deinceps monet, in *la*xioris agros magisque pecuarios ut egrediantur, ubi, priusquam refecto exercitu adesset Varinius, augeretur numerus lectis vir*is* et propere nanctus idoneum ex captivis ducem Picentinis, deinde Eburinis iugis occultus ad N*a*ris Lucanas atque inde prima luce pervenit ad Anni Forum, ignaris cultoribus. Ac statim fugitivi *con*tra praeceptum ducis rapere ad stuprum virgines matr*on*asque. Et alii c . . . . *n*unc restantes ei illudebant, simul nefandum in modum perverso volnere et interdum lacerum corpus semianimum omittentes: alii in tecta iaciebant ignis, multique ex loco servi, quos ingenium socios dabat, abdita a dominis, aut ipsos trahebant ex occulto; neque sanctum aut nefandum quicquam fuit irae barbarorum et servili ingenio. Quae Spartacus nequiens prohibere, multis precibus quom oraret, celeritate praevertere,

mit*ter*e nuncios . . . . *q*ua neque e . . . . mense c . . . . s crudel . . . . *occ*upatos a . . . . gravis pler . . . . illum diem . . . . noctem ib*i* . . . . s duplica*to armato*rum numer*o* . . . . *pri*ma cum lu*ce* . . . . *in* campo sat . . . . nos aedificiis . . . . et tum mat*ura in agris* erant au*tumni frum*enta.

Sed in c . . . . no die gnari ex f . : . . . . . . umorum fugi . . . . venta r . . . . omnibus . . .

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defendens, postquam ex sarcinis paludamenta hastati et delectæ cohortes intelligi cœpere. - Verres littora Italiam propinqua firmavit. - Illi tertio mense pervenere in Pontum multo celerius spe Mithridatis. - At Lucullum regis cura machinata fames brevi fatigabat, multique conmeatus interierant insidiis latronum. - Dubium an insula sit, quod Euri atque Austri superiactis fluctibus circumlavit. - Equis et armis decoribus cultus. — Dedecores inultique terga ab hostibus cædebantur. - Contra ille calvi ratus quærit extis, num somnio portenderetur thesaurus. - Parte consumpta relicua cadaverum ad diuturnitatem usus sallerent. - Hi saltibus occupatis, tum externorum agros inva-

14 Non. 18. 11. *hastati* emendatio; *adstare* vel *obstari* lectio. 17 Ar. p. 254. s. v. *prop.* 18 Ar. s. v. *cit.* p. 221. 20 Prisc. 8. 369. Non. 6. 9. Codd. *interierant* — *interfecti erant* probabilis coniectura. 22 Non. 10. 2. 23 24 Prisc. 6. 9. 250. 25 idem 8. 14. 415. Non. 1. 20. Eutych. p. 2186. 27 Prisc. 10. 9. 514. 28 Non. 2. 791.

sere, frumentique ex inopia gravi satias facta. - Nam tertia tunc erat et sublima nebula cælum obscurabat. - Ingens ipse virium atque animi. - Locum nullum, nisi quo armati institissent, ipsis tutum fore. - Castrisque conlatis pugna tamen ingenio loci prohibebatur. - Staphylus primus docuit vinum aqua misceri. - More humanæ cupidinis ignara visundi. - Pyrrhus interemptus fuit in æde Dianæ a quadam muliere. - Inter recens domitos Isauros Pisidasque. - Manus ferreas et alia adnexu idonea iniicere. - Perculsis et animi incertis succurritur. - Turmam equitum castra regis succedere et properationem explorare iubet. - Quod ubi frustra temptatum est, socordius ire milites occœpere, non aptis armis ut in principio et laxiore agmine. - Relicua cadavera salita. - Rebus supra votum fluentibus. - Neque iam sustineri poterat, inmensum aucto mari et vento gliscente. - Incidere in colonos Avellanos præsidentes agros suos.

2 Non. 8. 45. *terna* Goth. 3 Ar. s. v. *ing.* p. 236. 4 idem s. v. *inst.* p. 237. 5 Non. 4. 235. 6 Cæc. Apul. de Orth. §. 12. (2.) 7 Gell. 9. 12. 22. 8 Cæc. Apul. de Orth. §. 16. 10 Ar. s. v. *inter* p. 288. 11 idem s. v. *idon.* p. 242. 12 idem s. v. *inc.* p. 242. 12 idem s. v. *suc.* p. 260. (ex H. II.) 14 Non. 4. 3. *obrepere* Codd. *occœpere* emendavit Iunius. 16 Diom. 1. 4. 17 Serv. ad Aen. 2. 169. 19 Non. 1. 38. 19 Arrus. s. v. *præs.* 252.

LIB. IV.

Atrocissima cum fugitivis prœlia; eorum discordiæ. Crassus dux eligitur, fugitivi in Bruttium agrum et Lucaniam redeunt; freti Siculi descriptio; gladiatores victi; belli Sertoriani finis Calaguritani. Pompei et Metelli reditus. Seditiones domesticæ; tribunicia potestas restituta; res contra Cretenses male gestæ. Lucullus mari hostes vincit et in Pontum progreditur, urbes capit; Amisos oppugnatur, Sinope capta. Clodius legatus ad Tigranem missus. Mithridatis legati ad eundem. Lucullus Armeniæ bellum infert. Armeniæ descriptio; Tigranis arrogantia; Mithridatis ad Arsacen epistola.

Dolia quæ sub trabes locata vitibus aut virgis vinciebant. - Demissis partem quasi tertiam antemnis. - Quom interim lumine etiam tum incerto duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad menstrua solvenda montem adscendunt. - Hi locorum pergnari et soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum, quod inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque in formam parmæ equestris armabat. - De pecore coria recens detracta quasi glutino adolescebant. - Revorsi postero die, multa quæ properantes deseruerant in castris, nacti, quom se ibi cibo vinoque læti invitarent. - Suspectusque fuit, incertum vero an per neglegentiam, societatem

1 Arrus. s. v. *sub* p. 261. 2 idem s. v. *parte* p. 263. 3 Non. 8. 76. 5 idem 18. 14. *pergnari* coni. Douza, *perign.* vulgo. 9 Serv. Georg. 3. 155. cfr. ad Aen. 7. 632. Philarg. ad G. 4. 40. Char. p. 67. 106. 10 Non. 4. 232. 13 idem 4. 62.

prædatum cum latronibus conposuisse. - Dissidere inter se cœpere neque in medium consultare. - Conlegam minorem et cultorem sui exspectans. - Sorte ductos fusti necat. - Primam modo Iapidiam ingressus. - Omnes quibus ætas senecto corpore, animus militaris erat. - Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo promontoria, Bruttium et Sallentinum. - Ad Siciliam vergens faucibus ipsis non amplius patet milibus quinque et triginta.- Italiæ Siciliam coniunctam constat fuisse; sed medium spatium aut per humilitatem obrutum est, aut propter angustiam scissum; ut autem tam curvum sit, facit natura mollioris Italiæ, in quam asperitas et altitudo Siciliæ æstum relidit. - Italiæ plana ac mollia. - Charybdis, quod forte inlata naufragia sorbens, gurgitibus occultis milia sexaginta Tauromenitana ad litora trahit. - Ubi se laniata navigia fundo emergunt. - Charybdis mare vorticosum. - Triplici fluctu. - Salustius Scyllam saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus. - Fretum Siciliæ, quod Rhegium dicitur, Salustius ex tali causa vocari scribit, dicens: Italiæ olim Siciliam coniunctam fuisse, et dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem obrutum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde ῥήγιον nominatum, quia græce abruptum hoc nomine nuncupatur.

1 Arrus. s. v. *in* p. 238. 3 idem s. v. *cult.* p. 220. 4 Serv. ad Aen. 2. 201. 4 Serv. G. 3. 475. 5 Prisc. 9. 9. 464. 10. 3. 487. 6 Serv. ad Aen. 3. 400. 8 Arrus. s. v. *pat.* p. 254. 10 Serv. ad Aen. 3. 414. cfr. Isid. 13. 18. 14. 6. Lactant. ad Stat. Theb. 3. 579. 15 Serv. ad Aen. 3. 420. 522. 425. 17 Ar. s. v. *em.* p. 229. 18 Serv. ad Aen. 1. 117. cfr. Plin. H. N. 3. 8. Senec. de Benef. 4. 1. 19 Serv. ad Aen. I. 126. 19. Serv. ad Aen. 3. 578. 21 Isid. 14. 6. idem 13. 18. cfr. Solin. Polyh. c. 4.

Est autem arctissimum, trium milium spatio Siciliam ab Italia dividens, fabulosis infame monstris, quibus hinc inde Scilla et Charybdis ostenditur. Scillam accolæ saxum in mari inminens appellant, simile celebratæ formæ procul visentibus. Unde et monstruosam speciem fabulæ illi dederant, quasi formam hominis capitibus succinctam caninis, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere. Charybdis dicta, quod gurgitibus occultis naves absorbeat. Est enim mare vorticosum et inde ibi laniata naufragia emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, et ter absorbet. Nam accipit aquas ut vomat, vomit ut rursus accipiat. - Pelorium, promontorium Siciliæ, respiciens ad aquilonem, iuxta Salustium dictum a gubernatore Hannibalis, illic sepulto; qui fuerat occisus per ignorantiam regis, quom se eius dolo crederet esse deceptum. - Atque ea cogentes non coactos, scelestos magis quam miseros distringi. - Infrequentem stationem nostram incuriosamque tum ab armis. - In quis notissumus quisque aut malo dependens verberabatur, aut inmutilato corpore improbo patibulo eminens adfigebatur. - Ubi multa nefanda casus super ausi atque passi. - Exercitum dimisit ut primum Alpes digressus est. - Pompeius devictis Hispanis tropaea in Pyrenæis iugis constituit. - At Gn. Lentulus patriciæ gentis, conlega eius cui cognomen Clodiano fuit,

14 Isid. 14. 7. Serv. ad Aen. 3. 411. 19 Donat. ad Ter. Hecyr. 4. 1. 21. 20 Arrus. s. v. *inc.* p. 242. 22 Non. 4. 355. 24 Prisc. 14. 4. 602. *multa* — *casus* ex coni. *nefande*, *multi*, *casu* in Codd. est. 25 Arrus. s. v. *digr.* p. 223. 27 Serv. ad Aen. 11. 6. 28 Aul. Gell. 18. 1.

per incertum stolidior an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigenda promulgavit. - Multitudini ostendens, quam colere plurumum ut mox cupit, is ministrum habere decreverat. - Qui quidem mos uti tabes in urbem coniectus. - L. Hostius Dasianus, inquies animi. - Quis in præsens modo satis cautum fuerat. - Multisque suspicionibus volentia plebi facturus videbatur. - Si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturum operam. - M. Acilius Palicanus humili loco, Picens, loquax magis quam facundus. - Cupientissumus legis. - Scalas pares mœnium altitudine. - Morbi graves ob inediam insolita vescentibus. - Implicitæ rates ministeria prohibebant. - Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est. - Igitur legiones pridie in monte positas arcessivit. - Tenuit Lucullus thesauros, custodias regias. - Castella custodias thesaurum in deditionem acciperent. - Amisumque adsideri sine præliis audiebat. - Dum paulatim suis invicem subveniunt, omnes in bellum coacti sunt. - Tetrarchas regesque territos animi firmavit. - Qui uxori eius frater erat. - Non tu scis si quas ædis ignis *acriter* cepit, haud facile sunt defensu, quin et combu-

3 Arrus. s. v. *minist.* p. 248. 5 Fest. s. v. *tabes.* 6 Arrus. s. v. *inq.* p. 242. 7 idem s. v. *in pref.* p. 242. 8 Non. 4. 900. 9 Prisc. 14. 6. 608. 11 Quint. 5. 2. 2. Gell. 1. 15. 13 Diomed. 1. 1. 13 Ar. s. v. *par.* p. 253. 14 Don. ad Hecyr. 3. 1. 45. 15 Prisc. 9. 7. 455. 16 Serv. ad Aen. 1. 146. 17 Prisc. 10. 8. 504. 18 Pomp. Comm. A. D. p. 190. 191. 19 Serv. ad Aen. 11. 801. Charis. p. 83. *acciperentur* Codd. *acciperent* ex coni. 20 Prisc. 8. 15. 419. 21 Serv. ad Aen. 12. 282. 23 Arrus. s. v. *territus.* 24 idem s. v. *frater* p. 231. 25 Char. p. 176. *acriter* ex coni. additum.

rantur proxuma? - Magnam exorsus orationem. - Tum vero Bithyni propinquantes iam amnem Tartanium. - Getæ sunt Mysii quos Sal. a Lucullo dicit esse superatos. - Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzani contendit ad flumen Euphratem; qua in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur. Et quanquam ad id naves codicariæ occulto per hiemem fabricatæ aderant. - Qui prætergrediebantur equites cataphracti, ferrea omni specie. - Curribus falcatis usos esse antiquos et Livius et Salustius docent. - Salustius auctor certissimus asserit Tigrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur; quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. - Mesopotameni homines effrenatæ libidinis sunt in utroque sexu, ut Salustius meminit. - Namque primum Iasonem novo itinere mari Aeetæ hospitis domum violasse. - Insolens vera accipiundi. - Ita sperat illam pugnam pro omine belli futuram. - Rursus iumenta nacti ad oppidum ire contendunt. - Avidior modo properandi factus. - Anxius animi atque incertus. - Inpotens et nimius animi est. - Atque edita undique tribus tamen cum muris et magnis turribus. - Consili æger. - Equis paria operimenta erant, quæ

1 Arrus. s. v. *exors.* p. 229. 2 idem s. v. *prop.* p. 254. 3 Serv. ad Aen. 7. 604. 4 Non. 13. 12. 9 idem 18. 28. 10 Serv. ad Aen. 1. 476. Lactant. ad Stat. Theb. 10. 544. 12 Isid. 13. 21. Hieron. loca Hebr. de Genesi Opp. Tom. 3. p. 202 Vibius Seq. s. v. *Euphrates.* 16 Schol. ad Iuv. Satir. 1. 104. 18 Prisc. 6. 11. 258. 19 Don. ad Andr. 5. 4. 4. 20 Serv. ad Aen. 1. 456. idem 10. 311. 21 Non. 4. 68. 22 Arrus. s. v. *avid.* p. 210. 23 idem s. v. *anx.* p. 216. 24 idem s. v. *nim.* p. 249. 24 Don. ad Andr. 1. 1. 67. 26 Arrus. p. 222. s. v. *æger.* 26 Serv. ad Aen 11. 770.

lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant et sequebantur equites cataphracti. - Simul eos et cunctos iam inclinatos laxitate loci plures cohortes atque omnes ut in secunda re pariter acre invadunt. - Pluteosque rescindit ac munitiones demolitur locoque summo potitur. - Clausi lateribus altis pedem. - Ita castra sine volnere introitum. - Crassus obtrectans potius conlegæ quam boni aut mali publici gravis exactor. - Sestertium tricies pepigit a G. Pisone. - Qui proxumi loca hostium erant. - Qui prætores facibus sibi prælucentes ambustas in tectis sine cura reliquerunt. - Stolide castra subgressus. - Sapor iuxta fontis dulcissumos. - In silva Sila fuerunt. - Se regibus devovent et post illos vitam refutant; adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis. - Apud Corduennos amomum et alii leves odores gignuntur. - Ne inrumiendi pontis sublici ... - Naphtas genus olei cedro simile. - Ostia (æ). - Atque hiavit humus multa vasta et profunda.

Epistola regis Mithridatis scripta ad regem Arsacen.

Rex Mithridates regi Arsaci S. Omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæsitur, satisne pium, tutum, glo-

quæritur

3 Non. 2. 429. 5 idem 2. 204. 7 Arrus. s. v. *altus* p. 215. 7 idem s. v. *introit* p. 243. 8 idem s. v. *obtrect.* p. 250. 10 idem s. v. *pac.* p. 252. idem s. v. *prox.* p. 252. 11 idem s. v. *præl.* p. 256. 13 idem s. v. *subgyr.* p. 222. 14 idem s. v. *sapor.* p. 262. 14 Serv. ad Aen. 12. 715. 15 Serv. G. 4. 218. 211. 18 Philarg. in G. 4. 49. 18 Serv. ad Aen. 3. 622. 18 Fest. 239. 19 Prob. 1473. 20 Char. 76. 20 Non. 4. 228.

26 *societate morantur* vi. 28 *deinde* pr.

riosum, an indecorum sit. Tibi si perpetua pace frui licet, nisi hostes oportuni et scelestissumi, egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est; neque petere audeam societatem, et frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atque ea, quæ te morari posse videntur, ira in Tigranem recentis belli et meæ res parum prosperæ, si vera existumare voles, maxume hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles societatem, accipiet; mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi, et, quod florentibus optabile est, ego non validissumus præbeo exemplum, quo rectius tua conponas. Namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una et ea vetus causa bellandi est, cupido profunda imperi et divitiarum; qua primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpsere. Dum a Carthaginiensibus premebantur, amicitiam simulantes ei subvenientem Antiochum concessione Asiæ per dolum avortere; ac mox fracto Philippo Antiochus omni cis Taurum agro et decem milibus talentorum spoliatus est. Persen deinde Philippi filium, post multa et varia certamina, apud Samothracas deos acceptum in fidem, callidi et repertores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, insomniis occidere. Eumenem, quoius amicitiam gloriose ostentant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem; post habitum custodiæ agri captivi sumptibus et contumeliis ex rege

sceleratiss. atqui primum tracto Attalum custodem

5 *bonis tuis* pr. 6 *misceris perem* v1. 7 *mea* pr. 10 *accepiet* v1. 18 *Kartaginensibus* v2. pr. 20 *Antiocus* v2. 24 *Samotraciam* v2. 27 *occiderum ex cuius* v1. *insomnis occidere eum En.* pr. 18 *prodiderant* v2. 29 *custodi* pr.

miserrumum servorum effecere, simulatoque inpio testamento filium eius Aristonicum, quia patrium regnum petiverat, hostium more per triumphum duxere; Asia ab ipsis obsessa est; postremo Bithyniam, Nicomede mortuo, diripuere, cum filius Nysa, quam reginam adpellaverat, genitus haud dubie esset. Nam quid ego me adpellem? quem diunctum undique regnis et tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat, divitem neque serviturum esse, per Nicomedem bello lacessiverunt, sceleris eorum haud ignarum, et ea, quæ accidere, testatum antea Cretenses, solos omnium liberos ea tempestate et regem Ptolemæum. Atque ego ultus iniurias, Nicomedem Bithynia expuli, Asiamque spolium regis Antiochi recepi, et Græciæ dempsi grave servitium. Incepta mea postremus servorum Archelaus, exercitu prodito, inpedivit; illique, quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti essent, armis abstinuit, acerbissumas pœnas solvunt, Ptolemæus pretio in dies bellum prolatans, Cretenses inpugnati semel iam, neque finem nisi excidio habituri. Equidem quom mihi ob ipsorum interna mala dilata prælia magis quam pacem datam intellegerem, abnuente Tigrane, qui mea dicta sero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiis, rursus tamen bellum cœpi, Marcumque Cottam, Romanum ducem, apud Chalcedona terra fudi, mari exui classe pulcherruma. Apud Cyzicum magno cum exercitu in obsidio moranti fru-

pretio [dies]

cepi

3 *per triumfum* v1. 6 Nysa v1. 2. 6 *adpellaverant* v2. 8 *disiunctum* v2. pr. 21 *precio* [pr. 28 *cepi* v2. 29 *calchedona* v1. pr.

mentum defuit, nullo circum adnitente, simul hiems mari prohibebat. Ita, sine vi hostium regredi conatus in patrium regnum, naufragiis apud Parium et Heracleam militum optumos cum classibus amisi. Restituto deinde apud Caberam exercitu, et variis inter me atque Lucullum præliis, inopia rursus ambos incessit. Illi suberat regnum Ariobarzanis bello intactum, ego, vastis circum omnibus locis, in Armeniam concessi, secutique Romani non me, sed morem suum omnia regna subvortundi, quia multitudinem artis locis pugna prohibuere, inprudentiam Tigranis pro victoria ostentant. Nunc quæso considera, nobis oppressis utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? scio equidem tibi magnas opes virorum, armorum et auri esse, et ea re a nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterum consilium est, Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, parvo labore, per nostra corpora bellum conficere: quo neque vincere neque vinci sine tuo periculo possumus. An ignoras Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem Oceanus fecit, arma huc convortisse? neque quicquam a principio nisi raptum habere, domum, coniuges, agros, imperium? convenas olim, sine patria, sine parentibus, peste conditos orbis terrarum: quibus non humana ulla neque divina obstant, quin socios, amicos, procul, iuxta sitos, inopes potentisque trahant, excindant, omnia-

mil[belli prudentib.] quomodo neque

2 hiemps v1. *hyems* pr. 12 *arctis locis* v2. pr. 21 *cum neque* v2. *quo* v1. *quom* pr.

que non serva et maxume regna hostilia ducant. Namque pauci libertatem, pars magna iustos dominos volunt; nos suspecti sumus æmuli et in tempore vindices adfuturi. Tu vero cui Seleucea, maxuma urbium, regnumque Persidis inclutis divitiis est, quid ab illis nisi dolum in præsens et postea bellum expectas? Romani arma in omnis habent, acerruma in eos, quibus victis spolia maxuma sunt; audendo et fallendo et bella ex bellis serendo magni facti. Per hunc morem extinguent omnia aut occident, quod haud difficile est, si tu Mesopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna aut nostris vitiis adhuc incolumem. Teque illa fama sequetur, auxilio profectum magnis regibus latrones gentium oppressisse. Quod uti facias moneo hortorque, neu malis pernicie nostra tuam prolatare quam societate victor fieri.

LIB. V.

Seditiones in exercitu Luculli a Clodio motæ; res ob militum socordiam male geritur. Cilicia provincia ad Marcium translata. Lege Gabinia bellum piraticum Pompeio gerundum demandatur; idem in Phrygia Lucullum convenit.

At Lucullus, audito Q. Marcium regem Proconsulem per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere. - Legiones Valerianæ comperto, lege Gabinia Bithyniam et Pontum consuli datam, sese missos esse. - Regem avorsabatur. - Ceteri negotia sequebantur familiaria legatorum aut tribunorum et pars sua commeatibus mercatis. - Sæpe celebritatem nominis intellego timentem. - Video ingentia dona quæsitum gratiæ properantem. - Nam si in Pompeio quid humani evenisset. - Quibus de causis Sullam in victoria dictatorem uni sibi descendere equo, adsurgere sella, caput aperire solitum. - Inde ortus sermo percontantibus utrimque satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis angerentur. - Peractis LXX annis

1 Prisc. 18. 4. 122. 3 idem ibid. p. 123. 5 Arrus. s. v. *av.* p. 216. 6 Non. 2. 583. 8 Prisc. 18. 4. 113. 9 idem ibid. 10 Arrus. s. v. *even.* p. 228. 11 Arrus. s. v. *adsurg.* p. 244. Non. 4. 5. 4. 430. Serv ad Aen. 1. 111. 3. 206. 15 Don. ad Eun. 5. 3. 8. 17 Arrus. s. v. *ins.* p. 243.

armatus equum insilire. - Sed ubi ille militum voluntatem kausatur. - Cares insulani populi fuerunt, piratica famosi, victi a Minoe, uti Salustius et Thucydides tradunt,

1 Arrus. s. v. *kaus.* p. 244. 2 Serv. ad Aen. 8. 725.

FRAGMENTA INCERTORUM LIBRORUM.

Pressi undique multitudine. - Nihil socordia claudedat. - Pactione amisso Publico legato. Et in præliis actu promptus. - Non pœniturum. - Vulgus amat fieri. - Serum bellum in angustiis futurum. - Fecit ut nunciis confestim lugubribus. - Conmunem habitum transgressus. - Haud inpigre neque inultus occiditur. - Hostes oppressi aut elapsi forent. - Ibi triennio frustra trito. - Atque eos a tergo incurrerunt. - In hunc modum disseruit. - Hispaniam sibi antiquam patriam esse. - Nubes fœdavere lumen. - Quæsere. - De insidia prima. - Apertæ portæ repleta arva cultoribus. - Opprobri gratia. - In nuda intecta corpora. - Tharros — Camisos. - Quæ pacta in conventione non præstitissent. - Cui nisi pariter obviam iretur. - More equestris præli sumptis tergis atque redditis. - Regressi ad faciliores ictus loco cedebant. - Equis atque armis insignibus. - Apud latera certos collocaverat. - Dum inferior omni

1 Serv. ad Aen. 10. 539. 1 Don. ad Eun. 1. 2. 84. 2 Don. ad Phorm. 1. 2. 91. 3 Don. ad Eun. 4. 7. 14. 3 Quint. 9. 4. 12. 4 idem 9. 3. 17. 4 Serv. ad Aen. 5. 524. 6. 569. 5 Char. p. 177. 7 Prisc. 14. 3. 596. 7 Don. ad And. 1. 2. 34. 8 Isid. 18. 2. 9 Schol. ad Iuv. 6. 400. 10 Rufin. de Schem. lexeos p. 46. Caperr. 10 Prisc. 18 24. 199. 11 Serv. ad Aen. 1. 380. 3. 297. 12 idem 2. 286. 12 Phocas 1718. 13 Char. p. 75. 13 Serv. ad Aen. 2. 27. 14 Agroet. p. 2270. Ed. Putsch. 14 Diom. 2. 6. 15 Prob. Cath. 1465. 1473. 15 Don. ad Eun. 3. 2. 13. idem 1. 2. 13. 17 Serv. ad Aen. 11. 619. 18 idem 9. 749. 19 idem 10. 539. 19 idem 1 576. 20 Macrob. de differ. et soc. Gr. et Lat. verbi p. 332. Ed. Bip.

via grassaretur. - Ad Iovis mandem nostra. - Graviori bello qui prohibituri venerant, fregere. - Et æquore et terra. - Neu quis miles neve pro milite. - Tergis vinciebant. - Quem trans stagnum omnis usque ad flumen. - Atque ipse cultus rei. - Simul inmanis hominum vis ex locis invasere patentis tum et pacis modo effusas. (*os?*) - Genua patrum advolvuntur. - Quæ magalia sunt circumiecta civitati, suburbana ædificia. - Quom murum hostium successisset, pœnas dederat. - In secunda festinas cohortis conposuerat. - Soleas festinate. - Cultu corporis ornata egregio. - Sin vis obsistat, ferro quam fame æquius perituros. - Consedit in valle virgulta nemorosaque. - Paululum requietis militibus. - Vitabundus per loca saltuosa recedebat. - Radicem montis excessit. - Inbecilla est fortitudo dum pendet. - Luxo pede. - Ille Conisturgim apud legiones venit. - In Hispaniam versus. - Qua accidam aut quo. - Speciem captæ urbis efficere discedentes. - Alis alibi stantes tamen advorsis volneribus conciderunt. - Nam talia incepta in consultorem vertissent, rei pu-

1 Don. Ad. 4. 2. 43. 2 Don. ad Phorm. 5. 1. 31. 2 idem 2. 1. 13. cetera quæ laudantur ex oratione Lepidi petita et corrupta sunt. 3 Serv. ad Aen. 2. 157. 4 idem 9. 412. 4 Philarg. G. 4. 293. 4 Hor. Sat. 2. 2. Schol. Cruq. 5 Serv. ad Aen. 2. 299. 7 idem 1. 307. 8 idem 1. 421. 9 Serv. Eclog. 5. 5. 11 Serv. ad Aen. 9. 488. 11 idem 12. 425. 12 Serv. G. 1. 3. 13 Serv. ad Aen. 3. 265. 14 idem 3. 526. 15 Serv. ad V. Eclog. 8. 4. 15 Serv. ad Aen. 2. 286. 15 Diom. p. 224. 16 Luctant. Stat. Theb. 3. 16. 17 idem ad eund. 5. 384. 18 Prob. Cath. 1476. 18 Pomp. Comm. A. D. p. 395. Ed. Lind. 19 Prisc. de XII. Vers. Aen. c. 13. p. 357. Ed. Kr. falso ex Catilinario laudantur. 19 Don. ad Hecyr. 3. 3. 18. locus corruptus, fortasse ex Adherbalis oratione petitus, Iug. 14. 20 Serv. ad Aen. 8. 557. 21 Char. p. 133. Diom. p. 323. 22 Don. ad Aen. 1. 37. locus conruptus; *in* mea est e coniectura.

blicæ pestem factura. - Vizzo. Stobos. - Quæ cis paucos dies iuncta in armis sunt. - Orion, ut Salustius dixit, oritur iuxta solis æstivi pulsum. - Vices i. e. pugnas, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut et Salustius docet. - Medio ponto, potest quidem intellegi secundum Salustium procul a continenti. - Primo mense veris novum dicitur, secundo adultum, tertio præceps; sicut et Salustius dicit ubique. - [Virgilius in peste describenda] sequitur ordinem quem et Lucretius tenuit et Salustius, primo aerem inde aquam, post pabula esse corrupta. - Eo redeunte domum salutaretur apud ædem Bellonæ. - Ne qua contumelia. - Fœnoribus coopertus. - Ille festinat subsidiis principes augere et densere frontem. - Tenebat. - Senecta iam ætate. - Citra Padum omnibus lex Lucania phratra fuit. - Bella atque paces exercebant. - Luces. - Nam ex aeris et aquæ corruptione frugibus infectis gravior etiam animantibus pestilentia coorta est. - Aliaque propter. - Cuncta potiendi. - Salustius scribit in historiis quod naphta sit genus fomitis apud Persas, quo vel maxume nutriantur incendia. - Ichnusa. - Ad Olympum atque Phaselida. - Obviam ire et conmori hostibus. - Profectionem

1 Prob. Cath. 1450. 1462. 1 Cledon. 1993. 2 Serv. ad Aen. 5. 626. 4 idem 2. 433. 5 idem 3. 104. 7 Serv. ad Geor. 1 43. 9 idem 3. 481. 12 Hæc ex Intt. Virg. a Maio editis laudat Nardin p. 230. 13 Don. ad Ter. Eun. 4. 7. 1. 14 Gell. N. A. 2. 17. 7. 15 Eutych. Gram. Lib. II. p. 192. Ed. Lind. (laudat ex libro II.) 16 Serv. ad Aen. 8. 653. est militare at etiam Sal. dicit. 16 Serv. ad Aen. 11. 165. 16 Cledon. p. 2934. 17 idem p. 1898. 18 Serv. in sec. orte Don. p. 1843. 18 in inceptum. 20 Arrus. s. v. *potit.* p. 253. 21 idem s. v. *potit.* p. 251. hæc duo loca falso ex Iugurtha laudantur. 21 Hieron. in Dan. c. 3. 24 Solin. Polyh. c. 4. (lib. 2.) p. 191. 24 Prisc. 15. 2. 618. (l. 1.) 25 Arr. p. 220. s. v. *conm.* (l. 1.) 25 idem s. v. *festino* p. 131. (l. 1.)

festinantes. - Et numeri eorum Metellus per literas gnarus. - Laudat Salustius duces qui victoriam incruento exercitu reportarunt. - Fugam maturabat. - Ucurbis. - Novissume. - Auctumni frumenta. - Exercitum maiorum more vertere. - Virtuti satis credebant. - In Sardinia nascitur quædam herba ut Salustius dicit, apiastri similis; hæc comesa ora hominum rictus dolore contrahit et quasi ridentes interimit. - Cum multa dissereret ludis Apollini Circensibus. - Ἄζιλις, πόλις λιβύης· οἱ δὲ περὶ Σαλούστιον οὐ πόλιν, ἀλλὰ τόπον φασὶ καὶ ποταμὸν εἶναι. - Ἀλλὰ τοὺς περὶ γάμων καὶ σωφροσύνης εἰσηγεῖτο νόμους τοῖς πολίταις (scil. Σύλλας) αὐτὸς ἐρῶν καὶ μοχεύων ὥς φησιν Σαλούστιος. - Σαλουστίου δὲ θαυμάζω τότε πρῶτον ὦφθαι ῥωμαίοις καμήλους λέγοντος. - Σαλούστιος μὲν οὖν φησὶ χαλεπῶς διατεθῆναι τοὺς στρατιώτας πρὸς αὐτὸν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πρὸς Κυζίκῳ καὶ πάλιν, πρὸς Αμισῷ δύο χειμῶνας ἑξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας.

1 Arrus. s. v. *gnarus* p. 233. (l. 1.) 2 Serv. ad Aen. 11. 421. Isid. 18. 2. 3 Arrus. p. 247. s. v. *matur.* 4 Eutych. II. 14. 192. 4 Gell. 10. 2. 4 Hor. Ep. Porph. I. X. 40. 5 Serv. ad Aen. V. 408. 6 Serv. ad Virg. Eclog. 2. 17. 6 idem 7. 41. 9 Arr. s. v. *ludi* p. 245. (H. II.) 10 Steph. Byz. s. v. 12 Plut. Comp. Lys. c. Sulla c. 3. 15 Plut. V. Luc. c. 11. 16 idem l. l. c. 33.

INDEX
FRAGMENTORUM SALUSTIANORUM.

A.

	Pag.	Lin.
A Graccho graves	184	4
Ac tum maxume	218	27
Ad Corycum	196	3
Ad Cyzicum perrexit	218	23
5 Ad hoc pauca	206	1
Ad hoc rumoribus	204	13
Ad Iovis mandem	238	1
Ad mutandum modo	220	7
Ad Olympum	239	24
10 Ad Siciliam vergens	226	8
Advorsus ille nobilitatis	190	3
Aenum et Maroneam	217	4
Agreste	198	8
Alis alibi	238	21
15 Aliaque propter	239	20
Amisumque adsideri	228	20
Anacreon Lyricus	218	14
Animi inmodicus	197	16

	Pag.	Lin.
Antequam egressus	202	13
Anxius animi	229	23
Apertæ portæ	239	13
Apollinis filius	200	10
Apud Corduennos	230	17
Apud latera certos	237	19
Apud Lethe oppidum	198	16
Apud Mutinam	196	13
Apud Præneste	184	17
A quo Artabanes	217	14
Ardebat omnis	198	8
Argentum mutuum	204	4
Aristæus, uti Sal.	201	4
At Gn. Lentulus	227	28
At discordia et	183	1
At illi quibus	206	4
At inde nulla	198	6
At Lucullum regis	223	20
At Lucullus audito	235	1
At Metellus in ult. Hisp.	203	6
At Metellus in ult. prov.	201	24
At Oppius postquam	218	17
At per omnem	199	1
At Sertorius vacuus	216	18
At Varinius	221	10
Atque edita undiq.	229	24
Atque ea cogentes	226	19
Atque eos a tergo	237	9
Atque eum Curio	217	2
Atque hiavit	230	20
Atque ipse cultus	238	5
Atque omnis	184	18

	Pag.	Lin.
Auctumni frumenta	240	4
Audaciter	204	12
Avidior modo prop.	229	22
Avidisque ita promptisque	204	20

B.

Bella atque paces	239	17
Belli sane sciens	202	12
Bellum quibus possit	184	9

C.

Cales civitas est Campaniæ	201	16
Camisos	237	15
Canina ut ꝑit Appius	215	27
Capys Campaniam	201	3
Carbo turpi formidine	184	20
Cares insulani populi	236	2
Castella custodias	228	19
Castra sine volnere	204	6
Castris conlatis	224	5
Cato Romani generis	182	4
Kavete ab imperatore	216	15
Ceteri negotia sequeb.	235	6
Charybdis mare vort.	226	18
Charybdis quod forte	226	15
Circumventi a dextera	204	23
Citra Padum omnibus.	239	16
Clausi lateribus	230	7
Clementia et probitas	185	16
Collegam eius Octavium	215	25
Collegam minorem	226	3
Coniuratione claudit	216	8

*

	Pag.	Lin.
Consedit in valle virgulta	238	14
Conmunem habitum	237	6
Consilium optumum	222	12
Consili æger	229	26
Contra ille calvi	223	25
Copiis integra	202	14
Cosa	190	17
Crassus obtrectans	230	8
Cossutius in proxuma	220	13
Crebritate fluctuum	219	24
Creta altior est	220	5
Cui nisi pariter	238	16
Cultu corporis ornata	238	12
Cum multa diss.	240	9
Cum cura dicendum	182	8
Cuncta potiundi	239	21
Cupientissumus legis	228	13
Curio Volcanaliorum	217	11
Curionem quæsivit	195	23
Curribus falcatis	229	10
Curubis	184	22
D.		
Dædalum ex Sicilia	201	11
Dædalus vero prim.	201	9
Dardania a Dardano	217	6
De insidia prima	213	37
De pecore coria	225	7
De præfecto urbis	185	8
Dedecores inultique	223	24
Dein campi Themyscirii	217	24
Dein lenita iam	216	24
Demissis partem	225	2

	Pag.	Lin.
Diei medio	203	2
Dissidere inter se	226	2
Divorsa uti solet	216	5
Doctus militiam	198	2
5 Dolia quæ sub	225	1
Domitium proconsul	197	13
Dubitavit acie pars	198	23
Dubium an insula	223	22
Dubius consili	217	1
10 Dum inferior omni	237	20
Dum paulatim suis	228	21
Duos quam maxum	219	3

E.

	Pag.	Lin.
15 E muris canes	206	5
Ea continentia vir	201	25
Ea paucis quibus	196	14
Eam deditionem	205	1
Earum aliæ paul.	197	11
20 Egregius militiæ	197	15
Eodem anno	205	2
Eodem tempore	223	14
Eo redeunte dom.	239	12
Equis et armis dec.	223	23
25 Equis atque armis	237	19
Equis paria oper.	229	26
Equi sine rectore	198	3
Ergo senati decreto	196	7
Et æquore et	238	2
30 Et ei voce magna	190	19
Et forte in navigando	219	21
Et in præliis actu	237	3

	Pag.	Lin.
Et Marius victus	184	17
Et Metello procul	190	6
Et mox Fufidius	198	11
Et numeri eorum	240	1
Et onere turrium	219	12
Et perpernam forte	216	25
Et Pœni ferunt	204	12
Et relatus inconditæ	185	3
Et stationes sub vin.	197	18
Etruria omnis	190	7
Eum atque Metrophanem	217	19
Ex insolentia avidus	196	10
Ex parte cohortium	220	12
Exaudirique sonus	217	13
Exercitum argento	190	4
Exercitum demisit	226	25
Exercitum maiorum	240	5
Exuant armis equisque	220	1

F.

Fannio veritatem	182	5
Fecit ut nunciis	237	5
Fessus in Pamphyliam	206	6
Festinantibus in	196	5
Fine inguinum	218	21
Fœnoribus coopertus	239	14
Fretum Siciliæ quod	226	21
Frugum pabulique	205	26
Fugam muturabat	240	3

G.

Gens raro egressa	197	16

	Pag.	Lin.
Genua patrum advolv.	238	7
Genus armis ferox	202	15
Genus hominum vag.	202	10
Genus militum suet.	202	9
Germani intectum rhen.	217	9
Geryonis	202	12
Getæ sunt Mysii	229	3
H.		
Hæc postquam Varro	202	16
Haud inpigre neque	237	6
Hi locorum pergnari	225	3
Hi saltibus occupatis	223	28
Hi sunt qui secundum	220	9
Hispaniam sibi	237	11
Hostes oppressi aut	237	7
Hunc igitur red.	216	26
I.		
Iam repente visus	216	16
Ibi et ponere	198	9
Ibi Fimbriana	206	9
Ibi triennio frustra	237	8
Ichnusa	239	24
Ictu eorum qui	204	22
Id bellum excitabat	184	23
Idem fecere Octavius	196	3
Igitur discubuere	216	19
Igitur introrsus prima	218	2
Igitur legiones	228	17
Igitur venditis	185	5
Ille Conisturgim	238	19
Ille festinat subsidiis	239	14

	Pag.	Lin.
Illi tertio mense	223	18
Illo profectus castellaque	197	20
Illum raptis forum	216	9
Imperi prolatandi perc.	196	13
Incidere in	224	19
In Hispaniam versus	238	19
In hunc modum	237	9
In nuda intecta	237	14
In quis longissumo	215	26
In quis notissumus	227	22
In Sardinia	240	6
In Sicilia est Enceladus	201	13
In silva Sila	230	14
Inde ortus sermo	235	14
Inbecilla est fortitudo	238	17
Infrequentem stationem	227	20
Ingens ipse virium	224	3
Inmane quantum	206	3
Inpediebant iussa	218	22
Inplicitæ rates	228	15
Inpotens et nimius	229	24
Insanum aliter	190	14
Insolens vera accipiundi	229	19
Insulas fortunatas	197	2
Inter arma civilia	185	12
Inter læva mœnium	202	18
Inter recens domitos	224	10
Ipse animi atrox	202	14
Ipsum mare Ponticum	217	23
Ita castra sine volnere	230	7
Ita fiducia quam	203	10
Ita sperat illam	229	20

	Pag.	Lin.
Italiæ plana ac mollia	226	15
Italiæ Siciliam coniunct.	226	10
Itaque Sertorius	197	6
Itaque Servilius	196	2
Iter vortit ad Corycum	205	24
Iussu Metelli	198	1

L.

Lata autem ideo	218	12
Laudat Sal. duces	240	2
Legiones Valerianæ	235	3
Lepidum pœnitentem	190	14
Libertatis insueti	197	15
Locum editiorem	198	10
Locum nullum	224	4
Luces	239	18
L. Hostius Dasianus	238	6
Luxo pede	238	18
Lusitaniæ gravem	216	17
Lyciæ Pisidiæque	206	7

M.

M. Antonius perdundæ	219	25
M. Acilius Palicanus	228	11
M. Lepido	200	1
Magna gloria trib.	196	16
Magna vis hominum	190	17
Magnam exorsus orat.	229	1
Magnis operibus perf.	195	22
Male iam adsuetum	215	28
Manus ferreas et alia	224	11
Maturaverunt exerc.	195	28

	Pag.	Lin.
Maurique vanum	197	4
Maxume vellem	191	1
Maxumis ducibus	182	3
Medio ponto	239	5
Mesopotameni homines	229	16
Militiæ periti	197	22
Mithridates corpore ing.	217	18
Modestus ad omnia	201	20
Mœnibus deturbat	204	13
Morbi graves ab inediam	228	14
More equestris præli	237	17
More humanæ cupidinis	224	7
Mox tanta flagitia	190	1
Multis suspicionibus	228	8
Multos tamen ab adul.	190	2
Multitudini ostendens	228	3
Murum ab angulo	204	16
Muros successerunt	216	15

N.

Nam a primordio	182	12
Nam ex aeris et	239	18
Nam neque apud	205	17
Nam procul et divorsis	202	8
Nam qui enare	219	18
Nam si in Pompeio	235	10
Nam speciem efficit	218	1
Nam Sullæ dominat.	185	7
Nam Sullam conf.	201	22
Nam talia incepta	238	22
Nam tertia tunc	224	2
Namque his	215	29

	Pag.	Lin.
Namque omnium	218	3
Namque primum Ias.	229	18
Naphtas genus olei	230	18
Narbone per concil.	201	19
Ne illa tauro	200	10
Ne qua contumelia	239	13
Ne inrumiendi	230	18
Ne simplici quidem morte	219	17
Neque iam sustineri	224	16
Neque animo neque	195	27
Neque detrusus	198	22
Neque est offensus	185	6
Neque inermos	202	22
Neque me divorsa	282	7
Neque se recipere	198	2
Neque subsidiis	202	21
Neque virgines nupt.	201	27
Neu quis miles	238	3
Nexuit catenæ	198	2
Nihil esse de rep.	184	24
Nihil ob tantam	196	9
Nihil socordia claud.	137	1
Nisi cum ira belli	195	28
Nisi qua flumen	205	26
Nitor ære quibus	220	15
Nobis primæ dissens.	182	9
Noctu diuque	202	20
Nomenque Danubium	205	5
Non pœniturum	237	3
Non repugnantibus	184	15
Non tu scis, si quas	228	25
Novissume	240	4

	Pag.	Lin.
Nubes fœdavere	237	12
Numeroque præstans	197	15
Nunc restantes ei inl.	222	23

O.

Obviam fuere	202	9
Obviam ire et	239	25
Occupatusque	198	5
Occurrere duci et	204	17
Octavium mitem	205	16
Omnes qui secundis	230	25
Omnes qui circum	202	25
Omnes quibus ætas	226	5
Omnis Italia	226	6
Omnium partium	185	2
Omnium fluminum	205	6
Opprobri gratia	237	12
Orbe terrarum extores	201	26
Orion ut Salustius	229	2
Ostia (æ)	230	20

P.

Pactione amisso Publ.	237	2
Parco legio transducta	202	23
Parte consumpta reliqua	233	27
Paucos saltum insidentis	197	17
Paululum requietis	238	15
Pelorium promontorium	227	14
Peractis LXX annis	235	16
Perculsis et animi incertis	224	12
Perpenna tam paucis	201	18

	Pag.	Lin.
Perrexere in Hispaniam	201	15
Philippus qui	190	22
Pluteosque rescindit	230	5
Pompeius cum alacribus	203	29
Pompeius devictis	227	27
Pompeius oris probi	201	21
Post aliquot dies	222	21
Post defectionem sociorum	196	7
Post reditum eorum	215	4
Post ubi fiducia	202	17
Postquam egressus	217	2
Postquam remoto	183	18
Postremo ipsos	190	15
Pressi undique mult.	237	1
Primam modo Iap.	226	4
Primo incidit forte	205	27
Primo mense veris	239	7
Primos Cretenses	220	1
Primum Græcorum	217	22
Profectionem festin.	239	25
Profectus quidam	217	5
Proxumum dicebant	218	7
Prudens omnium	196	7
Pyrrhus interemptus	224	8

Q.

Qua accidam aut quo	238	19
Qua tempestate	217	27
Quæ causa fuerat	184	5
Quæ cis paucos dies	239	2
Quæ magalia sunt	238	8
Quæ pecunia	190	5

	Pag.	Lin.
Quæ pacta in conv.	237	15
Quæsere	237	12
Quam maxumis itin.	229	4
Quarum unam ep.	219	15
Quasi par in oppido	218	24
Quem ex Mauretania	202	6
Quem trans stagnum	238	4
Qui liberis eius	196	8
Qui nullo certo	196	12
Qui prætergrediebantur	229	9
Qui uxori eius	228	24
Qui proxumi loca	230	10
Qui prætores facibus	230	11
Qui quidem mos	228	5
Quia corpore et lingua	205	14
Quia leones et vinarii	190	20
Quietam a bellis	190	11
Quippe vasta Italia	196	11
Quirites multa mihi	206	18
Quo cupidius in ore	203	27
Quo patefactum est	185	1
Quoius advorsa vol.	184	12
Quoius duas insulas	196	26
Quod ubi frustra	224	14
Quos advorsum	206	8
Quos inter maxume	198	24
Quibus de causis	235	11
Quis in præsens	228	7
Quis rebus Sullæ	184	10
Quom arae et	184	6
Quom interim lumine	225	1
Quom murum	238	9

	Pag.	Lin.
Quom prædixero	200	11
Quom Sertorius	198	15

R.

	Pag.	Lin.
Radicem montis	238	16
Rebus supra votum	224	16
Recens scripsi	182	7
Regem avorsabatur	235	5
Regressi ad	237	18
Religione Volcanalior.	217	11
Relicua cadavera	224	16
Repente incautos	220	8
Repulsus a Lethe	198	18
Res populi Romani	182	1
Res Romana	182	13
Revorsi postero	225	10
Rumore primo	198	24
Ruuntque pars mag.	203	4

S.

	Pag.	Lin.
Sæpe celebritatem	235	8
Saguntini fide atque	204	6
Saguntium	203	28
Salustius auctor	229	12
Salustius ait	202	2
Salustius Scyllam	226	19
Salustius scribit	239	21
Sanctus alia	185	12
Sanctus aliter	185	11
Sane bonus ea temp.	185	10
Sapor iuxta fontis	230	14

	Pag.	Lin.
Sardinia in Africo	200	3
Sardis Hercule	200	5
Saxaque ingentia et	219	8
Scalas pares	228	13
Sciens horum	202	12
Scythæ Nomades tenent	218	6
Se regibus devovent	230	15
Sed ipsi ferunt	200	8
Sed Metellus in volnere	204	21
Sed Mithridates	217	16
Sed Pompeius a prima	216	12
Sed ubi tempore anni	228	16
Sed ubi ille	230	1
Senecta iam ætate	239	16
Sertorius portis turbam	198	18
Sequitur ordinem	239	10
Serum bellum	237	4
Sestertium tricies pepigit	230	10
Si advorsus vos patriamque	214	[illegible]
Si nihil ante adventum	[illegible]	9
Si Quirites parum	209	1
Sic vero quasi formidine	195	25
Simul inmanis vis	238	5
Sin vis obsistat	238	13
Simul eos et cunctos	239	2
Simulans sibi alvum	184	22
Soleas festinate	238	20
Sorte ductos fusti	226	4
Speciem captæ urbis	238	11
Staphylus primus	224	6
Stolide castra subgressus	230	13
Stobos	239	1

	Pag.	Lin.
Suos equites hortatur	202	24
Suspectusque fuit	235	11
T.		
Tantum antiquitatis	184	7
Tenebat	239	16
Tenuit Lucullus	228	18
Tergis vinciebant	238	4
Terror hostibus	202	15
Tetrachas regesque	228	23
Tharros	237	15
Titurium legatum	203	2
Togam paludamento	190	3
Tota autem insula	217	22
Traditur fugam	196	24
Transgressos omnis	197	10
Triplici fluctu	226	19
Trium Antoniorum	219	27
Troiano tempore	200	12
Tum vero Bithyni	229	2
Tum vero Volsci	190	10
Turbinum motus	205	12
Turmam equitum	224	12
Tyrannumque et Cinnam	184	8
U.		
Ubi eum Cotta	218	19
Ubi multa nefanda	226	24
Ubi se laniata	226	17
Ucurbis	242	4
Unde pons in oppidum	219	11
Unus constitit in agro	220	6
Ut actione desisteret	205	14

	Pag.	Lin.
Ut alii tradiderunt	202	4
Ut in M. Mario	184	19
Ut in ore gentibus	197	19
Ut res magis quam verba	219	13
Ut si illam fugam	199	5 5
Ut sustinere corpora	216	10
Ut tanta repente mut.	204	5
Uti Lepidus et Catulus	190	12

V.

	Pag.	Lin.
Vacuam istam insul.	190	10
Ventis per cava	205	11
Verres littora Italiæ	223	17
Vespera	204	10
Vestes de pellibus	217	10 15
Vices i. e. pugnas	239	4
Video ingentia dona	235	9
Virtuti satis	240	6
Vitabundus per loca	238	14
Vizo	238	1 20
Volgus amat fieri	237	4